C·BUSKEN HUET

DOOR

J·B·MEERKERK

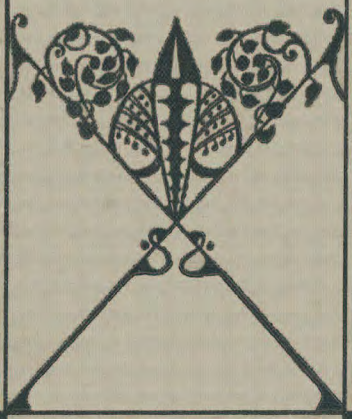

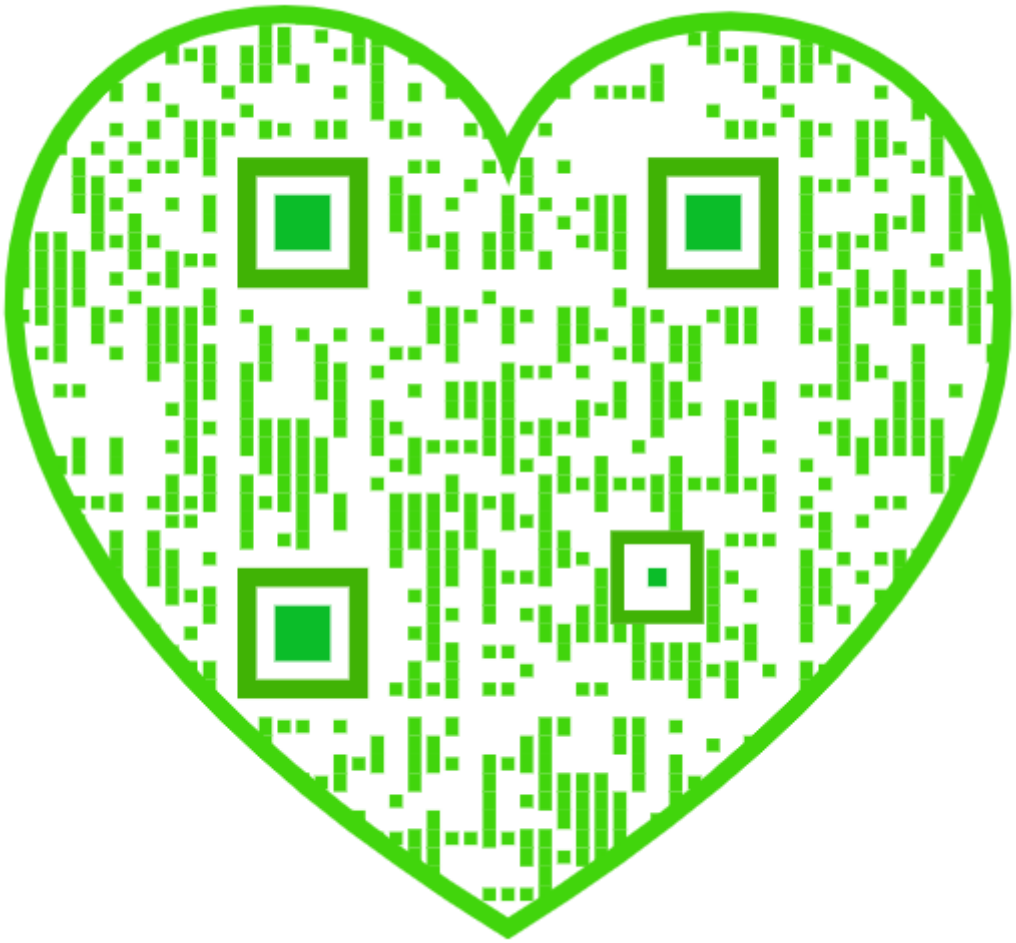

CONRAD BUSKEN HUET

DOOR

J. B. MEERKERK.

HAARLEM.
H. D. TJEENK WILLINK & ZOON.
1911.

CONRAD BUSKEN HUET.

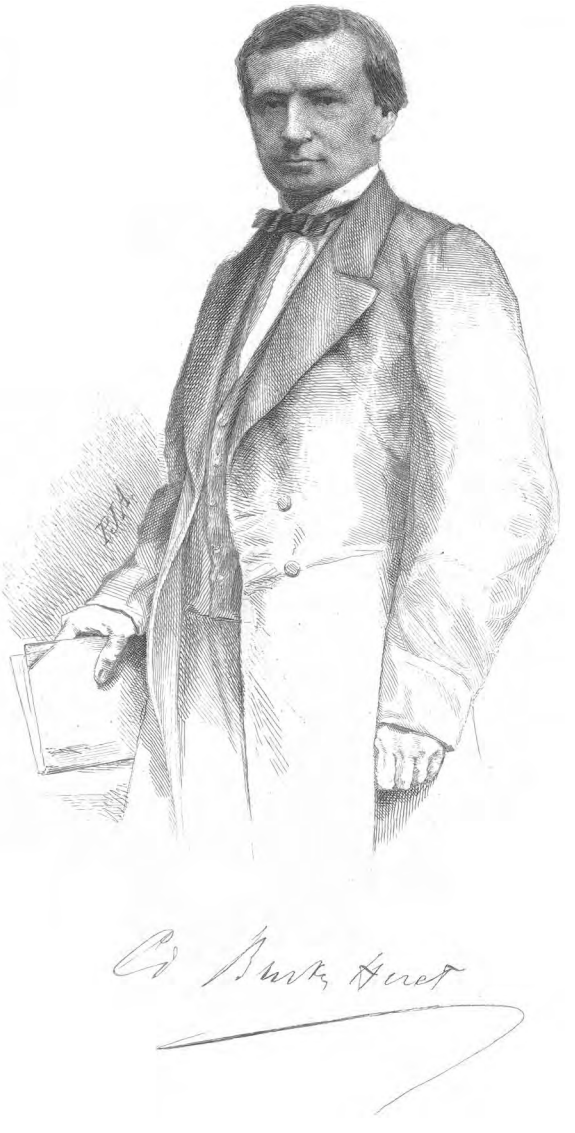

I

Göthe verdeelde de menschen o. a. in complete en incomplete menschen; de eersten wèl onderscheiden van wat wij met Beets „heele" noemen. — „Die Botaniker haben eine Pflanzenabtheilung", zegt hij, „die sie *incompletae* nennen; man kann eben auch sagen, dasz es incomplete, unvollständige Menschen giebt. Es sind diejenigen, deren Sehnsucht und Streben mit ihrem Thun und Leisten nicht proportionirt ist.

„Der geringste Mensch kann complet sein, wenn er sich innerhalb der Grenzen seiner Fähigkeiten bewegt; aber selbst schöne Vorzüge werden verdunkelt, aufgehoben und vernichtet, wenn jenes unerläszlich geforderte Ebenmasz abgeht."

Als wij in de nieuwere geschiedenis van ons vaderland naar complete menschen zoeken onder de uitstekenden, dan springen aanstonds drie namen naar voren: Groen van Prinsterer, Thorbecke, Potgieter. Twee hunner jongere tijdgenooten, Multatuli en Busken Huet, kunnen als zoodanig niet in aanmerking komen, ze vallen buiten het kader; de „Sehnsucht" en het „Streben" van den eerste, in verhouding tot zijn „Fähigkeit", maakten een indruk

als de zin van den kreupelen Eyolf voor het militaire, en ofschoon de heer Quack iets „compleets" in den laatsten ontdekt heeft, een compleet mensch, naar Göthe's opvatting, was Huet niet, tenzij men een casuïstischen draai aan de aangehaalde woorden geeft.

We zullen een poging wagen om den heer Busken Huet te doen kennen, zooals hij nagenoeg was; doch al aanstonds moeten we den lezer een beetje toegevend trachten te stemmen voor dit pogen, want gemakkelijk is die taak niet. Van Groen van Prinsterer kunnen we, als van Thorbecke en Potgieter, met gerustheid verklaren, dat hij in zijn werken leeft, compleet, — maar Douwes Dekker behoort tot die menschen, welke, naar het zeggen van Georg Brandes, heel anders *zijn* dan ze in hun geschriften *schijnen*, en Busken Huet heeft zich in zijn letterkundigen arbeid zoo gestileerd — in den zin dien teekenmeesters aan dit woord hechten — dat we eenige kunstervarenheid behoeven om daaruit de werkelijkheid op te maken.

Hij schreef indertijd aan den „waarde Heer ten Brink" — stereotiep was de titulatuur voor kennissen en vrienden geworden — „voor zoover ik mezelf beoordeelen kan, behoor ik tot de klasse der personen wier gemiddelde men best van al uit hunne brieven leert kennen." — Dr. Jan ten Brink werkte toen aan zijn „Onze hedendaagsche letterkundigen" en had gegevens omtrent Huet daarvoor noodig; deze antwoordde toen het bovenaangehaalde en nam voorts de moeite ten Brink eenige levensbijzonderheden te verstrekken, op de wijze en in den trant van Sainte-Beuve's „Ma Biographie", aan A. le Roy gezonden. Ze zijn te vinden achter Huets „Brieven", 2de deel.

Door een eenvoudige berekening schijnt de gemiddelde temperatuur eener landstreek, of die van de een of andere binnenzee, gemakkelijk vast te stellen, en daaraan kan dan eenig begrip worden gehecht, doch het „gemiddelde" van een persoon te bepalen lijkt me, zij 't immer mogelijk, toch min of meer een heksenwerk. Bovendien schijnt het me gewaagd, een deeling te beproeven, zoolang ons de belangrijkste brieven van Huet, die aan Potgieter meen ik, blijven ontbreken, en dit blijkt nog te moeten duren tot 1925. Een hard hoofd dat het beleeft.

Echter, de vraag of ons oordeel, gesteld we halen '25 en we lazen die brieven, dan wel veranderen zou, is gewettigd, daar mevrouw de wed. Busken Huet en haar zoon door de uitgave van Huets andere brieven, zonder die van Potgieter, diens „gemiddelde" alvast ter becijfering hebben aangeboden, zeker zonder wijziging der uitkomst te duchten, en óók omdat Potgieter zelf in één zijner brieven aan den „lieven vriend" — ook deze is standvastig in dien vocatief — doet vermoeden dat de brieven aan hem, als de reeds gepubliceerde, zuiver Hooftiaansch zijn gesteld, naar 't onberispelijk model van „epistolae" van vroegere literaire beroemdheden. Potgieter gaat zelfs zoover van te doen doorschemeren de mogelijkheid, dat Huet ook bij het schrijven van zeer vertrouwelijke brieven aan latere openbaarmaking daarvan heeft gedacht.

Onwaarschijnlijk lijkt mij dit niet; doch al ware dit zoo, Huets „gemiddelde" zou er niet door gewijzigd worden, meen ik. — „Er zijn sprekers en er zijn schrijvers", placht hij te zeggen, „ik ben *schrijver*", en dit is letterlijk waar: Huet zag zich zelf op papier, in woorden, in

mooie zinnen, en geleek in dit opzicht volmaakt op van der Palm, zooals wij dezen uit Beets' monographie kennen.

In zooverre hij over zichzelf oordeelen kon, was zijn zooeven geciteerd zeggen dan ook geheel juist, aangenomen dat we weg weten met dat wat raadselachtige „gemiddelde"; maar er waren er, en er zijn er, die hem anders zien; die niet alleen — naar het voorbeeld van een van Huets geestelijke vaders: Sainte-Beuve — uit de woorden en de sierlijke zinnen den levenden mensch zoeken te construeeren, maar bovendien nog over gegevens beschikken, welke de „Brieven" niet aanbieden en de werken niet verstrekken. Huet was wel een altijd schrijvend maar geen *geschreven* man; niet uit letters en woorden bestond hij, maar uit vleesch en bloed. Homo erat et nil humani... etc.

* * *

Ongeveer een kwarteeuw heeft Conrad-Busken Huet, opgeklommen van gemeen soldaat tot kolonel, gediend in de vaderlandsche gelederen van het intellect; er zijn er die hem de honneurs van generaal bewezen hebben, enkelen erkenden hem als generalissimus. Die geheele periode valt samen met den diensttijd van Multatuli, en van ongeveer 1860 tot 1870 scheen het dat de beide commandanten hun regimenten eendrachtelijk deden optrekken naar dezelfde benting, om die te bestormen.

Na dien tijd echter is Multatuli de Marius geworden, die den gehaten Sylla verwoed bestreed, hoewel deze toen juist in Insulinde te velde trok voor wat hij de idealen van den eerste waande.

Merkwaardig mag het heeten, dat deze vermaarde tijdgenooten, de populaire Marius-Douwes Dekker en de aristocratische Sylla-Busken Huet, in het kleine Nederland, volgens Potgieter zijn zedelijken dood nabij, een zóó onderscheiden aanhang hebben kunnen vinden: de posthume volgelingen van den eerste kenden den laatste nauwelijks en de medestrijders van Huet negeerden of bestreden Multatuli.

Noemde ik zooeven Multatuli „populair", dit was niet bedoeld als tegenstelling van het voor Huet gebezigde „aristocraat"; aristocraat waren ze beiden, doch de aristocratische despoot Douwes Dekker werd, naar de meening ook van Henriëtte Roland Holst—van der Schalk, de vader van het Hollandsche anarchisme, terwijl de aristocratische Huet graag democratisch optrad tegen de liberalen en in waarheid het onbeperkte koningschap van Groen van Prinsterer voorstond.

Invloed van Douwes Dekker op Busken Huet is tastbaar; Piepers dorst hem bijna Multatuli's leerling noemen; Huets koloniale politiek is hem ingeblazen door „Max Havelaar" en „Vrije Arbeid" in Ned.-Indië; — invloed van Huet op Dekker is niet merkbaar. De moderne predikanten met welke Huet het te kwaad had, werden gekielhaald door Dekker; doch keerden dezen zich krachtig tegen Huet, Multatuli scheen beneden hun aandacht. In de talrijke en vinnige strijdschriften der moderne theologen van 1860 tot 1870 vindt men Multatuli niet anders dan terloops genoemd.

Dit laat zich niet alleen verklaren door het feit, dat zij Huet als een deserteur en verrader beschouwden; er moet vooral gelet worden op de wijze van strijdvoeren:

Huet keerde de in hun eigen kamp geslepen wapenen tegen hen, Multatuli sloeg er als een Kaninefaatsch vrijbuiter met den goedendag op in, onverschillig wien of waar hij trof. Tegen Huet kon men argumenten zoeken, Dekker viel alleen met onfiguurlijke strijdmiddelen te bevechten; — Huet was de spits van een phalanx die hunne gelederen wou doorboren, Multatuli sloeg alles kort en klein.

Multatuli kon stervend zijn blik slechts doen rusten op wat puin en een paar ruïnes, Huet heeft de bestreden generatie voor een deel door de toegebrachte wonden zien wegkwijnen; — in de door Dekker nagelaten bouwvallen nestelt een maffia, waarvan hij 't vaderschap onder heftig protest loochenen zou; — van Huets kleine keurbende is er zelfs geen bejaarde tiendaagsche meer over; — zijn legerplaats is een aartsconservatief kamp geworden.

Toch was Huet een strijdbaar man, en sprak ik zooeven in één adem over hem en van der Palm, een „hazewind", als de vluchtende Maartensdijksche dominee door hem is genoemd, was hij niet: Huet had den moed zijner overtuiging wel. Misschien valt er iets af te dingen op Huets „regiment", waarvan ik gewaagde; mogelijk schertst deze of gene, dat het, zoo het al bestond, overeenkomst moet hebben gehad met de lijfwacht van den sultan van Dahomey — men weet, dat die uit vrouwen bestaat —; dat hij zich nochtans veldheer gevoelde, zal ieder erkennen, en dat hij zich als veldheer gedroeg, zullen ook zij toegeven, theologen of politici, die hem verrader of deserteur dorsten schelden; inderdaad, een lafaard was hij niet, al toonde hij zich soms meester in de dialectiek.

* * *

De historie gewaagt van uitstekende krijgslieden, die nochtans altijd verslagen werden en toch wonnen. Om bij onze eigen geschiedenis te blijven: prins Willem en zijn achterkleinzoon, de derde Willem. Zij verloren steeds en hadden toch succes. Schrijft men dit voor een deel toe aan hun talent van organiseeren na de nederlaag, voor een ander deel aan hun politieke talenten, vooral mag niet over het hoofd gezien worden, dat de zaak die ze voorstonden in weerwil van allerlei wederspoed nu eenmaal zegevieren moest, naar 's werelds vasten loop.

Zoo is het in eenig opzicht ook met den veldheer Huet gegaan: hij is verslagen als modern theoloog, verslagen als stichter van een nieuwe gemeente, verslagen als politicus, als redacteur uit de Gidsredactie gejaagd, en toch heeft hij gestadig zijn gezag zien groeien, heeft het in één opzicht ten slotte gevestigd gezien. Hij is gegroeid tegen het mes in. Wanneer we nu een oogenblik vergeten willen, dat, spijt alles, Huet inderdaad niet en nooit anders geweest is dan *schrijver* — en erkennen we dit en willen we dit alleen volhouden, dan is Huet onder de „complete menschen" te rangschikken — dan moeten we zijn groeiend gezag toeschrijven aan den aard van wat hij in werkelijkheid voorstond, met talent voorstond, zeker; doch zelfs dat talent alleen zou niet voldoende zijn geweest. Huet streed, bewust en onbewust, voor het „individualisme", in dezen zin dat ieder mensch zich een eigen overtuiging moet *verwerven* en dan zoo volkomen mogelijk zichzelf moet zijn, *iemand*, wat Huets vriend De Génestet vruchteloos aan zijn *niemand* vroeg.

Ook Multatuli streed voor hetzelfde ideaal, doch diens

„iemand" was „ohne Beschränkung", willekeurig, luimig, grillig, terwijl Huet van meet af en steeds inniger „der Meister" zijn wou, die zich zelf weet te matigen en te beheerschen; naarmate Huet ouder werd, wies zijn eerbied voor Göthe; Multatuli sprak nooit anders dan laatdunkend over dezen en nam niet de moeite hem te leeren kennen.

Busken Huet gaat, naar een geliefde uitdrukking van hem, gaarne „ter schole", en bij voorkeur bij Sainte-Beuve, spijt diens „verdraagzaamheid voor *le crime d'amour* en daarmee verwante feilen", en hij is des te liever en te getrouwer bij dezen in de leer, omdat hij hem „telkens aan Göthe doet denken", — Dekker verafschuwt al wat school heet of er wat mee te maken heeft, neemt van Sainte-Beuve geen notitie en smaalt op Göthe. Voor Potgieter wordt Huet een soort van spes patriae, Dekker een verloopen genie.

Huet, minder geniaal dan Dekker, *werkt;* Dekker schrijft wel, als het moet, maar „werkt" nooit; hij veroordeelt Vondel, Brederode, Potgieter, zonder ze te kennen; hij meent Hooft en Bilderdijk op de kaak te kunnen stellen met zeer fragmentarische kennis; spot met Darwin, wiens werken hij nooit las, en dikwijls doet hij het geestig, soms geniaal; doch zoodra men tot de jaren van werkelijk onderscheiden is gekomen, gaat het ons als Potgieter: we kunnen hem niet meer lezen, en gaan Heine hooger stellen, omdat hij dieper leeft. Huet daarentegen *werkt:* hij leest, herleest, schikt, vergelijkt, studeert, ontleedt, toetst en hertoetst. Heeft hij de academie verlaten met weinig in zijn ransel, jaar op jaar wordt de knapzak voller en ten laatste is hij tot barstens gevuld. Hebben

we geen vrede meer met zijn „Lambertus de Visser" — een zijner eerste „fantasien" — „Joseph Victor von Scheffel" — zijn laatste — herlezen we na jaren.

Legt men een dier eerste vertoogen, zijn voorlezing over „Van der Palm en Bilderdijk" b. v. naast een werk als „Het Land van Rembrand", dan zal men geen onderscheid *in wezen* ontwaren . . . . zijn wezen verloochent zich nergens, in zijn preeken noch in zijn dagbladartikelen, de *literator* is „compleet" . . . . doch de fijnheid der vormen en de rijke sierlijkheid in wendingen, evenals de zeggingskracht, getuigen, naast de ruimte van blik en den overvloed van kennis, van een benijdenswaardigen vooruitgang in wetenschap en beschaving en in bewuste kunst.

Behooren Douwes Dekker en Beets o.a. tot de talenten welke in hun eerste werk tevens hun meesterstuk leveren . . . . ze dalen voortaan éér dan ze rijzen, — Busken Huet wordt, als Potgieter, van jaar tot jaar belangwekkender; als leerling begonnen, klimmen ze op tot gezel, ziet men hen voor zijn oogen hun meesterproef glansrijk doorstaan. Dat is, voor talenten, het geheim der voortdurende en aandachtige studie.

* * *

„Göthe's kalmte", zegt Sainte-Beuve, „was geen zwakheid, maar kracht", en als men de vertoonde kalmte van Huet, zooals deze ze in zijn brieven voor zijn „gemiddelde" geeft, eens voor echt aanneemt, dan weerspiegelt ze zeer zeker ook Huets kracht. Huet wist — en bewustzijn van kracht maakt kalm — het met woorden eens

te zullen winnen; zijn „gemiddelde" is zijn geschoolde stijl, en daardoor zal hij, naar Quack ons heeft verzekerd, van Hamel herhaald en Naber nogmaals heeft bevestigd, eeuwig blijven leven. Ik geloof het graag, mits Nederland zich vereeuwige; doch ik protesteer dan met nadruk tegen de alom vereerde waarheid: „le style c'est l'homme"; — dit zou, om waarheid te zijn, dan moeten heeten: de stijl is de mensch op papier, — een abstractie van den mensch, een polijstend of liever gepolijst mensch, een mensch in sierlijke belijning, bezadigd, *en pose*, kunstmatig, op zijn fraaist en beschaafdst, een voor den kunstsmaak geidealiseerd mensch.

Zooals de zaak nu staat, zou men op goede gronden een opstel kunnen schrijven in twee hoofdstukken verdeeld, over „Huet op papier" en over „Huet zelf", en die beiden zouden heel veel niet-gemeen hebben; laat men den mensch nu zijn ideaal zoeken in zichzelf gestileerd, dan bestaat er kans om in de „Brieven" het „gemiddelde" te ontdekken. Die „Brieven" nu getuigen allereerst van een bevallige eentonigheid, of, met autorisatie van prof. Bolland, van een eentonige bevalligheid; ze hebben iets geschorens, als van lei-lindeboomen; iets geschaafds, als van eikenhouten paneelen; ze zijn glad en knap, en onder die glad- en knapheid golven de aandoeningen van een gelijkmoedig ontvankelijke ziel, aan wie eigen zwakheid helder bewust schijnt. Die bewuste zwakheid echter, men gevoelt het mee, was bestemd 's mans kracht te worden, — een kracht in woorden, in zeldzame en zeldzaam kunstvaardige casuïstiek vooral.

Wanneer de „zaak" hem niet droeg, wist de kunstenaar zijn weergaloos talent in dienst te stellen van een

fijne dialectiek, artistiek gemonteerd, zoodat het schijnen moest, dat miskenning zijn belagers stekeblind maakte. Eeuwig critiseerend, greep hij dan de critiek zijner tegenstanders aan, zelfs Potgieters terechtwijzingen, en trachtte die uit te rafelen, en waar dit ook maar half gelukken mocht, hield hij zijn eigen zwakheid voor gedekt. Geen Jezuïet heeft te eeniger tijd in deze manier van menschelijk verweer zijn meesterschap boven het zijne getoond, te meer daar Huet niet zelden een dusdanig verweer tot iets waardigs en magistraals wist te wijden.

Doch door dat eeuwige gecritiseer, dat hem overal vraagteekens deed plaatsen en vraagteekens achter vraagteekens, ging het hem als Göthe, naar Sainte-Beuve's voorstelling: als staatsman en maatschappelijk hervormer werd hij machteloos; de alzijdigheid ondermijnt het geloof, dat zijn kracht bezit in forsche eenzijdigheid. Van elke wijziging en verandering leerde hij de schaduwzijden het eerst zien, en dit drijft noodwendig tot star conservatisme. Dit ook echter wist hij dialectisch meesterlijk te verdedigen, gelijk zijn „Nationale Vertoogen" — en zeker ook zijn brieven aan Potgieter — overduidelijk aantoonen. Kunnen we hier vooral den invloed van Douwes Dekker zonneklaar zien, vergeten mogen we nooit, dat Huets conservatisme zich op elk terrein zou hebben geopenbaard.

Wanneer we hier later op terugkomen, zullen we vanzelf gelegenheid vinden om zijn „radicaal-conservatisme" — zulk een onzin voor Potgieter — in het juiste licht te stellen en dan tevens ontwaren, dat Huet zelf een soort van democratie aanhing, die haar zuiverste uiting

vinden moest in een onbeperkt koningschap, Dantonisme om zoo te zeggen belichaamd in een Roi-Soleil.

* * *

Napoleon moet tot mevrouw de Rémusat gezegd hebben: „Wie in het politieke zich verlaagt, komt er nooit weer bovenop". Naar de meening van honderden in den lande heeft Huet zich politiek verlaagd en, 't moet erkend: in dit opzicht is hij er nooit weer bovenop gekomen.

„Misdadig", zei Potgieter, „is het niet, wat ge gedaan hebt", maar hoogst onvoorzichtig en afkeurenswaardig vond hij het wel. Doch naar mijn overtuiging is er voor Huet niet eens een „ommezwaai" van beteekenis noodig geweest. — „Je prends mon bien où je le trouve" mocht hij denken, zonder dit al te grof te verstaan, en hij handelde ernaar, van den prins geen kwaad denkend. Dat wil dus volstrekt niet zeggen, dat hij er maar gewetenloos op los greep om te vatten wat hij krijgen kon, den spot drijvend met alle overtuiging, neen; doch bij zijn verdediging en bij zijn pleidooi voor Sainte-Beuve — aan wien hij voortdurend schijnt gedacht te hebben, zelfs voor zijn „Lidewyde" aan diens „Volupté" — zal het ons duidelijk worden hoe hij redeneerde: dit is gegeven .... en dat staat vast .... nu de zaken eenmaal zoo staan, kan ik geen ideale daad verrichten zonder groote schâ, en daarom doe ik wat voor mij het beste is. De wereld zal dit niet verheven vinden, ik zelf evenmin; als ik mijn talent red en dat voor de wereld dienstbaar maken kan, bestaat er voor het talentloos Nederland nog altijd reden tot dankbaarheid.

En zoeken we zóó naar het „gemiddelde", dan krijgen we toch iets anders dan wat de „Brieven" ons als doorsnede schijnen te geven. De idealistische Haarlemsche prediker en oefenaar, zegt men, kon toch ideaalloos zelfzuchtig zijn, doch hij zal u betoogen, dat zulk egoïsme tevens het beste altruïsme blijkt.

De man der vormen en afgemeten gebaren, zegt een ander, snuffelaar in oude brochures en couranten, kon Aarleveensch plomp en grof zijn; — de gelijkmoedige briefschrijver werd soms meegesleept door volstrekt onbeheerschten wilden hartstocht. — Men kon verder gaan: de man die Multatuli verzekerde er zooveel prijs op te stellen, geacht te worden door zelfstandige, onafhankelijke menschen, loopt gevaar uit baatzucht alle zelfstandigheid te verliezen; — hij die de kerk bestrijdt, treedt straks als haar verdediger op; — wie eenmaal voor de menigte gold als de modernste onder de modernen, verafschuwt het moderne als „plompheid"; — de protestant tot het uiterste maakt op duizenden den indruk van over te hellen naar het catholicisme en màg wel een avemarijtje in de staatsschool; — wie den toon der pers moest gaan beschaven in Indië, valt er eens zoo plompverloren uit, dat men in de kolommen der Indische bladen — en die herbergen heelwat — schier geen pendant van zulke grofheid vinden kan; — de man die den spot drijft met een zelfstandig voortbestaan van de ziel na den dood van het lichaam, legt zijn ongeloof het zwijgen op, zoodra hij een droom van wederzien hiernamaals noodig acht voor zijn aardsch geluk.

Zoek hier het „gemiddelde" eens van! — Het komt mij voor, dat dit maar tot tijdverspilling leiden zou en

dus beter te vermijden is; de zaak is ook eenvoudiger aan te vatten, met kans op zekerder uitkomst.

Er bestaat — 't werd al te verstaan gegeven — geen wezenlijk onderscheid tusschen den dominee Huet en den leek, noch tusschen den belletrist en den journalist, noch tusschen den briefschrijver en den man der toespraken en kanselredenen. Hij is altijd dezelfde: de jas, de das, de tekst van den eenen tijd moge iets verschillen van die uit den anderen, de man die er zich van bedient is steeds veranderend onveranderlijk. Hij groeit eenvoudig. Zeker, zoo wordt hem bewust, zoo dacht hij altijd onbewust, zeker er is goed en kwaad, wat vormt en misvormt, wat staalt of verzwakt, wat genereert of degenereert, maar méér zedelijkheid, méér deugd, méér geluk komt er in de wereld niet, en God, ja, „s'il n'existait pas, on devrait l'inventer" — Spinozistisch duidelijk is God; maar men kan het ook met Göthe het „Daemonische" noemen, zonder dat er iets aan de zaak verandert. De mensch moet zorgen, dat hij zoo goed mogelijk door de wereld komt en bovenal in het zoeken naar schoonheid een duurzaam en blijvend genot zoeken; altijd beter ook de dingen en de menschen in hun onderlinge verhouding leeren verstaan — anders loont het de moeite niet om 70 jaar te worden. En hiernamaals? — Vindt ge 't prettig en hebt ge 't noodig voor uw aardsch geluk aan een voortbestaan met wie u lief zijn te gelooven, welnu, geloof eraan. Dat moet ieder voor zich weten; — als poëzie is dit bestaanbaar en zelfs mooi in oprechtheid, als bij een de Ruyter b.v., — als wetenschap is 't apekool.

Van huis uit is hij wat wij in de wandeling een goeien

man noemen; eigenlijk kwaad zit er niet in. Hij gevoelt zich alleen zwak, vooral in de eerste mannelijke jaren en zoekt sterker te worden. Hij zoekt voortdurend. Soms meent hij het een of ander „heilig" te gevoelen; op zeker moment gelooft hij oprecht, dat hij moet trachten zich zelf op te voeden, met Gods hulp, tot een goed christen, en aan zulk een overtuiging houdt hij dan naar vermogen een poos vast. Dat was dan een uit angst geboren streven, wanneer hij zichzelf bekend had in stilte, dat hem in den grond der zaak eigenlijk niets kon schelen. Het leven zelf zou hem anders, en betrekkelijk gauw, tot een walg geworden zijn. Nietzsche zou hem zóódoende een „brug" naar den „Uebermensch", een „pijl" naar het hoogere hebben genoemd.

* * *

In den tijd der zwaarste worsteling zijn hem genaderd twee machten en deze hebben hem voor ondergang behoed: zijn vrouw en Potgieter. Zijn meisje eerst, zijn vrouw later hebben hem de eerste vaste overtuiging gegeven van een aardsch levensdoel; zij heeft hem de waarde van het zorgen en verzorgen doen ervaren, — zijn gezin gaat hem eerlang boven alles, en als hij iets uitstekends of iets verkeerds doet, geschiedt dit ten behoeve van, door of om vrouw en kind.

Potgieter ontdekt zijn talenten, doet hemzelf eraan gelooven, weet zijn eerzucht te prikkelen, bezweert hem dat hij kan en moet doen wat geen der tijdgenooten vermag. Potgieters geloof in Huets talent werd haast diens talent zelf. Zijn vrouw cureert hem van zijn som-

berheid en zwaarmoedigheid, ze draagt hem een poos met de vleugelen van haar idealisme. Potgieter verschaft hem ideeën — gezamenlijk drijven ze hem tot arbeid en studie.

Hij blijft voorshands nog preeken, maar zijn preeken worden „essais" genoemd; de „essais" van dien tijd kan men preeken noemen: moralist was Potgieter zijn leven lang, moralist bleef de literator Huet — dat moralisme is zijn redding geweest. Zijn dagbladartikelen later verschillen niet belangrijk van zijn kanselredenen van heden — alles is bij Huet literatuur, ook al wilde Potgieter dit soms niet zien. Geen wezenlijk politicus heeft het ooit anders verstaan.

Men spreekt van „gestileerde bloemen en bladeren, gestileerde vruchten" — zóó stileerde Huet zijn zielewereld en die van zijn geest; of wil men deze onderscheiding niet, zoo stileerde Huet voortdurend zijn veelkleurige, veelvormige, gestadig groeiende zelf, — waarin de eenheid dus uiteraard bewaard bleef, — en daarin mocht Mr. Quack dan het „complete" vinden.

Huet gelooft eindelijk in alle oprechtheid in eigen voortreffelijkheid.... Men versta dit wel: niet in eigen onfeilbaarheid, zelfs niet in zijn onmisbaarheid. In eigen *voortreffelijkheid*, d. w. z.: hij wist zich geworden door natuurlijken groei en door onvermoeide studie tot de individu die hij worden *kon*. En daarmede had hij vrede, in zooverre hij zich eenig wist in zijn land. Doch dat werd tevens de bron van wrok tegen het land, dat zijn voortreffelijkheid niet wist te waardeeren.

Men zegt, dat hij vroeger en later beproefd heeft fortuin te maken in de Fransche letteren, doch zonder goed

gevolg. Geen „revue" van naam wilde zich voor zijn pennevruchten openstellen. Voor de waarheid der bewering sta ik niet in — schoon mijn berichtgevers niet ongeloofwaardig schijnen — doch het doet er niet zoo heel veel toe. Het zou met zijn karakter niet in strijd zijn, noch daarvan iets toelichten of eraan veranderen. Men zou de juistheid der bewering ook op behoorlijke gronden kunnen ontkennen: Huet kende zichzelf te goed, dan dat hij zich ooit een Franschman heeft kunnen wanen, een Parijzenaar zeg dan. Hij was 't zeer stellig niet, in denken noch in schrijven, in doen noch laten, in spreken noch in zwijgen. Hij was een „Hollander", een „Hagenaar" zeg dan, en zijn taal was Hollandsch, had niets van Fransch, beweert van Hamel, die 't weten kon. Mr. Quack heeft zich in jeugdige drift vergaapt aan den Haarlemschen predikant, die weleens een poosje in Lausanne en Genève geweest was, behoorlijk Fransch sprak, en hem nu niet heelemaal Hollandsch leek.

Als Huet Holland later minder heeft liefgehad — en dit geloof ik — dan is het omdat Leiden noch Amsterdam hem een professoraat hebben waardig gekeurd; — Utrecht en Groningen waren beneden *zijn* waardigheid. Ook heeft de regeering rijp en groen — en groen voor-al — gedecoreerd, maar Huet niet.

Dit laatste moge men jammer vinden, als men in den tegenwoordigen stand van zaken nog waarde hecht aan een Nederlandsche decoratie — het eerste *is* een verzuim geweest. Verklaarbaar, o ja — wat is er niet verklaarbaar met zooveel gegevens van de menschelijke onbeduidendheid, — maar jammer toch. Huet was een talent, Huet was een kenner en weter van veel literaire dingen, Huet

was een zeldzaam voorbeeld van ijver en werkkracht voor wie in hem geloofden, — een modern Hollander van veel meer dan gewone maat. Het „gemiddelde" der „Brieven" zou misschien den dood in den pot hebben gegeven; de levende ziel, haar ideaal iets nader, zou iets moois zijn geweest in de Hollandsche collegezaal.

II

In 1880 woonde Huet te Parijs, boulevard Saint-Michel 147, 5de verdieping. In het voorjaar van 1876 had hij met vrouw en zoon Batavia verlaten; te Napels waren ze aan land gegaan en van daar al studeerende naar Parijs getrokken: sindsdien zou Huet geen reis meer ondernemen, geen uitstapje van beteekenis meer maken, schier geen bezoek meer brengen, dan om stof te vergaren voor een boek. Zijn onafgebroken studie, te midden van drukken sleurigen arbeid, gedurende zijn zevenjarige vrijwillige ballingschap, had den dienst gedaan van wat de Zweden een „smörgås" noemen voor den maaltijd: het had den eetlust opgewekt en hem gretig doen verlangen naar kunstgerechten; toen hij eenmaal plaats genomen had aan den kunstdisch, scheen hij haast niet te verzadigen.

Maar zijn goede sier geleek op den arbeid der zijderups, die ons voor de verslonden bladeren haar cocon van zijde spint, en méér redenen tot dankbaarheid dan de kweekers aan deze laatste, hebben wij aan hem, daar we zorgen noch kosten voor zijn „symposion" te dragen hadden: ons werd de zij in den schoot geworpen.

Aan dien eersten maaltijd danken we „Van Napels

naar Amsterdam", dat eerlang staat gevolgd te worden door „Parijs en Omstreken", „Het Land van Rubens" en „Het Land van Rembrand", het heele rijk van Carolus Magnus wordt de reuzencocon van zijn spinnenden geest.

Van Parijs uit bracht Huet eerst een bezoek aan Holland; even moest hij den Blinkerd toch weerzien, al scheen „het land hem uitgestorven" omdat hij er Potgieter niet meer „onder de levenden vond." In het begin van Augustus 1876 keerde hij naar Frankrijks hoofdstad terug, waar de inmiddels in orde gebrachte woning werd betrokken, rue de Valois 13. Huet echter was graag, als Bilderdijk en Douwes Dekker, een grand seigneur; het weidschere leven in de tropen had hem bovendien een beetje verwend; in de nederige woning van de Haarlemsche Zijlstraat, waar de Waalsche gemeente haar talentvollen voorganger liet wonen, zou hij het nu zeker niet meer hebben kunnen uithouden. Ook de woning in de Rue de Valois bleek te bekrompen: in het najaar togen man en vrouw naar St.-Cloud; de zoon, Gideon, bleef te Parijs. Te Saint-Cloud bleven ze wonen tot 1 October 1877; toen verhuisden ze, om Gideon, weer naar Parijs en betrokken daar toen de woning op de 5de verdieping, zooeven vermeld.

Daar bleven ze vooreerst; het was trouwens een heel goede woning, al was de studeerkamer wat eng en donker; dicht bij Gideons school. De zoon was toen 17 jaar, en daar zijn vader de meening toegedaan was, dat een behoorlijk opgevoed kind van zijn stand stellig „twee talen als zijn moedertaal moest beheerschen", en hij voor zijn zoon naast het Nederlandsch het Fransch had gekozen, waren ze besloten te Parijs te blijven — zoolang

Nederland den vader te lijf ging in de voornaamste bladen en de Nederlandsche regeering dien vader niet tot een eervolle betrekking binnen haar landpalen riep.

Er bestond toch voor hem, zoo oordeelde Huet, geen enkele reden om zich in Holland te vestigen; men viel hem daar allerwegen hard; — in een voornaam publiek orgaan schold men hem een „kwajongen" — en eenig „openbaar ambt" werd hem niet aangeboden. De menschen die in Indië hard gewerkt en carrière gemaakt hebben, en ook Huet behoorde in zeker opzicht tot hen, hebben allen bij hun terugkomst eenige neiging tot zelfoverschatting, en ook Huet had er heel even een tikje van weg. Hij was naïef genoeg, niet of slechts ten deele te vermoeden welke grieven men tegen hem had.

Bovendien had, de paar keeren dat hij ten noorden van den Moerdijk vertoefde, na 1876, Holland een benauwenden indruk op hem gemaakt: alles leek er duf, dor, houterig, schier versteend. Dit nu was, behalve van Potgieters dood en van de hem vreemd geworden maatschappij, een gevolg van zijn verblijf onder ruimeren hemel: indisch-gasten oordeelen dikwijls zoo over het moederland na hun terugkomst, ook zij die minder recht van spreken hebben dan Huet.

De menschen echter die hij er ontmoette, waren heel vriendelijk voor hem — en dit zelfs waardeerde de zoo vaak versmade zeer: wierook vroeg hij niet —; voorkomend en hartelijk waren ze zelfs: mevrouw Bosboom-Toussaint, Dr. Jan ten Brink, professor Scholten, Mr. Quack, Dr. Allard Pierson, zijn zwager Dr. van Deventer, e. a., allen menschen van naam uit de upper twenty van het Hollandsch intellect.

Toen hij in 1878 eenige voorlezingen kwam houden, daartoe geprest door ten Brink, mocht hij zelfs van „groot succes" gewagen — wat o.a. te Leiden nog grooter zou zijn geweest, als hij niet de zware concurrentie van een „paardenspel" had gehad; daar togen de studenten liever heen en Huet was te zeer humorist, dan dat hij zich met de voorliefde der studenten niet zou hebben vermaakt.

Doch de genoemden waren de literaire fijnproevers, bijna allen zoo'n tikje Fransch gekleurd, en geen politicus was er onder. Onder de niet juist letterkundig ontwikkelde massa der intellectueelen bleef er een vijandelijke stemming tegen hem heerschen, nog versterkt door zijn „Nationale Vertoogen", die in 1876 verschenen waren, kort na zijn komst in Europa. Jaren na Huets dood kon men in die kringen zijn naam niet noemen zonder er gemelijkheid te wekken.

* * *

Dit was te wijten aan zijn politiek. Huet, als Oldenbarnevelt in alles singulier, kon het met zijn tijdgenooten niet vinden, in de letteren niet, en in de theologie met de theologen niet, en in de politiek niet met de partijen, niet eens met die waartoe hij na 1868 heette te behooren; en behalve het bekende odium theologicum, bestaat er een odium literatorum en vooral een odium politicum. En Huet was beurtelings theoloog, literator en politicus, ja dikwijs alle drie te gelijk. Deze drievoudige werkzaamheid heeft hem een heirleger van vijanden bezorgd, terwijl strikt genomen de „complete"

literator alleen in staat is geweest hem enkele trouwe vrienden te verzekeren.

Bar op papier dikwijls, was hij in den dagelijkschen omgang bescheiden, haast verlegen, volgens van Hamel. Het valt te gelooven, maar op papier is hij van meet af een kemphaan geweest, vaak bij 't brutale af, een echte flapuit, die geen blad voor den mond hield en van wien Potgieter meer dan eens niet zonder grond getuigde, dat het hem, als zijn ouderen vriend zelf, aan *la bosse du respect* haperde.

Als men hem echter een geboren kemphaan noemt, betaamt het erbij te voegen dat zijn strijden een rusteloos zoeken was naar een degelijk houvast, een onvermoeid zoeken tevens naar iets wat hij voor waarheid houden kon. En als zoodanig wilde hij geheel zichzelf zijn, zonder iets van zijn zelfstandigheid op te offeren of iets door de vingers te zien — een man totaal ongeschikt voor elke partij als voor elke kliek. — „Wie als Pierson" — schreef hij in 1866 al — *Ongevraagd Advies* — „door te gehoorzamen aan zijn beter ik, opgehouden heeft een kind te zijn, is zichzelven genoeg en kan ieders instemming of medewerking ontberen."

Vrijelijk zouden we iets mogen afdingen op deze fiere zelfbewustheid, — 't bleek al en zal nader blijken, — maar teekenend voor hemzelf is toch het citaat wel: 't bevat zijn ideaal. In Haarlem, te Batavia vooral, was hij om zoo te zeggen alleen. In Haarlem had hij Potgieter dichtbij zich, 't is waar, maar deze was met hem en zijn vrouw haast tot een drieëenheid gegroeid. De wijze waarop het echtpaar Huet den ouderen vriend onkundig had gelaten van een transactie, die deze afkeurde

— ze komt vanzelf aan de orde — bracht eenige verkoeling, maar de wonde genas langzamerhand ten naastenbij en de drukke briefwisseling tusschen Amsterdam en Batavia bleef bestaan; doch, het was maar correspondentie. En toen Huet in Europa terugkwam, lag Potgieter al een jaar op het kerkhof. Hoeveel beleefdheid en hartelijkheid de genoemde vrienden hem ook bewezen, feitelijk was Huet alleen. Te Parijs, en met overleg dáár.

Heimelijk werkt er iets in hem in de eerste jaren van zijn verblijf te Parijs, waardoor zijn blik toch telkens weer naar het noorden wordt gericht; als zuster Anna ziet hij soms uit, of er nog niets daagt.... Een professoraat in de Aesthetica b.v. zou hij op 50-jarigen leeftijd nog graag hebben aangenomen, te Leiden of te Amsterdam. Utrecht en Groningen hadden beter gedaan hun academies op te heffen, naar zijn meening; strikt genomen hadden we aan Leiden meer dan genoeg. Maar er daagde niets en het verlangen werd getemd en onderworpen.

Niettemin hinderde het hem geducht, dat men in Holland zoo weinig aandacht aan zijn jongste geschriften scheen te schenken. Zijn *Nationale Vertoogen*, *Van Napels naar Amsterdam*, *George Sand*, *Oude Romans*, het weergalooze *Potgieter*, vijf deelen *Litterarische Fantasien*, *Parijs en Omstreken*, *Europeesche Brieven* en *Het Land van Rubens* waren tusschen 1876 en 1880 verschenen, behalve zijn *Koning der Eeuw*, bewerkt naar de vijf deelen van Xavier de Montépin's lijvigen roman *Sa Majesté l'Argent* — inderdaad een respectabele arbeid en grootendeels van een gehalte als de Nederlandsche literatuur maar schaars of volstrekt niet weet aan te wijzen.

Wel deed ten Brink zijn best er de aandacht op te vestigen, doch een beschouwing van zijn werk, zooals Huet die begeerde, verscheen er niet. Dat men hem „ignoreerde", gelijk Mr. Quack later beweerde in een eenigszins vreemd slot van zijn opstel in den *Gids* van 1886, is niet geheel juist: het had bovendien aan hem, als redacteur, gestaan dit te voorkomen. Huets gezag klom, doch men scheen over 't algemeen niet zooveel bijzonders er in te vinden, dat een „broodschrijver" zijn werk naar behooren deed. Doet een koopman niet hetzelfde? De groote massa trekt zich geen spier van de literatuur aan en het lezend publiek vond maar weinig van zijn gading bij Huets werk.

Tegenwoordig dragen de heeren letterkundigen er ijverig zorg voor elkaar op te hemelen, als men ten minste zoowat tot de bentgenooten behoort; *toen* hadden we maar één lofredenaar, ten Brink, en diens woord klonk dikwijls wel wat al te hol. En Aart Admiraal, Koopmans van Boekeren, Betsy Perk en Mina Kruseman waren ook meer geschikt voor leesgezelschappen dan Huet — terwijl Multatuli, de held van het toenmalige padvindende Nederland, een heel ander regiment commandeerde.

Jaren van te voren had Huet, Multatuli troostend, al opgemerkt — in de dagen toen zijn overmoed ook soms machtspreuken schiep — dat goede boeken in Holland niet beoordeeld worden, en hij herhaalde dit slag op slag als om anderen en zichzelf tevreden te stellen, tot wijsgeerige berusting te stemmen. Hierin slaagde hij echter niet ten volle: er bleef wat kriebelen in zijn gemoed.

* * *

En nu bedacht zijn vrouw een list: één vrouw is duizend mannen te erg. Zij schreef n.l. een studie over haar man, in diens trant eenigszins en naar diens methode — „over den godsdienstleeraar onzer jonge jaren", zooals ze leuk zei, „dien wij meer dan eenig ander nederlandsch auteur van onzen tijd hebben liefgehad."

In Februari 1880 reisde Huet naar Haarlem om daar A. C. Kruseman — den bekenden uitgever en Huets goede kennis van vroeger — wien 't opstel was toegezonden, in den arm te nemen, ten einde door diens bemiddeling de studie in „De Gids" geplaatst te krijgen. Kruseman had het al ingezonden en nu werd het geheim hem toevertrouwd, „maar hij heeft gezworen, dat die wetenschap met hem ten grave dalen zal."

Christine de Vrij zou de historische wezenlijke naam der schrijfster zijn, van het opstel „Een schrijversleven"; ze zou te Amsterdam wonen, doch Kruseman deed haar, om haar pseudoniem *C. Hasselaar*, naar Haarlem verhuizen — en de Gidsredactie liep er in; het stuk werd geplaatst, Maart 1880.

„In vertrouwen deelde Quack me mede," aldus rapporteerde Huet aan zijn vrouw, die natuurlijk in spanning zat, hoe de nieuwe Loevesteinsche grap zou afloopen, „dat er „eene verrassing" voor mij in het zout lag, bestaande in een „heel mooi" artikel, dat 1 Maart in den *Gids* verschijnen zou; een artikel, „geschreven door eene Haarlemsche dame" en „aangeboden" door A. C. Kruseman.

„Het zal u misschien verwonderen (?), dat ik bij die mededeeling geblikt noch gebloosd heb. Maar het *is* zoo. Ik bloosde noch blikte."

Zelfs dit kattebelletje aan zijn vrouw schreef Huet,

hoe hij zich mocht verkneukelen, even vormelijk en deftig als een brief aan een vreemde; altijd Hooftiaansch verzorgd en sierlijk: Huet op papier moet nimmer uit de plooi der literaire sierlijkheid komen; literator als Hooft, tot zelfs aan een gewezen keukenmeid.

Opmerkelijk is ook dat vraagteeken achter „verwonderen"; het beduidt, dunkt me: we kennen elkaar en je weet wel van je man, dat hij over diplomatie genoeg beschikt voor zoo'n schalkschen zet. Minder guitig lijkt het, wanneer hij den vrienden zand in de oogen gaat strooien, of ze om den tuin leidt.

Mevrouw Bosboom-Toussaint en Jan ten Brink verheugen zich over het „mooie" stuk en informeeren naar den waren naam van den schrijver: men kent elkaar allen en een Hasselaar bestaat er niet. Huet houdt zich van den domme. — „Gideon", aldus antwoordt hij de eerste, „had de opmerking gemaakt, dat men zeer wel uzelve voor de schrijfster van het opstel over mij in den *Gids* had kunnen houden; en wanneer ik alleen let op Uwe vriendschap voor mij, dan prijs ik de juistheid van zijnen inval. Anderen hebben Mr. Quack genoemd, op grond dat zijne schrijfwijze eenige overeenkomst met die van Hasselaar vertoont. Het is echter duidelijk, èn dat C. Hasselaar mij eene warme genegenheid toedraagt, èn dat hij volstrekt onbekend wil blijven; want er is in Nederland niemand die zoo heet, dien leeftijd bereikt heeft, en zoo de pen weet te voeren. Dit is, om u de waarheid te zeggen, het eenige wat mij in het opstel niet bevredigt. Ik zou het nòg aangenamer gevonden hebben, zoo aan den voet van het artikel de naam te lezen had gestaan van een algemeen bekend auteur. Doch met

reden zult u beweren, dat „le mieux" de vijand is van „le bien", en ik tevreden moet wezen, door een zoo bevoegd en zoo onpartijdig persoon, met zoo veel erkenning en zoo veel ingenomenheid te zijn beoordeeld". —

Hier was hij, dunkt ons, de grens van het betamelijke nauw genaderd, doch zonder blikken of blozen heet het verder aan ten Brink: — „Ik meen te kunnen verzekeren, dat het opstel in den *Gids* over mij niet van Mr. Quack is. Eigenlijk wilde ik wel, dat zijn naam of een andere, even goed klinkende, er onder stond. Want het eenige wat mij verdriet is, dat het artikel, hoe streelend ook voor mijn eigenliefde, niet onderteekend is door een bekend persoon. Ik stel mij voor, dat van Vloten, in het eerstvolgend nummer van den *Levensbode* den zich noemenden Hasselaar, die de moderne theologen te modern vindt (in plaats van nog niet modern genoeg), behoorlijk de les zal lezen. Mogelijk krijgt de *Gids* zelf dan óók zijn deel. Arme *Gids*!" —

Dit is wat onze oostelijke buren „unverfroren" noemen zouden en wat bij ons haast „door de wol geverfd" zou kunnen heeten, zonder dat we daarom nog noodzakelijk aan iets onbeschaamds behoeven te denken; 't is alleen een „krasse boerde", door het doel voor den schrijver min of meer geheiligd.

Liever dan daarover uit te weiden echter, of aan een misplaatste grap van mevrouw Huet te denken, willen we haar poging opvatten als een uiting van de onbedwingbare — en zeer begrijpelijke — zucht der trouwe en dappere gade om den zoo geliefden en zoo vereerden echtgenoot, man van benijdbaar talent en voorbeeldige werkkracht, recht te doen wedervaren, en den overigens

bescheiden, zich miskend gevoelenden, man valle men er niet te hard over, dat hij zijne vereerde vrouw deze zelfvoldoening niet dorst weigeren.

Het artikel — schoon „onpartijdig" voor rekening van manlief kan gelaten worden — pleit bovendien voor zichzelf. Levensbijzonderheden — en anecdoten, die Huet zelf graag ter karakteriseering ten beste geeft — worden er maar schaars in vermeld; ze moest voorzichtig zijn, om geen slapende honden wakker te maken. Van den mensch Huet, zooals deze was en deed in het gewone dagelijksche leven, van zijn eigenaardigheden en karaktereigenschappen, vernemen we zoo hier en daar slechts even iets, even genoeg om zijn persoonlijkheid zoo daar als hier juist in zwak relief te brengen op den achtergrond van zijn schrijversbestaan. Om den *schrijver* is het te doen, en minder dan Huets methode meebracht is gepoogd dien te verklaren uit den mensch. Voor 't overige blijkt ze een trouwe leerlinge van haar meest geliefden „godsdienstleeraar", wiens literaire pekelzonden ze tracht weg te moffelen met zijn wezen.

Bij de gedachte aan de te verschalken Gidsredactie zullen man en vrouw zich kostelijk vermaakt hebben onder de moeilijke geboorte van haar geesteskind — niet zonder vader geboren intusschen — en de belangstelling die Kenau's naamgenoot zou wekken, heeft hen zeker bij voorbaat hartelijk doen lachen; doch voor elke plompe ophemeling van den auteur moest zij zich wachten — beider goede smaak eischte dit. Zoo werd er dan met eenige zorg tegen gewaakt, dat geen intimiteiten of loftuitingen de herkomst van het stuk verrieden, en we kunnen ons best voorstellen dat de redactie van het nog

altijd pedante tijdschrift er inliep, al pleit Krusemans argwaan ook voor meer snuggerheid bij hem, dan we in deze aan Mr. Quack kunnen toekennen.

* * *

Met een beeld dat ons levendig aan zeker opstel van Renan heeft herinnerd, begint ze haar eigenlijk betoog met de verzekering, dat de Huet der toekomst reeds in kiem aanwezig is in het bundeltje „Groen en Rijp" van 1854; — dan verwijlt ze een oogenblik bij „Overdrukjes" van 1858, die „ideale traktaatjes . . . . zoo rein; geen enkele wanklank ontsiert het boekje". Doch met grooten tegenzin behandelt ze Huets *Volupté* „Lidewyde" en tracht den eigenlijken roman te doen vergeten voor de mooie beschrijvingen die er in voorkomen. Blijkbaar heeft haar de zoogenaamde platheid van het boek altijd gehinderd, maar ze heeft, om die te keeren, indertijd niets op manlief vermocht. Nu leest ze hem — met zijn instemming — allerguitigst de les, en telkens als ze er maar even kans toeziet, slaat ze nog eens dien toets aan.

Huet *is* geen romanschrijver, zegt ze, „hij heeft zich vergist. . . . Hij heeft kunstvaardigheid, geduld en wilskracht genoeg", daar hapert het niet aan, maar hij is te veel subjectief. Misschien, wie weet waartoe dit talent in staat is, levert deze zeldzame man toch in dit genre ook nog eens een meesterstuk, doch *zij* verlangt er niet naar: Huet moge haar wenk ter harte nemen! — „Wij voor ons", verzekert Hasselaartje, „zouden getroost zijn, indien het pogen achterwege bleef. Hebben Taine of Renan — en met deze geesten heeft de zijne de meeste

overeenkomst, — zich ooit aan het romanschrijven gezet?" — En Sainte-Beuve dan, mevrouw?

Mevrouw Huet was een andere vrouw dan Multatuli's Tine — toont meer overeenkomst met diens Mimi —; ze was meer ontwikkeld dan de eerste, geschoold, zelfstandiger; ze was niet bloot zijn instrument, wat Huet, die trots veel overeenkomst met Douwes Dekker nochtans geen Multatuli was, ook niet zou begeerd hebben. Ze wou haar man wel vóór alles recht doen wedervaren, doch meteen, als vertegenwoordigster van een ideaal publiek, hem op de eischen wijzen, waaraan iemand van zijn bekwaamheid behoorde te voldoen. Eenigermate was zij Potgieter gaan vervangen.

Moge er dan in eenig opzicht te laken zijn, mevrouw Huet is vol waardeering voor 's schrijvers talenten; hij streeft, en blijkbaar met goed gevolg, naar meesterschap over den vorm en naar zelfbeperking, twee kapitale deugden, en alvast constateert ze met welgevallen, dat zijn werk zich verhoudt tot den mensch als het woord van den edelman tot diens daden. De auteur is dezelfde als de wandelaar in den Haarlemmer-Hout, dien hij beschrijft; — het „meest kenmerkende van zijn stijl", is er al: „ik bedoel dat aanbrengen van een gewoon woord, eene alledaagsche uitdrukking, in ongemeenen zin. Iets waardoor hij u telkens in zachte verrukking brengt, zooals wanneer de natuur zelve de kunst te hulp komt, en een levende wijnrank of een bloeiende rozestruik zich slingert of henengluurt om een marmerzuil." — Ze zegt het niet onaardig, ofschoon ze verzuimt o. a. naar Heine en Douwes Dekker te verwijzen, wier wijze van doen bij Huet een bewust pogen geworden is, om zichzelf er tel-

kens van te overtuigen dat hij, spijt school en vlucht, gedurig weer op zijn pooten op de aarde terecht komt.

Huet was geen zenuwlijder — die werden ook eerst later uitgevonden, meende Potgieters huisarts — maar hij heeft in de reeds gememoreerde dagen vlagen van zwaarmoedigheid gekend, van wanhoop bijna; hij was, steeds in zichzelf gekeerd, tot sterke vereenzelving geneigd, weinig spraakzaam en veel mijmerend. Niet onwaarschijnlijk is het, dat hij, naar Göthe's voorbeeld in „Werther", zichzelf heeft willen cureeren, en zoo ontstond b.v. „Een kind zijner Eeuw".

„Inmoreel" noemt mevrouw Huet in 1880 dergelijke schetsen, en haar man heeft haar daarbij toegeknikt. Al wat daar in staat, meent ze, is in zeker opzicht lyriek, het zelfervarene — wat volkomen klopt met Huets eigen mededeelingen aan zijn biograaf ten Brink — die trouwens ook in andere opzichten voor een deel door Huet gedragen, ten minste geleid werd. Huets novellistisch werk is alzoo zijn „Dichtung und Wahrheit" — een „gefantaseerde autobiographie", naar het heet.

* * *

„In geestelijken zin zijn dit ook zijn „Kanselredenen", van 1861, zijn „Toespraken" van 1864, zijn „Aan J. H. Gunning", van het zelfde jaar, en het „Ongevraagd Advies", van 1866, — als in het algemeen al zijn stichtelijke d. i. dikwijls velen ontstichtende arbeid.

Vermoedelijk is haar critiek van 1880 grootendeels in overeenstemming met Huets oordeel geweest, en met zijn goedvinden dan wordt door haar herhaald, wat hij in

1866 reeds gezegd had: „de moderne theologen in Nederland hebben het nooit verder gebracht dan tot negatieve resultaten .... Hun Christus is een onmogelijke Menschenzoon en Man van Smarte, dien men zich moet opwinden lief te hebben of te eeren," — al mag men zich er over verbazen, dat zijn critiek dien laatsten zin heeft laten passeeren.

Er bestaat grond voor de bewering, dat men Huets modernisme — verwant met dat van Potgieter, spijt de verschillen — nooit juist verstaan heeft, ja zelfs schijnt hij in eigen persoon nu en dan gefaald te hebben in zelfkennis of heugenis, en zeker blijkt uit alles, dat man en vrouw in 1880 het betrekkelijk nuttelooze van zijn vroegeren polemischen arbeid hebben ingezien, *toen* eerst Potgieter naderend, die een afkeer had van dat „domineesgekef". — „Laat Bienfait en Zaalberg zeuren met Saussaye en Schwartz — of ik zeg dat de dominé nog in u steekt!" schreef deze in 1864, ofschoon hij plezier had in de „uitkleeding" van Gunning, wiens „Haagsche Klaagliederen" zoo ongunstig afstaken, had Huet geschreven, bij zijn „Gooisch fluitgespeel". Zulk spottend vernuft boeide Potgieter toch, al interesseerde de Haagsche gemeente hem weinig. Maar overigens stond de heele zaak hem tegen en hij jubelde, toen Huet eindelijk, na in 't begin van 1862 de kerk te hebben verlaten, in 1864 ook zijn soort van evangelisatie in de Haarlemsche concertzaal er aan gaf.

Zijn vrouw heeft wel waardeering voor zijn denkarbeid van die dagen, voor de sierlijkheid van zijn beeldspraak, de puntigheid van zijn stijl, de weelderigheid van zijn rhythmische zinnen; menige fraaie bladzijde ervan acht

zij 't leven der toekomst meer dan waard, doch ze vraagt en herhaalt die vraag: „Waartoe diende het ondermijnen van al die verheven poëzie? Welk redelijk doel kon op die wijze bereikt, welk nut gesticht worden?" Zóó ziet men zijn leven soms achter zich, wanneer men even stil blijft staan op de groote reis en achterom ziet. Men hoort er Huet in, die al aan Potgieter heeft gevraagd: „Gelooft u nog aan critiek?" — Hij gaat 't negatieve, aan alle critiek eigen, inzien. Sainte-Beuve had er al voor lang op gewezen trouwens, en beider arbeid in later dagen wordt zichtbaar gewijzigd.

De meening welke door deze minder of meer oratorische vragen heen schemert, verschilt stellig niet veel van die waarop Potgieter zich beriep, toen hij mevrouw Huet in 1864 hulp vroeg ten einde de waaghalzerij van den brani Huet wat te keer te gaan; doch indien manlief het in 1880 geheel eens is geweest met zijn Kenautje, dan hebben zij zelf, zou men zeggen, geen heldere voorstelling meer gehad, in die dagen van veranderde en veranderende wereldbeschouwing, in betrekkelijke weelde, van 's mans vroegeren arbeid; of ze hebben dien overschat.

In het vervolg van dit geschrift zullen de gronden voor dit oordeel van zelf bloot komen te liggen, hier kunnen we volstaan met de trouwens veel afdoende opmerking, dat Huet — naar *wij* hem verstaan — nooit *de poëzie* aan eenig geloof heeft trachten te ontnemen, al miste hij misschien het heldere bewustzijn der waardeering van Potgieter. Hebben wij hem in de eerste periode van zijn strijd goed begrepen, dan gaat zijn verzet schier uitsluitend tegen het geloof als *wetenschap*, en tegen de onoprechtheid van wie niet aan een Godsopenbaring geloofden en

nochtans beloofden ze te prediken. Van Vlotens speciaal jachtterrein.

* * *

En hiermede zouden we van de theologische afdeeling van Hasselaars opstel afscheid kunnen nemen, waren er nog niet twee dingen te vermelden. In de eerste plaats dit: Huet is, volgens haar, *logisch* en *hartstochtelijk*, en ten andere: „Reinout's" — d. i. *Huets*, want hij was de Reinout die aan zijn verloofde, Machteld, zijn „Brieven over den Bijbel" schreef, waarop de Génestet zijn geestig rijmpje maakte — „Reinout's geheele stelsel rust op een valschen grondslag", want „om te weten, waaraan men zich te houden heeft, moet men eerst weten, waaraan niet", zeide Reinout, en: „in het godsdienstige is dit veel te boud gesproken. Waar het ons geloof geldt, moeten we eerst onderzoeken, welke voorstellingen wij voor den vrede van ons gemoed onmogelijk missen kunnen. Eerst daarna kan er spraak van zijn, de overbodige steunsels weg te werpen".

O, divageerende Huet, die over den schouder van zijn vrouw gluurt, terwijl hij voor zijn aardsch geluk met de hand naar zijn oude schoenen tast, omdat de nieuwe knellen!

Dat Huet over een goede dosis logica beschikte, hij die als gymnasiast al een kraan in de wiskunde was, heeft hij zoo tallooze malen bewezen, dat verdere poging tot bewijzen overbodig kan geacht worden, doch zijn *hartstochtelijkheid* voelt men niet zoo terstond, — ze vervloeit in zijn gladde zinnen. — „Alles gaat schijn-

baar ordelijk en afgemeten zijn gang", zoo heet het in de „Afscheidsrede" en zoo *is* het doorgaans in zijn geschriften — „en in dat bestaan der natiën spiegelt het leven der bijzondere personen zich af. Doch let op de roerselen der daden en ge zult zien, dat onder die effen oppervlakte eene ziedende vloeistof kookt".

Waarschijnlijk zou in 1880 zulk een barre tautologie zijn pen niet zijn ontsnapt, doch we verstaan wat hij zeggen wil en dat is thans genoeg. Mogelijk verwart mevrouw Huet hartstocht nu eens met zinnelijkheid, dan weer met temperament; — aan dit laatste, dat hij in hooge mate bezat, is ongetwijfeld voor een groot deel de bekoring van zijn schrijfwijze te danken: dat boeit en draagt den lezer op den levenden stroom van gedachten.

Hoe dit zij, Huet tracht zich voortdurend te beheerschen; hij wil de krachtbewuste menner zijn van het dikwijls al te vurige ros. Enkele keeren maar wordt hij grof; dan zijn hem de teugels ontglipt en 't ros is op hol. Dat poogt hij dan zelf nog te verbergen, maar zonder succes. Een enkele maal schaamt hij zich diep, vooral dan wanneer hij iets geschreven heeft wat met zijn eigenlijk levensdoel vloekt, — zooals b.v. in 1885, kort voor zijn dood.

Er zijn voorbeelden van 1866, zoowel als van 20 jaar later. Een enkel volsta hier. Hij maakt zich in 1866 geweldig boos op Réville, den bekenden Waalschen predikant, wien ten onzent het eeredoctoraat is aangeboden, waar deze Pierson hard viel om diens uittreden uit de kerk, na Huet zelf. Links en rechts komen de slagen onmeedoogend neer, en o. a. ook de Groningsche predikant Jorissen krijgt een houw. Potgieter juichte toe,

verbeterde hier en daar wat, en riep: „Bravo! bravissimo! afdoende helder en kort!"

Een „beetje bar" docht hem dit, aan 't adres van Réville: — „Gelijk trek in lamsvleeseh, hoe menschelijk ook in sommige gevallen, tevens een vast kenmerk van den wolvenaard is, even zoo kan onder de effen oppervlakte van Réville's sereniteit een geest van proselytisme sluimeren, gevaarlijk genoeg om de Hervormde Kerk, in weerwil van haar geloof aan eigen onsterfelijkheid, bedacht te doen zijn op maatregelen van zelfbehoud", — een „beetje bar", te meer omdat Huet zichzelf op blz. 41 als „wolf" aandiende.

Aan de volgende passage echter, op blz. 43, schijnt Potgieter zich niet gestooten te hebben en toch was er reden voor van wel, dunkt me. — „Jorissens woorden", zegt Huet daar, „maken op mij den indruk, alsof zeker geheimzinnig persoon, met wien in de laatste weken hier te lande veel gesold is geworden — Jan Rap bedoel ik — wel verre van naar Heidelberg vertrokken te zijn en zijn opwachting te zijn gaan maken bij Pierson", — die derwaarts verhuisd was na zijn ontslagneming — „integendeel voortdurend predikant is gebleven bij de Hervormden te Groningen en wekelijks aldaar zijn modern-theologisch licht laat schijnen." — Op een harde knoest past een scherpe bijl, zal Huet met Multatuli gedacht hebben, en alvast sloeg hij, na den scherpen geschaard te hebben, met den botten kant.

* * *

Dit lijkt me toch inderdaad een grofheid, die ook in

den sierlijksten draai haar aard behoudt. — Huet kon vooral in dien tijd dikwijls „grievend beleedigen", als hij meende slechts „gemoedelijk te schertsen", en, had Naber aan wien het voorgaande ontleend is erop kunnen laten volgen, „Huet heeft levenslang gemeend dat de vorm den inhoud dekte." Op weinig uitzonderingen na zijn die grofheden sierlijk gezegd — met „rozerankjes om de zuil" —: zooals van Hamel hem gekend heeft te Parijs — zien we hem zelden of nooit. Ik bedoel zooals hij geteekend staat in het laatste gedeelte van het volgende citaat: — „Toen ik", schrijft prof. van Hamel in *Mannen van Beteekenis*, „in Januari 1880 Busken Huet voor het eerst ging bezoeken", — alweer een predikant die den kansel ontrouw werd, — „met een flauwe herinnering aan zijn persoon uit mijn jonge jaren" — Busken Huet had „den knappen jongen" indertijd voor een beurs geëxamineerd — „en onder den levendigen indruk van hetgeen ik van hem gelezen had en van hetgeen mij over hem was oververteld geworden, verraste mij de eenvoudige voorkomendheid van zijn optreden, de zachte en vriendelijke klank zijner stem en de buitengewone keurigheid zijner spreektaal. Telkens wanneer ik hem weder ontmoette, ontving ik dienzelfden aangenamen, rustigen indruk van zijn geheele bestaan. Natuurlijk dat zijne snijdende spotternij dien indruk meermalen wijzigde, zonder hem echter weg te nemen. Slechts nu en dan, wanneer het gesprek over eigenaardige Nederlandsche toestanden of Nederlandsche staatsinstellingen liep, wanneer de bekrompenheid, de traagheid, de inconsequentie van hollandsche denkers of vaderlandsche regeeringsmannen hem op eens weer in het oog sprongen kon,

zijn spot in een oogwenk omslaan tot geweldige ergernis, kon hij spreken op een heftigen toon, met een harde stem, die u vreemd, ja, beangstigend tegenklonk uit den mond van dezen bedaarden, vriendelijken man."

„Vriendelijk" laat ik gaan — Huet was graag voorkomend, gul, gastvrij, en als oud-indischgast was hij het dubbelgraag; doch zijn bedaardheid was maar geoefendheid; een masker van zelfbedwang lag als een rimpellooze effenheid over een ziedenden ondergrond. Men behoeft geen Lavater te zijn om het zijn portret zelfs aan te zien. Hasselaar kende hem, beter dan zijn „Brieven" hem geven.

En wat de andere bewering van mevrouw Huet betreft: zij zelf levert in één slag het bewijs, dat *zij* — die hem als *logisch* voorstelt in een doodgewone zwakheid van gemoed — zeer zeker niet de aangewezen persoon was om de logische kracht van haar man te toetsen, welke voortreffelijke eigenschappen zij overigens moge gehad hebben en gehad heeft. Immers: *eerst na* het wegwerpen der steunsels blijkt afdoende of ze overbodig waren en gemist konden worden. En mocht de ziel aanvankelijk nog naar het weggeworpen krukje terugverlangen, oefening baart de kunst van 't alleen-gaan, en alleen aldoende leert men. Wie „hun beddeken opnamen en wandelden", zullen ook wel vaak neiging gevoeld hebben in den eersten tijd, om 't beddeken weer op den grond te spreiden en er rustig op te gaan liggen.

Intusschen staat het vast, dat ook Huet te zwak gebleken is om in de consequentie van zijn jeugdig ongeloof het kerkhof te durven halen.

* * *

Het bloed kruipt waar 't niet gaan kan, doch ik geloof, dat niet noodig was „den beroemden bisschop van Avranches" — ook een apostaat of convict — te hulp te roepen om daardoor Huets temperament te verklaren. Mr. Quack laat dien Pierre-Daniel Huet nog paradeeren, ofschoon van Hamel beweert, dat er geen enkel bewijs bestaat van Huets verwantschap met den érudit, „*né à Caen en 1630.*" — In dit Fransche bloed — ook Hasselaar brengt den bisschop op de proppen — moet een soort van verontschuldiging gevonden worden voor „Lidewyde". We mogen nooit uit het oog verliezen, zegt ze, „dat hij nooit een volbloed Hollander is geweest."

Ten Brink doet ons schrikken van zijn dubbel gecursiveerde Fransche namen, die de vaderen van onzen schrijver aanduiden tot op zekeren Gédéon Huet toe, en van Hamel komt het eigenlijk nog wat aandikken, door te verklaren dat al die Fransche mannen trouwden met Fransche vrouwen — meest ook al geëmigreerde, wel te verstaan van de zooveelste generatie. — Jacoba Busken, eerzame apothekersdochter, Huets grootmoeder, is de eenige Hollandsche in de rij. Schoon ook zij al verdacht moest heeten, is het toch gelukkig dat Koosje Busken, Betje Wolffs vriendin, tegen den beroemden bisschop opwoog — geestelijk wel te verstaan.

„Lidewyde" is mevrouw Huet een doorn in 't oog. — „Rien ne vit que par le style", zegt ze maar half geloovig haar man na, die zelf zoo graag Boileau te hulp riep en op grond daarvan o. a. Multatuli voor onsterfelijk verklaarde. „Rien ne vit que par le style" — mevrouw Huet hoopt dat 't waar moge zijn, want dan zal toch *Lidewyde* ook eeuwig leven. Doch de onsterfe-

lijke Multatuli zelf heeft ons, als Eerste Idee, herhaald, dat niets geheel waar is en — duizelingwekkende consequentie: „zelfs dit niet." Veilig kunnen we de draagwijdte dezer gedachte voor Multatuli's rekening laten, al valt het, ook zonder philosophie, niet gewaagd te voorspellen dat „Lidewyde" even zeker sterven zal als Nicolette Zevenster — zoo ze een van beiden nog leven mochten.

Misschien heeft Hasselaartje gelijk in haar bewering, dat uit dien roman Huets profetische gaven blijken; hij zou daarin, speciaal in den toast van den schimmigen sloddervos Lefebvre, als politiek profeet zijn opgetreden, en zij vleit zich met de zoete gedachte, dat men haar man eenmaal in de politiek volgen zal, zooals sommigen hem in de kerk — dat is eigenlijk uit de kerk — hebben gevolgd. Eerst maakt hij zich veel vijanden, doordat hij van Alphensch-echt den vrienden hun feilen toont, doch een latere generatie erkent in hem den gesmaden profeet en waren vriend. Ik vermoed intusschen dat die Lefebvre een soort van Madelgijs-Huet is, die „de conste van Nigromantië" verstond.

Profeten echter.... eten brood in onze streken en onzen tijd, — en óók, men behoeft nog geen profeet te zijn, om in te zien dat een waarheid van 40 jaren, volgens Ibsen, al afgeleefd is, en om te durven voorspellen hoe over een eeuw ons tegenwoordig parlementair stelsel zal zijn te gronde gegaan. Alles komt in dergelijke gevallen aan op de speling van tijd — naar alle waarschijnlijkheid zal onze aarde eens onbewoonbaar worden voor menschen als wij, ja zelfs geen aarde meer zijn.

* * *

„Een goede genius", zegt Hasselaar dan, blij dat ze van de politiek en „Lidewyde" kan afstappen, „voerde Huet terug naar de Litterarische Kritiek." Misschien heette die genius wel Everhardus Johannes. Over zijn „Fantasien" komt ze niet licht uitgepraat, uitgeroemd; heerlijk vindt ze onze „doorgaans zoo onbelangrijke litteratuur, opgevijzeld en bewonderd" ook nog, gekapitteld door manlief, een ideaal criticus. Want hierin is ze geheel homogeen met Huet: het Nederland der 19de eeuw is, zoo in 't algemeen gesproken, een dood kind met een lam handje. Er gloeit geen vonkje van het oude vuur meer in de asch.

„Een geest als die van den heer Huet, die in alles naar het hoogste en beste streeft; die voor eigen arbeid nooit in de eerste plaats vroeg naar roem of eer, maar alleen of hij erin geslaagd was zichzelven te voldoen, zulk een geest kan niet anders dan in verzet komen tegen zulk een stand van zaken."

De Gidsredactie was wel veranderd sedert 1865, toen ze, op Potgieter de medeplichtige na, Huet als een melaatsche ontliep, dat ze nu, in 1880, deze „wel een beetje barre" loftuiting liet passeeren zonder noot; en meneer Huet zelf handelde wel „een beetje" onvoorzichtig, toen hij zijn trouwe gade hem o. a. een zelfgenoegzaamheid liet toekennen — die hij gelukkig toch niet in die mate bezat.

Voortreffelijk zijn vele dier critieken; voortreffelijker schijnen ze nog, wanneer men ze vergelijkt met die artistieke sprongen in de lucht, met die pedante zelfvergodingen of eindelooze bedsermoenen van de heeren critici onzer dagen, — en wel zeker tracht Huet heel

ernstig de Nederlandsche Sainte-Beuve te zijn, met wat van Taine, iets van Renan, een zweem van Heine, een aasje gelijkenis met Douwes Dekker, een neiging tot Hooft — dit alles worde dankbaar erkend; — evenzoo voelen we in zijn werk den hartstocht, d.w.z. een temperament, vooral in de *haine*, wat minder en wat gemengd met zinnelijkheid in de *amour*, maar „de hoofdverdienste van al die studiën te zamen," beweert Hasselaar, is „dat de heer Huet eene wetenschap gemaakt heeft van hetgeen in ons land nog geen wetenschap was."

Pardon, mevrouw, — sta ons toe hier aanmerkelijk van U en uw man van meening te verschillen.

Huet staat alleen in onze letterkunde, 't is waar. Alleen te onzent kon Potgieter zijn model zijn. Dat hij, in meesterlijke navolging van het uitstekende — uitheemsche — voorbeeld, naar een vaste methode consequent en met groot talent gewerkt heeft, wie twijfelt eraan? Doch onder zijn oogen en met zijn goedkeuring gedrukt te zien dat letterkundige critiek — op zich zelf, dus niet de historie der critiek — ooit tot een wetenschap kon of zou kunnen verheven worden — dat bevreemdt in hooge mate.

Van achteren gezien is misschien de eenige gegronde aanmerking die op zijn arbeid te maken is deze: dat hij critiek als wetenschap is gaan beschouwen en betrachten.

In „Thorbecke's Testament" — *Nationale Vertoogen* — bestrijdt hij Thorbecke's staatsleer, op grond dat die leer in haar toepassing volmaakt ongeschikt blijkt, omdat ze uiteenvalt in phrasen, zoodra een man als Thorbecke ze niet meer draagt; — we laten de juistheid dezer bewering in 't midden, doch met stelligheid laat zich, dunkt

ons, verzekeren, dat er geen wetenschap rest, wanneer men Sainte-Beuve uit zijn „Lundis" en Huet uit zijn „Fantasien" wegneemt, even zeker als we gelooven aan geen licht in ons zonnestelsel zonder de zon.

* * *

Hiermede in overeenstemming, dus in tegenspraak met haar eigen bewering, dunken mij de volgende woorden van mevrouw Huet: — „Meermalen hebben wij ons afgevraagd, in welk opzicht vooral men het recht heeft den heer Huet een leerling van Sainte-Beuve te noemen. Hij is dit zoo duidelijk, dat hij in zijne twee opstellen over dezen onwillekeurig zich zelven geteekend heeft. Doch het voorname punt van overeenkomst is, onzes inziens, dat ook Huet's kritieken *het werk van een moralist zijn*".

Ik heb de laatste woorden onderstreept, om er de volle aandacht op te doen vallen, en in verband daarmee uit ik er mijn verwondering over, dat de geachte schrijfster op dat „moralist zijn" niet méér de aandacht gevestigd heeft bij haar wat laatdunkend heenglijden langs en over „Lidewyde". Als hij het ergens is, dáár is Huet moralist pur sang.

Men zou dat boek een boek van „verlakte passie" kunnen noemen — of „de passie verlakt" —; de voorrede van 1868 is inderdaad een beetje potsierlijk, want wezenlijke passie, tenzij men daar „romantische zinnelijkheid" of „elegante romantiek" onder verstaat, is er in het heele boek *niet!* Verlakte passie, herhaal ik, met elegante romantiek oververnist, verklaarde psychologische

werking van passie in een auteur die altijd critiseert, die er stijlvol iets van vertellen wil. Ook zou men nog kunnen zeggen: Huet kent en beoordeelt de personen over wie hij schrijft, zonder ze uit te beelden; zijn kunst is hem een hoog spel, een stijloefening van de beste soort; hij motiveert zijn karakters voor wie ze eens leven zou willen schenken; hij geeft op moreele gronden de punten en motieven aan voor een roman; hij biedt het bezinksel van een lang gesprek tusschen Potgieter en hem en teekent de moet van eigen lijden en zelfstrijd, en diep nadenken; ja, méér nog: hij heeft ook omtrent de eenvoudigste zaken zooveel te zeggen, zooveel gezichtspunten te openen, dat hij zijn lezers schier duizelig maakt vóór ze weten wat hij nu eigenlijk veraanschouwelijken wil; — doch volgt men hem langzaam en aandachtig, houdt men vol in weerwil van de tal- en noodelooze uitweidingen en afdwalingen, dan erkent men ten slotte, dat „Lidewyde" een heel stichtelijk boek is, en met „het vereischte besluit" sluit men het dicht „met een lach en een traan."

Het verschilt in waarheid niet van „Doctor George", en geen dier beide verhalen zijn in wezen anders dan b.v. zijn studie over „Dante". En wel verre van onzedelijk te zijn, zooals kortzichtige vrouwen en mannen van zijn tijd hebben rondgestrooid — Dr. Schaepman alleen proefde beter — is het een werk van ongerepte moraal, hier en daar wat romantisch elegant. Het verbaast ons volstrekt niet den auteur van „Lidewyde" straks, in zijn Bataviasche courant, te zien optreden als de pleitbezorger der christelijke kerk. Op het laatste heeft mevrouw Huet gewezen; ook had zij er de aandacht op kunnen vestigen,

dat Huet inderdaad, met Vondel en Napoleon, de roomsche kerk ten slotte voor de eenige consequente hield.

* * *

Doch ze heeft opzettelijk niet bij dit boek willen verwijlen, zoomin als bij „De Koning der Eeuw", waarvan ze in het 4de gedeelte van háár letterkundige fantazie even gewaagt om haar verbazing te uiten in harmonie met die van haar verondersteld sympathiek publiek, welks tolk ze heet in haar pleidooi voor haar man. Als ze proeven heeft gegeven van haar beste kunnen, is het in de bespreking van wat haar het sympathiekst is in Huets werk: Dante, Montaigne, de Venus van Milo, enz. — Ze vervolgt dan: „Nemen we aan, dat dit de gewone kring is, waarin de gedachten van den schrijver zich bewegen, hoe gemakkelijk begrijpen we dan de verwondering van het publiek, wanneer tusschen al dat liefelijke en verhevene de heer Huet eensklaps met een werk als *De Koning der Eeuw* optreedt".

Ook thans tracht ze wederom de uitgave te vergoelijken door erop te wijzen, hoe meesterlijk Huet zich van zijn taak, de bekorting van de Montépins vijf deelen tot twee, heeft weten te kwijten. — „Toch miskent onzes inziens, door het uitgeven van zulk een werk, de heer Huet zijn bijzondere roeping," zegt ze, „en wordt hij zelf de oorzaak, dat een gedeelte van het publiek hem onverbeterlijk noemt. Zoo is hij! zeggen de menschen. Het eene oogenblik voert hij u op zijne vleugels naar de hoogste sferen; het andere eischt hij, dat gij met Lazarine en Marcel de Parijsche café-concerts zult

afloopen, of met Hector Bégourde al zwemmend een deurwaarder ontduiken."

Mevrouw Huet heeft haar ooren te luisteren gelegd; haar opmerking herinnert ons levendig aan wat Naber verhaalt — *Vier Tijdgenooten* —: „In den loop van 1850, dus vóór het vertrek naar Haarlem, vervulde Huet een preekbeurt in de Waalsche kerk te 's-Gravenhage. Toevalligerwijze verliet ik het kerkgebouw te gelijk met een onzer onderwijzers, die Coenraad — wij spraken van Coenraad — gedurende zijn gymnasiumjaren onder zijne bijzondere leiding had gehad. Ik was opgetogen over het gehoorde: „ja, als hij het maar meent," oordeelde hij." — Blijkbaar hield die leeraar de preek eenvoudig voor een stijloefening.

Iets dergelijks kreeg men dikwijls te hooren; geenszins beweer ik, dat er een behoorlijke grond voor is, Huet allen wezenlijken ernst te ontzeggen, doch er is iets in Huets manier van doen, alles te zamen genomen, dat de opmerking rechtvaardigt.

Als Huet — afkeerig van krasse beweringen en vaste waarheden — zijn best doet in wending op wending een tal van kiekjes te geven op zijn onderwerp, vraagt men: wat hebben we aan dien slag-om-den-arm stijl? Is niet hoofdzaak voor hem, met zijn stijl te pronken? Bij aandachtige bestudeering echter — het zal ons nader blijken — wordt men er van overtuigd, dat er voor een bevestigend antwoord op die laatste vraag, zoo maar, geen grond bestaat die houdbaar is. Mevrouw Huet heeft toch den ernst der *vraag* beseft, en opdat daaraan niet verder voet zou gegeven worden, heeft ze een variatie geleverd op het „zwei Seelen sind in meiner Brust", en haar stuk

geschreven en de Gidsredactie er mee verschalkt of verlakt — tot groot vermaak van Huet.

Zij heeft meteen getracht hem in bescherming te nemen tegen hemzelf en verzachtende omstandigheden gepleit, wat, door zijn voorkennis van haar arbeid, er eenigszins uitziet als een mea culpa en een oratio pro domo. Allerduidelijkst blijkt dit uit haar slot. „De plaats in het *Land van Rubens*," aldus heet het daar, „welke ons het meest aan den schrijver zelven en zijne werken heeft doen denken, is die, waar hij van Van Dyck zegt, „dat de kennis zijner feilen slechts dient, om van zijn deugden des te levendiger te genieten, en hij een groot en nuttig burger is, die in eene wereld als de onze, den algemeenen smaak helpt vormen, het schoone leert opmerken, het leelijke op een afstand houden."" Zoo de lezer van oordeel is, dat wij dit gezegde aan het hoofd van ons opstel hadden behooren te plaatsen, als motto, dan zullen wij zijne aanmerking als een kompliment beschouwen en het er voor houden, in het samenstellen dezer studie naar wensch geslaagd te zijn."

Dit zou dan beduiden in Huets mond: reken mij mijn fouten niet aan en let op het goede dat ik deed. Het is billijk, doch niemand zal durven beweren, en ik vrees zelfs Hasselaar zou het niet gedurfd hebben, hoezeer ze haar man ook van onrechtvaardigheid en hardheid trachtte vrij te pleiten, dat Huet steeds dezelfde welwillendheid tegen zijn slachtoffers heeft in practijk gebracht. Hier hokt iets, al looft hij zelf zijn vereerden Sainte-Beuve juist om diens zin voor „gerechtigheid".

III

Conrad Busken Huet werd den 28sten December 1826 te 's-Gravenhage geboren. Zijn vader en naamgenoot was daar volgens hem „Hoofdambtenaar bij het Ministerie van Financiën" — van Hamel noemt hem „rijksbetaalmeester" —; ze woonden in de Nobelstraat. *Busken* was eigenlijk een voornaam, die zijn vader het eerst gegeven was. Deze n.l. was de zoon van Samuel Théodore Huet, Waalsch predikant te Vlissingen en Jacoba Adriana Busken, en heette naar zijn grootvader van moederszij Conrad; — Conrad Rutger Busken, van Duitsche afkomst, was n.l. Jacoba's vader; — en naar zijn moeders geslachtsnaam, hem als voornaam gegeven, Busken. Onze schrijver ontving naar zijn vader ook de voornamen Conrad Busken — doch dat Busken werd later als deel van den *van* opgevat.

Huets moeder was ook een Huet, Théodore Esther, een nicht van zijn vader, en op een enkele uitzondering na zijn al die Huets waalsch dominee geweest, allen afstammende van den reeds vermelden Gédéon Huet, hervormd predikant in Frankrijk, die, tengevolge der herroeping van het Edict van Nantes, in 1685 zijn vaderland

moest verlaten en na wat omzwervens in ons land terechtkwam, eerst predikant te Dordrecht werd en daarna in den Haag. Naar dien oudsten bekenden stamvader noemde Huet zijn zoon Gideon.

„Naar ge ziet", schreef Huet aan ten Brink, „struikelt men in mijne familie over Walsche predikanten"; en al die Fransche predikanten waren dan, naar van Hamels getuigenis, met Fransche vrouwen getrouwd. Alleen Huets vader was geen predikant, doch wel trouwde hij met een dochter van een waalsch dominee, die op zijn beurt de zoon was van een afstammeling van den patriarch Gédéon.

De genoemde Conrad Rutger Busken was eerst in 1735 binnen onze landpalen gekomen; van oudhollandsche afkomst was onze schrijver dus niet en hij kon zich niet roemen „van vreemde smetten vrij".

Fransch was „zijn tweede moedertaal", verhaalt hij zelf en teekent daarbij aan, dat hij op het Haagsche gymnasium „vorderingen maakte in de mathesis onder Dr. Sillevold en in het Fransch en de nieuwere geschiedenis onder Mioulet". Toen hij de lagere school verliet voor een hoogere, in Maart 1838 — dus op 12-jarigen leeftijd — heette die hoogere nog „Latijnsche School"; ze werd echter kort daarop, in September, veranderd in een gymnasium, en dat verwisselde hij na zes jaar, dus in 1844 — te gelijk o. a. met Carel Vosmaer — met de Leidsche Hoogeschool.

Vóór de Latijnsche echter lag de lagere school, de school van den kostschoolhouder Roggen; die „school was gelegen aan de Paviljoensgracht, toen nog niet gedempt, tegenover het gedeelte waar thans het standbeeld van Spinoza staat.

Al heb ik in die buurt mijn eerste gymnastische buitelingen gemaakt, ik mag niet beweren in de leer van Spinoza opgevoed te zijn. De amsterdamsche hoogleeraar Naber, die met mij de school van meneer Rogge bezocht, zou nadere bijzonderheden kunnen geven."

Huet vergiste zich even in den naam, en ten Brink, die sterk was in het overnemen van dergelijke foutieve opgaven, nam ook deze vergissing over. De hoogleeraar Naber evenwel, opgeroepen door Huet ter getuigenis, heeft gemeend aan die uitdaging te moeten voldoen — *Vier Tijdgenooten* — en meteen de vergissing te mogen herstellen.

C. H. Roggen was kostschoolhouder en onderwijzer in den Haag; ten Brink noemt hem „verdienstelijk", doch uit Nabers schets zou men niet zoo spoedig tot deze kwalificatie besluiten, tenzij dan dat men zijn invoeren van de gymnastiek, toen een nieuwigheid hier te lande, als een verdienste op zichzelf wil geboekt zien.

Voor zoover mij bekend werd, is Roggen als letterkundige en paedagoog niet anders op den voorgrond getreden dan met een bundeltje „foutieve opstellen", een „Leerwijze om vreemde talen volgens den gang der natuur werktuigelijk te leeren" — een Berlitz dus van omstreeks 1830 — en dan nog met een paar „Tijdrekenkundige Tafels". Als onderwijzer stond hij, naar beider eenstemmige getuigenis, achter bij zijn secondant Ardenne, „oogappel der leerlingen".

* * *

Roggen zelf sukkelde wat met de orde — een oude

kwaal in Nederland —; hij was „een overtuigd vrijmetselaar" en, zoo scheen tenminste Naber te meenen, als zoodanig moet men zijn leerlingen „onthalen" op een „wijsgeerige beschouwing van het beloop der wereldgeschiedenis . . . . Iederen morgen gaat hij zich plaatsen over den drempel van de deur, die beide localen verbindt en leest hij ons een halve bladzijde uit een uiterst populaire geschiedenis van Jezus, om te eindigen met een kort gebed".

Bidden moet hij heel mooi gekund hebben, en wat dat aangaat kon meester Ardenne niet in zijn schaduw staan.

„Cijferen" was een gewichtig vak; dan Fransch . . . . „Fransch voor en na". Als ze de klasse van meester Ardenne verlaten, verstaan de meeste leerlingen al aardig Fransch. „Geographie" komt er nu bij — dan „de hoofdsteden en de hoofdrivieren en de baaien en kapen van Europa", — vervolgens geschiedenis: mesjeu Roggens chronologische tabellen. Daarna „de ijskoude leien, waarop wij in het oneindige analyses moesten maken, grammaticale analyses en logische analyses van Tollens' Overwintering en Fénelons Télémaque". — Misschien schuilt hier wel mede de diepe oorzaak van Huets gebetenheid op den Rotterdamschen bard.

— „Het Hollandsch schuift naar den achtergrond. Wij hebben de gebrekkige opstellen van onzen leermeester doorgewerkt en weten nu dat de aarde niet *ront* is; veel verder komen we niet. Maar we leeren Fransch. Wij kennen menige fabel van la Fontaine van buiten en vermoeden niet eens, dat onze uitspraak afschuwelijk is. Zonder veel begrip kunnen wij de Lotgevallen van Telemachus tamelijk vlot vertalen en wij weten wezenlijk al

heel aardig, of een verleden deelwoord *variable* moet zijn."

Voorts wat „cosmographie" en dan maar „cijferen": regel van drieën, menging, kettingregel en zelfs, voor de besten, logarithmen.

Op die school, modern vooral door de gymnastiek, in het onlangs gerestaureerde vaderland, ging de „vroolijke, blauwgekielde jongen met de spotzieke oogen en die innemende gelaatstrekken — eerst vele jaren later heeft hij de pokken gekregen; hij had allerminst aanleg om pedant te worden."

Mogelijk dat de heer Naber deze laatste mededeeling a posteriori heeft ten beste gegeven, daar de veronderstelling te gewaagd is, dat hij als elfjarige knaap zijn medescholieren met een critisch oog van zulke strekking zou hebben bekeken; zulk een pedanterie te veronderstellen bij een moralist-wijsgeer van onder de twaalf, gaat zelfs voor den heer Naber niet aan.

„Haagsche vrienden mijner kinder- en jongensjaren," vertelt Huet, „waren" — behalve Naber, die daarna voor jaren uit Huets kring is gezwierd en dezen vervolgens maar zelden meer heeft gekruist — „het tegenwoordig lid in den Raad van Indië, Mr. T. H. der Kinderen, en de tegenwoordige schiedamsche medicus Dr. Del Baere. De laatste, een weinig ouder dan ik, was een meester in alle spelen en uitspanningen. Hij knikkerde zonder wedergade, liep, sprong, keilde, zwom, reed schaatsen, temde een jongen bulhond en was een geducht athleet. Somtijds beminden, somtijds vreesden, altijd bewonderden wij hem."

Ze zijn beiden allang ter ziele, doch ik herinner mij den heer der Kinderen, op hoogen leeftijd, nog dikwijls

over Huet te hebben hooren spreken en altijd met warme sympathie.

* * *

Nu wij zijn uiterlijk geteekend vonden door een zijner vroegere kameraden, die een half jaar naast hem gezeten heeft op de school van „mesjeu Roggen", en zijn innerlijk gekarakterizeerd door de sprekendste getuigenis van hemzelf — wat toch blijft levendiger in ons gemoed dan wat we 't meest hebben liefgehad in onze jonge jaren? — wie ziet niet in den bewonderaar van den knikkerenden Del Baere den lateren geestdriftigen biljarter? — nu mogen we gerust getuigen van Huet, dat hij behoord heeft tot de Génestets „blauwgekielde frisch ontloken" Hollandsche jongens, — een gymnasticus van goeden wil en vlugheid, een uitstekend zwemmer. Ook op 't gymnasium, verzekert van Hamel, had hij „zich doen kennen als een vluggen, degelijken werker en een prettigen, vroolijken speelmakker."

Hij zelf denkt op bijna 60-jarigen leeftijd nog met dankbare herinnering aan zijn uitstapjes naar den Briel, waar zijn grootmoeder toen verweduwlijkt woonde — Jacoba Busken — „een levenslustige vrouw, in het geheel niet pedant" — waar anders in dien tijd wel eenige reden voor had kunnen bestaan, want ze was knap en mooi in haar jonge jaren, en in haar kring buitengewoon gewaardeerd. Ze moet heel geestig geweest zijn en naar de getuigenis van Betje Wolff heel kunstvaardig in de modebelletrie van haar tijd; zoodat er reden te over is om aan te nemen, dat Huets aangeboren gaven atavistisch komen van Germaanschen kant.

Overigens kwam Huet niet veel onder de menschen. Vader Huet schijnt een man geweest te zijn zonder of met maar weinig vermogen; de eerste jaren na de restauratie waren nu juist niet bijzonder „vet", inzonderheid niet voor den steeds achteraankomenden ambtelijken stand, — èn hij had tien kinderen. — „De kring mijner zusters en broeders, pas verbroken door den dood toen de oudste vijf en twintig jaren telde en mijne ouders hunne zilveren bruiloft gevierd hadden," aldus de schrijver, „is gedurende de eerste twintig jaren van mijn leven de eenige kring geweest waarin ik mij bewogen heb. Wij waren zoo talrijk! We hielden zooveel van elkander! We hadden niemand noodig!"

In „Gitje" — geschreven in 1857 — gunt hij ons een kijkje in het knap-burgerlijke huishouden zijner ouders, karakteristiek Hollandsch, eenvoudig, degelijk, plichtmatig. Men begrijpt eigenlijk niet recht, wat toch Quack, van Hamel, ten Brink, mevrouw Huet zelf mag bewogen hebben, Huet als een halven Franschman voor te stellen, terwijl Huet geen gelegenheid laat voorbijgaan om zijn goeden Hollandschen aard te doen uitkomen.

Quack schreef o. a. „Toen ik voor het eerst hem sprak" — in 1860 — „maakte hij op mij den indruk van een ernstigen jongen franschman, ingetogen en bescheiden in zijn voorkomen, dadelijk bereid tot puntig redeneeren, en zeer beslist en correct in den vorm van zijn uitspraken." Quack schijnt een specialiteit te zijn geweest in het onderkennen van allerlei categorieën Franschen!

Nu behoeft het zeker geen betoog, dat iemands aard en wezen, onder den invloed der omstandigheden — Taine schijnt zelfs het gras onder de composanten te

rekenen — Swiney klimt voor zijn Engelsche suffragettes op tot de Lemuren — bepaald wordt door zijn afkomst, en nergens komt dat te onzent scherper uit dan bij de hun ras bewarende Israëlieten; welken invloed op *hen* echter nog de omstandigheden hebben, bewijst het onderscheid tusschen Duitsch en Portugeesch Israël, terwijl tevens toch niemand meer aan de Joden, die meer dan twee eeuwen in onze gewesten gewoond hebben, den naam van Nederlanders zou willen onthouden. Bleef hun iets eigen, dat hen van niet-joodsche Nederlanders onderscheidt, Portugeezen noch Polen zijn ze, Kanaänieten nog minder. — Ook Friezen en Franken en Saksers bewaarden trouwens hun type.

Gaat het niet aan hun den naam van Nederlander te onthouden, des te minder recht heeft men daartoe bij een afstammeling van een Fransch, en Frankisch, predikant, wiens vaderen meer dan twee eeuwen in Holland woonden, zich met zuiver Germaansch bloed vermengden en onder de stammoeders een door en door Hollandsche vrouw opnamen.

Aan de Fransche taal en letteren bleven de nakomelingen van réfugié's zeker veel waarde hechten, te meer waarschijnlijk daar men te onzent in de 17de, maar vooral in de 18de eeuw en in het begin der 19de, als ook thans nog, in het algemeen veel aan het Fransch en de Fransche beschaving hechtte en hecht, in de kringen waartoe de Huets behoorden. Doch dat onze Conrad daardoor nog meer den indruk van een Franschman dan van een Hollander maken moest, valt ernstig te betwijfelen. Hoogst waarschijnlijk is de inbeelding van invloed geweest, en de wetenschap dat hij van Fransche origine

en waalsch dominee was. Ik heb daarentegen tal van ontwikkelde mannen en vrouwen gekend, die Huet van nabij hadden waargenomen en eenparig van meening waren, dat Huet in alle oorden der wereld den sterken indruk van een echten, ras-echten Hollander maken moest. — De bisschop van Avranches worde dus voorloopig maar bijgezet in het mausoleum waar monsieur le comte de Sainte-Beuve vereeuwigd is.

* * *

Trouwens te Parijs ook maakte, naar van Hamels zeker betrouwbare getuigenis, Huet volstrekt niet den indruk van een Franschman; zijn taal is allerminst Fransch, of sommigen met een air van ingewijdheid ons dit willen wijsmaken, en, zegt van Hamel, „hij bezat zeker eenige van de beste eigenschappen van den nederlandschen volksaard. En hij dacht er zelf het minst van allen aan om die eigenschappen niet te waardeeren of om hun nederlandsch karakter te loochenen."

Bovendien vraagt van Hamel zeer terecht: „Wat is trouwens „een Franschman"?" — Een Provençaal, Breton, Elzasser, Normandiër, een Parijzenaar? — Sainte Beuve schreef in 1862 — over Ernest Renan —: „De tout temps le génie français a penché vers la gaieté, la légèreté, le bon sens prompt, mais pétulant, imprudent, frondeur et railleur, la satire, la malice et, j'ajouterai, la gaudriole; si cet élément unique dominait et l'emportait, que deviendrait le caractère de notre langue, de notre littérature? Elle aurait tout son esprit; aurait-elle ses grandeurs, sa noblesse, sa force, son éclat et, pour

tout dire, sa trempe? Ce qu'on appelle la *trempe* ne résulte que d'éléments ou de qualités opposées et combinées, qui se tiennent en échec l'une l'autre."

Tegenover een Chaulieu moet een Montesquieu staan, Piron tegenover Buffon, Jean-Jacques tegenover Voltaire, Desmoulins tegenover Saint Just, Lamartine tegenover Béranger, en ware hij van onzen tijd geweest, hij zou gezegd hebben: Hugo tegenover Zola, Rostand tegenover Verlaine. *L'âme française*, waarnaar van Hamel heeft helpen zoeken, leefde zeker eenigermate in Alphonse Karr — doch hoe raakte ze in Multatuli verzeild? En hoe verklaart men de voorliefde voor alles wat Fransch is of Fransch riekt in een man als Mr. J. N. van Hall? — in een Hollander als Johan de Meester? — „Een „hoog nationaal zelfgevoel" gepaard met een *idealisme* dat zich ver boven het niveau der nationale eerzucht verheft" — moet dit haar kenmerk zijn? — Maar dan waren Potgieter en Koning Willem I immers Franschen!

Neen, indien Huet voor een Franschman moet doorgaan, dient men Ibsen een Schot, Huygens een Vlaming, van der Bilt een Hollander en Koningin Wilhelmina een Duitsche te noemen. Zoolang de eerste een Noor en de laatste een Hollandsche heet, blijft Conrad Busken Huet een Nederlander. Zijn taal was karakteristiek Hollandsch, als zijn voorkomen, zijn manieren en gewoonten, zijn Parijsche woning. Door zijn Fransche afkomst op Hollandschen bodem, onder Hollandsche zeden en invloed van Hollandsch bloed ook — 't gras en de aarde laten we nu maar rusten — zijn er in hem éléments et qualités opposées et combinées geboren, waardoor hij geworden is een Nederlander, verwant naar den geest aan

Huygens, Hooft, Potgieter en Douwes Dekker, gezwegen van Vondel en de Génestet, met een eigen stempel, een eigen trempe.

* * *

Als zoodanig, zij 't nog in duodecimo, kwam hij reeds aan de academie in 1844. — Over Huets studentenleven hadden met kennis van zaken kunnen schrijven Dr. Hooijkaas Herderscheê, Kuenen — de groote in dubbelen zin, — Verwey, van Bell, Vosmaer, Del Baere e. a., doch ze hebben de gelegenheid ongebruikt voorbij laten gaan. Dr. ten Brink, jonger, kende het Leidsche en Huets studentenleven alleen van hooren zeggen, evenals van Hamel; Klikspaan kan ons niet voldoende baten — Naber alleen was van Leiden in Huets tijd en van de algemeene zeden beter op de hoogte, doch hij heeft Huet als student alleen bij name gekend.

Professor Scholten, de eenige zijner leermeesters van wien Huet met dankbaarheid en vereering spreekt — hij droeg hem vroeg en laat geschriften op — zou heel veel hebben kunnen vertellen, doch in de dagen van Huets roem was hij strijdens- en schrijvensmoe, en oud, en bovendien scheen de tijd nog niet gekomen voor een biographie.

Van Hamel zegt, dat Huet als student zich onderscheidde door „die *kranigheid* die voor den student het kort begrip bevat van alle echte studentenmanieren en alle studentikoze gevoelens." 't Klinkt wat leeg, maar door die kranigheid was hij gezien bij de „kroeghelden", zoowel als bij de werkers, wat wel blijkt uit zijn verkiezing

tot „abactis" en „tot lid der redactie" van den almanak, in 1848. — In 1841 waren al Klikspaan's „Studententypen" verschenen; van Hamel had ze in 1886 natuurlijk, Huet in 1848 zeker al gelezen: *is er nog iets* van den Student-Auteur, manqué- of niet-manqué, aan Huet geweest? Hij heeft *in de verte* niet aan „Bivalva" doen denken, maar — oneindig fijner en geestiger creatie! — vertoonde hij ooit een zweem van gelijkenis met „Flanor"? Men zoeke het antwoord straks in de citaten uit zijn eerste brieven en denke het beste. Het sterkst wat hem bijgebleven is, en nawerkt tot in zijn fraaiste studie over den vereerden vriend Potgieter, is de herinnering aan „academische pedanterie", waarvan de afkeer zoo duidelijk ook lucht in verscheidene van Kneppelhouts schetsen.

In den almanak van 1848, '49 en '50 komen schetsen en gedichten van Huet voor, en als student-auteur, alles behalve manqué, was hij toen al vermaard onder de Utrechtsche collega's, waar er waren onder de talentvolsten, die hem benijdden.

Cobets college's — zoo beroemd en gezocht — heeft hij nooit gevolgd; wel die van Peerlkamp, Verdam, Schrank en die van den drogen Stuffken, over wiens logica zijn leerlingen zich jaren na het verlaten der academie nog zoo vroolijk maakten, zijn college's samenvattend in 't schema: „wel zijn ezels viervoetige dieren, maar niet alle viervoetige dieren zijn ezels", — die ook onder de bipèdes voorkomen, meenden zij.

Den eenigen Geel — Potgieters halfgod — over wien hij later herhaaldelijk zoo waardeerend schreef, heeft hij er leeren kennen en hoogachten.

* * *

Kneppelhout, sinds 1838 geen student meer, woonde voor zijn vertrek naar den „Hemelschen Berg" en zijn mislukken als Fransch auteur, ambteloos te Leiden, tot 1847; met dezen zeldzamen man, niet houdend wat hij beloofde — óók hij al weer! jammerde Everhardus Johannes — kwam hij toen al, en later, herhaaldelijk in aanraking; — Ver-Huell studeerde te gelijk met hem en door zijn vriend van Gennep leerde hij dezen — den miskenden van „Zijn er zoo?" — eenigszins vertrouwelijk kennen.

Van de „beroemde" *Rederijkerskamer* — door Hasebroek en zijn vrienden, waartoe o. a. Beets behoorde, in 1833 opgericht voor de „Studenten-Auteurs", de *pedante* „poietès", vertelt Klikspaan — werd hij lid. Haar eigenlijken bloeitijd had ze al achter den rug, maar zij nam toch nog een eervolle plaats in onder de studentenvereenigingen en clubs. Hij leerde daar o. a. *James Loudon* kennen, die zoo mooi uit Beets' eerste gedichten, in Byronschen trant, kon voordragen. Later trof hij dezen gentleman te Buitenzorg aan als Gouverneur-Generaal van Ned.-Indië en schreef hij een warm pleidooi voor hem, naar aanleiding van de Rochemonts boek — vooral de Atjeh-zaak rakend — en noemde hem „Max Havelaar op den Buitenzorgschen troon".

Eveneens treffen we hem aan onder de leden van „Belgicis Litteris Sacrum", een schepping van den bekwamen Matthijs de Vries, — van Vlotens „Katheder-boefje" — waar Huet voor het eerst kennis maakte met de Middelnederlandsche letteren, wier studie door professor de Vries zoozeer is bevorderd. En schoon belangstellend in alle wetenschap, leergierig in hooge mate —

alleen de natuurwetenschappen schijnen, tegen Sainte-Beuve's voorbeeld in, volstrekt buiten zijn sfeer te zijn gebleven — gaat hij schier vanzelf den kant uit waar de hoofdarbeid van zijn volgend leven zal zijn te vinden en dien hij nooit had moeten verlaten om met volle recht een „compleet mensch" te kunnen heeten.

Hoe weinig hij zich zelf voor predikant in de wieg gelegd achtte, moge een lange aanhaling uit een brief aan zijn lateren zwager van Deventer in het licht stellen. Die brief is van 1849, toen Huet in Zwitserland vertoefde — te Florentin, près de Lausanne — om zich te oefenen in het Fransch spreken en preeken; want hij zou spoedig zijn laatste kerkelijk examen moeten doen.

„Om U een denkbeeld te geven," schrijft hij, „hoe weinig ik nog geschikt ben om dominé te worden, dat is een geregeld jongmensch die met orde werkt, en in die ernstige stemming waarin men preeken maakt, geef ik U de beschrijving van mijne tafel en de boeken die mij omringen. Aan die tafel ben ik gezeten en schrijvende. Rond mij liggen: een schrijfportefeuille, waarin zeven preeken vervaardigd door den ondergeteekende; Brillat Savarin, *la Physiologie du Goût* (een allergeestigst boekje); een grieksch testament; een fransch dito; een hebreeuwsch lexicon; *Méditations poétiques* van Lamartine; Bruder, *Concordantiae N. Testamenti Graeci;* Bretschneider, *Lexicon N.T;* Molière, 4de deel, waarin *L'Avare;* A. Schweizer, *Dogmatik der Evangelisch-Reformirten Kirche; Oeuvres complètes de Béranger; Oeuvres complètes de Rabelais;* Töpfer, *Nouvelles Génévoises; Cours de philosophie de V. Cousin; Contes fantastiques de Hoffmann; Etudes Evangéliques par A Vinet; Oeuvres complètes de la Fon-*

taine; Conférences sur la Rédemption par Henri Martin, pasteur à Génève; Bulwer, *The last of the Tribunes;* da Costa, *Poëzy* en Beets, *Gedichten; Oeuvres complètes de Paul Louis Courrier; Poésies d'Alfred de Musset* (die ik beter ken dan het nieuwe testament); Winer, *Grammatik des N. Testamentlichen Sprachidioms;* Roorda, *Grammatica Hebraïca;* A. de Vigny, *Theâtre Complet;* eindelijk een paar schrijfboekjes waarin brokken van Fransche en Hollandsche verzen, schetsen van preeken, losse texten en plannen voor kleine romannetjes. — Wat dunkt u van dat alles? Is dat een atmosfeer waarin een deugdzaam theologant kan ademhalen? Wordt men zoo voor den preekstoel grootgebragt? En wat moet daarvan gedijen? Gij weet het mogelijk, maar ik weet het waarachtig niet. Geen twee dagen achtereen werk ik aan hetzelfde ding. Zaterdag leerde ik mijn preek voor gisteren van buiten en in plaats van mij daarmeê onafgebroken bezig te houden, heb ik tusschen de druppeltjes door twee vertellingen van *Hoffmann*, „le poète mourant" van Lamartine en *Namouna* van Alfr. de Musset gelezen. Nu vraag ik u, wat moet er van zulk een hoofd worden? En als ik nu nog maar den gek stak met mijn preeken of onoplettend verzen las, ik zou mij troosten, want daar zou eenheid in mijn handelen wezen, ik zou consequent zijn; maar neen, ik heb in mijn zeven preeken nog geen woord gezegd dat ik niet voor mijn geweten kan verantwoorden, en ik ben tegelijker tijd bereid mijn regterhand te laten afhakken om *Namouna* geschreven te hebben. Ben ik een mensch? deug ik ergens voor? heb ik twee gewigten en twee weegschalen? Nog eens, ik weet het niet; ik weet alleen *dat ik gedurende heel*

mijn studententijd zoo geweest ben; ik vraag maar, als ik zoo blijf, of dat dan ordentelijk leven heeten mag?" —

De laatste cursiveering is van mij, om die woorden meer relief te geven. Ik had meer kunnen onderstrepen, o. a. die woorden welke hij aan de oprechtheid zijner preeken wijt: ook dit is teekenend, en hij beroept zich daar later herhaaldelijk op.

* * *

Huet is nog veel jaren zoo gebleven, — misschien wel tot zijn terugkeer uit Indië toe, — de theologie dan weggedacht, — en zelfs daarna bleef hij in „Fantasio" verdeeld.

Zijn „Literarische Fantasien" alleen bewijzen niet slechts de bontheid van zijn belangstelling, maar ook zijn gestadigen wasdom. En zijn eerste *amours*: Beets, da Costa, de Vigny, de Musset, Molière, — men vindt ze allen later terug: *il y revient.* En merkwaardig is het, dat de Brieven van den 23-jarigen — waarvoor hij toen al luide werd geprezen door de vrienden die ze ontvingen — in wezen niet verschillen van die welke hij op 60-jarigen leeftijd schreef.

Huet oefent zich feitelijk maar in één richting; zijn stijl is hem alles. Deze wordt leniger, zwieriger, verrijkt met nieuwe wendingen, woorden en uitdrukkingen, méér marmer, méér rozewinden, — scherper en weidscher in beeldspraak, maar zijn stijl *is* dan al *zijn* stijl, en Huet is feitelijk Huet. 't Is alsof hij de proef op de som wil leveren van Heine's theorie, dat de leeuw Göthe als leeuw, en niet als een Kaninchen of een Hündchen ter wereld is ge-

komen. Zelfs zijn spelling staat voor immer vast, de Vries en te Winkel mogen voorschrijven wat ze willen.

Hier volgt een brief van 1885, dus 36 jaar na den vorigen geschreven: — „In mijn studententijd was ik luidruchtig, vrolijk en ligtzinnig. Prof. Kist plag te zeggen, dat er een „los haartje" in mij zat. Prof. Van Hengel noemde mij „onbeschaamd". Prof. Van Oordt vroeg „of ik er den gek mee stak?" Prof. Peerlkamp schudde het hoofd over mijne onkunde ten aanzien der romeinsche Keizers uit den vervaltijd.

„Mijne beperkte middelen, en mijn theologant zijn, vormden met mijn levenslust eene scherpe tegenstelling, en ik zette mij daarover heen door aan het oordeel der wereld mij niet te storen. Mijn stelregel was dat „men" een denkbeeldig wezen is; alleen kinderen lieten door dien zwarten man zich bang maken. „De menschen", zei ik, bestonden niet, en „wat zij er van zeggen" zouden had geen waarde. Ik erkende geen andere meerderheid dan die van het genie. „Avoir de l'esprit" vond ik de hoogste aanbeveling. Met „esprit" vond ik, had men, om door de wereld te komen, niemands hulp noodig. Mijn oudoom „Teissèdre L' Ange, die lid van het Instituut was, zeide: „Aardigheden, jongeheer, eet daar eens van!" Doch dit bragt mij niet van mijn stuk.

„Liefde voor wetenschap heb ik meest van al leeren opvatten door de lessen van prof. Scholten. En tegelijk onverschilligheid omtrent het voorwerp der wetenschap. Scholten's methode sloot het vernuft niet uit, maar in. Een filoloog, een medicus, een mathematicus, een jurist, kon evenveel van hem leeren als een theologant. Hij vormde U „une bonne caboche", als de Franschen zeggen.

Trouwens, zijn eigen „caboche" was van prima kwaliteit.

„Van mijn lust tot schrijven is in dien tijd alleen gebleken door kleine bijdragen voor den *Studenten-Almanak*: medewerker Jan van Oordt. Mijne neiging was toen niet een schrijver, maar een redenaar te worden; bovenal een kanselredenaar, en een kanselredenaar in het Fransch. Toen ik in den zomer van 1848 het tot kandidaat in de theologie gebracht had, mogt ik kiezen tusschen twee dingen: eene dissertatie schrijven en promoveeren, of naar Zwitserland trekken om te Lausanne of te Genève mij te gaan oefenen in het Fransch spreken. Ik gaf de voorkeur aan Zwitserland."

Hetzij hij uit Zwitserland zelf zijn aangelegenheid uiteenzet, hetzij hij vertelt van de aanleiding tot zijn zijn daar, 36 jaar later, 't is een genoegen van dezelfde orde zijn wedervaren en zijn lotgevallen door hemzelf te hooren verhalen. Men zou zich hem thans moeilijk kunnen voorstellen, dezen anderen Vinet, met „La confession d'un enfant du siècle" voor zich op den preekstoel.

* * *

Sprekend over Poot en Anna Bijns b.v., die na hun bekeering heel erg afgaven op hun vroeger al te zondig leven, zooals zulke geredden dat graag doen, op het zondaarsbankje van het Leger des Heils als in de poëzie, waagde Huet de opmerking, dat ze zich ter wille der latere blankheid wel zwarter zullen gemaakt hebben dan ze inderdaad waren, en het komt me niet ondienstig voor daaraan indachtig te maken, voor men zijn biecht leest. *Lichtzinnig* klinkt zwaar.

Wat ons er van ter ooren kwam, docht ons niet zoo vreeselijk. 't Is waar, met zijn geld kon hij niet rond komen: hij maakte schulden; hij dronk wel eens iets te veel, maar hij was geen „spons" en had volstrekt niets van een „zwabber". De korte tijd waarin hij zijn studiën voltooide, bewijst daarenboven zonneklaar, dat er ook wel degelijk gewerkt is, al is dit niet in de eerste twee jaar geschied. Zich zelf een beetje zwart makend, vindt hij — onder eenig ander kwaad, waar we zoo dadelijk op terugkomen — toch eigenlijk niet veel zwaarder misdaden dan wat luieren en dan vervat is in deze woorden: — „Te Leiden was ik een hartstogtelijk zwemmer, een hartstogtelijk schaatsenrijder en een hartstogtelijk biljartspeler. Schaatsenrijden doet men alleen in den winter. Om prettig te zwemmen moet het zomer zijn. Biljartspelen is voor alle seizoenen. Er is niets anders voor noodig dan eene nacht en dag openstaande studentensocieteit."

En hiermede verdienen nog een paar andere feiten in verband gebracht en besproken. De kennis daarvan danken we wederom aan zijn „Brieven", door weduwe en zoon uitgegeven in 1890. Ze zijn beiden van 1849.

Van Lausanne was hij naar Genève gegaan voor enkele weken, en daar zou hij blijven tot den 12^{den} Mei 1849 en dan naar Leiden terug keeren, want den 13^{den} en den 20sten van die maand moest hij daar zijn „Voorstellen" doen. Werden die niet te licht bevonden, dan zou hij, naar hij vast geloofde, tot den H. Dienst worden toegelaten. Omstreeks half Augustus van dat jaar hoopte hij beroepbaar te zijn. Doch het liep eenigszins anders: de professoren der theologische faculteit weigerden hem het Ge-

tuigschrift, noodig om tot het predikambt te worden toegelaten.

Dit veroorzaakte natuurlijk ontstemming, niet het minst bij zijn oom Daniël Huet. Huets vader was intusschen overleden en zijn moeder had zich met „beperkte" middelen te Amersfoort gevestigd. Oom Daniël viel zijn neef er hard over, en zie hier nu hoe neef zich verantwoordt: — „Si vous avez gardé peut-être mon dernier billet vous verrez qu'en réponse à votre question: quels sont les motifs de ces M. M.? j'ai dit: de motifs avoués il y en a deux." —

Oom Daniël was hem hard gevallen, omdat hij er in plaats van twee *drie* had vernomen en hij verdacht zijn neef van opzettelijke onwaarheid. Deze verdedigt zich: — „Ce n'est pas sans intention que j'ai employé ce mot, car voici ce qui s'était passé entre M. Scholten et moi. Comme doyen de la faculté, il m'a fait part de son décret en alléguant trois motifs, dont les deux premiers étaient ceux que je vous ai marqués; le troisième était un motif de conduite et, d'après les renseignements indirects de M. Scholten, je compris qu'il entendait certaine affaire concernant le prof. Van Assen (dans laquelle je n'ai été pour rien; tantôt je vous dirai comment) et dont celui-ci avait parlé dans le Sénat."

Prof. Scholten zelf deed hem geen enkel verwijt over zijn gedrag, en daar de faculteit het goed met Huet voor had, naar ze zei, stond ze hem toe *de derde reden* voor de weigering van het Getuigschrift te verzwijgen. De heeren van hun kant beloofden er evenmin van te zullen reppen. Eerst wou Huet daar niet op ingaan, omdat hij zich volkomen onschuldig wist aan die zaak van Van

Assen. — „Mais", zegt hij „j'ai compris que je ne parviendrais jamais à le prouver, parce que l'expérience m'a appris qu'à vingt-deux ans on a toujours tort."

Hij beloofde het dus, vertrouwend op de belofte der faculteit, altijd onder protest tegen de beschuldiging. Het *eerste* motief voor de weigering, zoo zou het dan tegenover belangstellenden en nieuwsgierigen heeten, was *de te korte duur* van zijn studiën, en *het tweede*: hij had de college's te veel verzuimd. Maar de heeren der faculteit konden hun mond niet houden en zoo werd ook *de derde* reden ruchtbaar. Wat was die derde?

* * *

— „La voici," — de zaak met Van Assen. — „Au mois de décembre 1846 une dizaine d'étudiants, membres d'une Société à laquelle j'avais été invité d'assister, se sont avisés (pour je ne sais quel motif) d'aller casser les vitres au professeur van A., qui a été de tout temps la bête noire des étudiants en droit. Je vous déclare sur ma parole d'honneur, comme je l'ai déclaré à M. Scholten, que je n'ai été pour rien dans cet acte de puérile vengeance et que pendant tout le temps je me suis tenu à distance, comme les étudiants coupables pourraient l'attester au besoin."

Van Assen heeft de schuldigen weten uit te vinden en is er achter gekomen, dat Huet bij het relletje geweest was. Eerst wou de professor ze vervolgen, maar hij bedacht dat het feit moeilijk zou te bewijzen zijn en zag er van af, zich zelf belovend dat hij 't hun later wel inpeperen zou. En vooral Huet als theoloog. Deze

had zich schoon kunnen wasschen, doch dan had hij zijn vrienden moeten verklikken, en dat wou hij niet.

In Mei 1848 werden er drie studenten van de Hoogeschool verwijderd wegens wangedrag. Van Assen wou toen een woord ten gunste van deze studenten zeggen en herinnerde er aan, dat er vroeger wel erger dingen waren gebeurd en dat hij een student in de theologie kende, die zijn professors openlijk beleedigd had en toch niet weggezonden was. Daarop antwoordde een der heeren, dat Van Assen dan toen maar had moeten klagen; thans mocht hij daar niet meer op terug komen. Doch Huets naam was genoemd.

En zoo werd die te late klacht van Van Assen, twee jaren nadat het misdadige feit had plaats gehad, de voornaamste reden waarom Huet in Mei 1849 het Getuigschrift werd geweigerd, wegens wangedrag. En Huet kon zich niet verdedigen, moest beloven te zwijgen en werd, door de babbelzucht van een der professoren, nu ook nog een leugenaar in de schatting van zijn oom. Dit zou men Huets eerste „transactie" kunnen noemen.

Die heeren hadden voorts nog heel wat meer te vertellen gehad: Huet was lichtzinnig, volgde de college's te hooi en te gras, enz. Hij erkent dat dit waarheid *was* — toen als later kon hij „dissimuler", maar liegen niet: dáár was hij te trotsch voor! — *was*, twee jaren her. Het derde jaar van zijn theologische studie echter beweert hij hard gewerkt te hebben en zoo trouw mogelijk de college's te hebben gevolgd. En in die twee jaar was er veel veranderd — dàt vergaten de heeren, en ook zijn oom.

* * *

Een citaat uit een brief van Huet aan Van Deventer — van 1849 — moge bewijzen, wat er met hem gebeurd was. — „Ik heb mij zelven," schrijft hij, „aan eene zoo groote verandering van levenswijze moeten gewennen en ik bevind er mij zoo wel bij, dat ik geen gelegenheid kan laten voorbijgaan om hen die met mij van het zelfde karakter en de zelfde ligttillendheid zijn, toe te roepen dat ze toch ophouden met ons aardsche leventje voor zoo'n bagatel aan te zien! ophouden met het eene pleizier aan het andere te knoopen! ophouden met de paarden achter den wagen te spannen en meer te verteren dan ze rijk zijn! ophouden met zich in een wereld te bewegen die hoogstens voor een jaar of vijf, zes, deugen kan, maar ze bepaald en volkomen ongeschikt maakt om in de groote maatschappij, ik zeg niet vooruit te komen maar gelukkig te zijn! — Ziedaar wat ik zoo gaarne aan al onze dolle vrienden zeggen *zou*, maar dat ik aan U alleen zeggen *durf*, omdat ik weet dat gij minder vooroordeelen hebt, beter de wereld kent, beter weet wat de menschen zijn en mij niet verkeerd beoordeelen zult. Wanneer ik zoo spreek over het ongenoegzame van ons vroeger leven, dan geloof ik niet, zooals misschien velen onwillekeurig zouden uitroepen, dat ik een steek geworden ben, dat ik den ouden heer uithang, dat ik achteruit ga! — integendeel, ik ben innig overtuigd, alle verwaandheid op zij gezet, dat ik een stap vooruit gedaan heb, dat ik beter mijzelven ken en de wereld, dat ik, ik durf niet zeggen zedelijk, maar stellig materiëel bruikbaarder ben dan zij die altijd in dezelfde verblindheid, dezelfde onverdraagzame ingenomenheid met zichzelven blijven voortleven. Ik zeg onverdraagzaam, want zoo we al te Leiden dui-

zend en één vooroordeel meenden te hebben afgelegd, bleef er altijd voor mij tenminste één bestaan, dat grooter vooroordeel is dan menig ander dat wij met dien naam bestempelen. Het is dit, dat wij, of liever ik, dat ik altijd laag bleef neêrzien op elken stand in de maatschappij die minder vrijheden dan het studentenleven oplevert, op elken conversatietoon die van den mijnen afweek, op alle menschen die mijne aardigheden laf vonden, etc.; het is die uitsluitende geest die in de studentenwereld opgang maakt of u tenminste gedurende vijf of zes jaren met een twaalftal vrienden gelukkig maken kan, maar die in de wereld onregtvaardig en ongepast is; en zoo wij dan voor de maatschappij ongeschikt zijn, ligt de schuld niet aan haar, maar aan ons; want zoo we waarlijk eene ideale levenswijze hadden uitgevonden, zouden we niet missen zooveel aanhangers te vinden als we maar wilden, en zoo we waarlijk geestig waren, zouden we niet klagen dat we niet begrepen worden, want de ware geestigheid wordt door iedereen erkend, maar een flauwiteit is iets conventioneels en heeft alleen kracht voor die soort van hoofden die den flauwiteitsknobbel bezitten, zooals doctor Gall zeggen zou. Ik blijf er dus bij, de schuld ligt aan ons zoo we niet voor de wereld deugen, en als we eens gepromoveerd, gelukkig zijn willen, moeten wij van onzen kant de eerste opofferingen doen en niet altijd denken dat wie niet als wij is, noodzakelijk een kloot wezen moet. — God beware me, wat een poen! roept ge mogelijk uit; wat een gelul! en hoe of een mensch in zes of zeven maanden achteruit kan gaan! — Neen, geen poen, geen gelul, geen achteruitgang! Als ge mij dezen zomer zult wederzien zal het u verbazen dat ik zoo weinig ver-

anderd ben: ik ben altijd dezelfde en zoo ge me vroeger hebt liefgehad zooals ik was, kunt gij mij gerust nu liefhebben zooals ik ben. Met wellust zie ik den dag tegemoet, waarop wij samen eenige glaasjes kirsch zullen leêgen en eenige partijen spelen; ik heb alleen maar geen lust meer om kirsch te drinken die ik niet betalen kan en mijn nachtrust aan het biljard op te offeren, en iedereen voor een ploert uit te schelden die eene andere jas aan heeft als ik. En als iemand die zóó verandert, achteruitgaat, lult of een poen is, dan ben ik een poen en ik zeg zooals Luther op den rijksdag te Worms: God helpe mij, ik kan niet anders, amen!" —

Amen! — Dat vergat oom Daniël. — Wie naar dezen Savonarola geluisterd heeft, zal ook al de taal van Paulus verstaan, die deze bekeerde straks geheel voor den vroegeren Saulus wezen zal. — En toch is er niets bijzonders gebeurd: de ontwikkeling is normaal; — de eerste étappe.

* * *

— „Pour un homme fait, deux années n'ont pas une grande influence sur le caractère; à 20 ans ces deux années décident tout. Pour me corriger j'ai eu à lutter beaucoup plus que d'autres, contre moi-même d'abord, contre la facilité avec laquelle je me laissais entraîner, contre ma légèreté d'esprit, contre mon insouciance, ensuite contres toutes les séductions du monde des étudiants, où j'étais aimé et applaudi, où l'on ne comprenait pas mes scrupules si j'en avais et où personne ne s'avisait de condamner ma conduite". —

De heeren professoren hadden beter gedaan, zegt hij, hem eens aan den tand te voelen omtrent zijn beginselen, dan botweg hem af te wijzen. Scholten is de eenige hoogleeraar geweest die naar zijn preeken is komen luisteren. Van Oordt heeft misselijk flauw gecritiseerd, van Hengel is een paar minuten komen luisteren, Kist geen minuut. Hoe konden die heeren nu oordeelen?

Oom Daniël kon ongelijk erkennen; de heeren Kist c. s. waren in hun professorale paedagogiek vastgeroest en zijn onverzoend gestorven. —

Een andermaal, insgelijks in 1849 — men bedenke bij dit alles, dat Huet nog geen 23 jaar telde! — komt hij er minder gemakkelijk af. In plaats van een pleidooi past hem dan een zelfbeschuldiging, en hij gevoelt dit.

Huet was dronken geweest, ten minste boven zijn theewater en heeft zich daarover te verantwoorden bij zijn oom L'Ange. Die spreekt hem zachtmoedig aan, en Huet, hem antwoordend, dankt hem hartelijk voor zooveel christelijke liefde, die hij zegt, na zooveel struikelingen, niet te hebben verdiend. — „Si le plus souvent", schrijft hij, „je n'étais pas pour moi-même une énigme comme je dois le paraître à d'autres, si l'expérience ne m'avait pas appris que, quoique sachant parfaitement mon devoir et ce qu'il faut pour être chrétien, je m'en écarte à chaque instant, je vous donnerais les ésperances les plus sollennelles pour protester de mon repentir et de mes fermes résolutions pour l'avenir".

Maar dit heeft hij al zoo dikwijls gedaan, en steeds liep 't weer anders, dat hij er zich nu eenvoudig toe zal bepalen met te vertellen wat er gebeurd is. Hij had voor zijn oom een paar boodschappen gedaan en toen zijn

vriend K. opgezocht; met dezen was hij in het dorp gaan wandelen eerst, daarna wat biljarten, en ze dronken een glaasje jenever daarbij. Dat was hij in Zwitserland ontwend en, schoon hij nu niet veel had gedronken, het bleek voor hem te veel.

Om half vier verliet hij Baarn om naar „Veld en Bosch" te gaan, het buiten van oom L'Ange. Halfweg, aan het tolhek, zei men hem, dat het al over vieren was, en, daardoor verschrikt, is hij zoo hard hij kon gaan loopen; harder dan voor hem dienstig was. Hij was moe geworden en voor de laan naar het buiten was hij een kwartiertje gaan zitten aan den kant van den weg, om wat op zijn verhaal te komen. Hij bleef echter licht in het hoofd en moest eindelijk wel doorgaan, omdat het etensuur hem dwong. Zoo kwam hij een beetje tipsy bij zijn oom aan.

En dat twee dagen na het avondmaal, waarbij zijn oom meende opgemerkt te hebben, dat neef ervan onder den indruk was. Hoe is dat nu mogelijk? vraagt dominee L'Ange. Ja, dat is juist de kwestie. — „C'est que je ne me connais pas et je ne me comprends pas moi-même; c'est qu'aujourd'hui je me crois pénétré d'une vérité et que demain je me plais à la renverser, à la taxer de préjugé, de convention humaine ou sociale; c'est que le dimanche, me trouvant à l'église et appelé à célébrer la mort de Jésus, je suis intérieurement persuadé qu'il ne peut y avoir de salut que pour celui-là seul qui s'immole volontairement par amour pour la vérité et la sainteté, — et que le lendemain, après quelque conversation banale, quelques sottises débitées, je me demande s'il ne vaut pas mieux être matérialiste et vivre au jour le jour?" —

Van achteren bezien was de zaak doodeenvoudig: er was in Huet niets waaruit een Sint-Franciscus, en zoo mogelijk nog minder waaruit een Sint-Thomas groeien kon, à Kempis noch d'Aquino; alleen kon er van hem worden een maatschappelijk braaf, verstandig en heel practisch huisvader, wiens eeredienst zich zou beperken tot het Schoone en die geen andere goden of godinnen voor zijn aangezicht dulden kon dan de eene abstractie der Schoonheid.

* * *

Als hij alleen is, zooals in Zwitserland, of na een ernstigen misstap, waartegen zijn smaak van het hart protesteert, ziet hij voor zich „ces deux hommes en soi", maar zoodra is hij niet in het daadwerkelijke leven teruggekeerd, of „de zaligheidsleer" legt het af tegen het „materialisme" — de man der daad kent geen zedelijkheid, heeft Göthe gezegd; die kent alleen de peinzer. Dan houdt hij het werkelijke leven voor realiteit, al het anderen voor „poëzie" — „quoique une voix secrète lui dise de tenir ferme à cette poésie, et qu'un jour viendra où il ne verra de réalité qu'en elle." — Die „jour" echter „ne vivra que l'espace du matin, ce que vivent les roses" en de wortellooze sierplanten.

Hij heeft, hoewel weinig behagen vindend in het dominee-worden, er nooit van willen afzien; hij *dorst* het christendom niet loslaten, uit een gevoel van tweeslachtigheid die zwakheid heet, geboren uit den tweestrijd tusschen gewijde traditie en neiging. Zonder die „poëzie" scheen elke andere studie hem voorloopig leeg. Wel mocht

Hasselaar hem moralist noemen. En toch is de godsdienst hem nooit anders geweest dan poëzie; zijn moraal is in wezen altijd een verstandskwestie en een kwestie van smaak.

Gebrekkig zelfkenner als hij nog is, verzekert hij aan zijn oom, dat het niet hapert aan zijn geloof, zijn geloof aan het evangelie; ook niet aan zijn twijfel omtrent de waarde van den H. dienst, maar hem faalt het geloof in het wezenlijk bestaan van de deugd, van werkelijke deugd. Dat geloof — mirabile dictu — zou de godsdienst hem kunnen geven, maar dan moet deze in hem geincarneerd worden, hij moet „wandelen met God", en God moet gestadig om en in hem zijn.

Hij vraagt zijn oom hulp, om hem daartoe te brengen. Al die theologische geschriften zijn eigenlijk geen duit waard; omdat hij ze alleen critisch verstandelijk las — en anders lezen kon hij niet — voedden ze den twijfel eer dan dat ze hem doodden. Hij hoopt dat de gedachte, positieve waarheden te moeten zeggen tot eenvoudige menschen die zelf geen twijfel kennen, hem zelf opbouwen zal. Zijn domineeschap zal hem staande houden, — zoolang hij ten minste nog positieve waarheden vinden kan en niet alles relatief geworden is. — „Eerst wanneer," zal hij later schrijven, over Quack, „wij ons zelven in al onze nietigheid hebben voelen zweven in het midden des tijds, met eene oneindige loopbaan vóór en eene oneindige loopbaan achter ons, verruimt zich onze blik, wordt het onderscheid tusschen goed en kwaad, tusschen wijs en dwaas" — dat is hetzelfde n.l. — „ons helder...."

Andere jonge predikanten — beweert hij dan — vreezen dikwijls te veel alledaagsche werkelijkheid te zullen vinden

in de pastorie, hij zal die werkelijkheid met vreugde begroeten. Grondbeginselen en denkbeelden hebben alleen waarde, als ze geïncarneerd zijn, één geworden met den mensch — niet in de lucht. Als het op de theorie aankwam, o, dan zou hij het evangelie kunnen preeken als de beste, — maar „twee dagen na de preek gedraagt hij zich als een sjouwerman."

Hierbij wil hij het dan laten. — „J'espère," aldus eindigt hij dezen belangrijken brief, waaruit ons de ernst aanstaart waarmee eerlang de jonge predikant zijn taak zal beginnen, er naar strevend met hooge wijding woord en daad te doen harmoniëeren — „j'espère que ce qui est arrivé à Veld-en-Bosch me restera longtemps présent à la mémoire et que pour moi aussi cette vérité religieuse s'accomplira: que par la bonté de Dieu le deuil est après la transgression le premier pas vers l'obéissance. — Ceci est je crois une phrase du sermon sur Jean I, 14, que je vous ai lu ce même dimanche où j'avais assisté à la communion: c'était deux jours avant mardi!"

Dien „mardi" was hij dronken.

De oogst is niet groot, maar het weinige dan wat we mochten saamgaren uit zijn jeugd en zijn studententijd wettigt toch het geloof aan de mogelijkheid, aan de waarschijnlijkheid zelfs, dat er veel volle aren bij zullen zijn, die op hunne beurt het zaad zullen leveren voor een rijker; — een jonge man van 22 jaren, die met zooveel aangeboren talent der Buskens het terrein voor zijn arbeid *zoekt*, moge zich een poos in ontevredenheid die tot wanhoop schier wordt, verdwaald achten, hij komt terecht, — daarvan mag men zeker zijn. Hij zal eenmaal zelf, zoodra hij weet *gevonden* te hebben, het zaaizaad weten

uit te kiezen met scherpen blik, en met vaste hand zal hij het uitstrooien, en dan zullen eenmaal zijn velden welige gewassen toonen.

Wat wij nu echter van achteren duidelijk zien, is dit: zijn eerste akker, door afkomst en traditie hem schijnbaar ter bearbeiding aangewèzen, heeft hij teleurgesteld moeten verlaten, en *moeten* verlaten, want den verren nakomeling van den geloofssterken refugié faalde het aan geloof in den Heer der Oogsten die alleen wassen op zulke velden.

IV

De man die op den student Huet een machtigen invloed geoefend heeft en hem tot predikant heeft gevormd; dien Huet als student reeds heeft vereerd en wien hij schier levenslang eerbied heeft betoond — hij droeg aan hem zijn voornaamste werk op: „Het land van Rembrand" — was *J. H. Scholten.*

Scholten, in 1811 te Vleuten geboren, dus maar 15 jaar de oudere van Huet werd in 1839 predikant te Meerkerk, in 1840 hoogleeraar te Franeker en in 1843, na opheffing van de school aldaar, buitengewoon hoogleeraar te Leiden. Bij zijn komst aan de academie trof Huet hem daar aan. In 1845 werd Scholten gewoon hoogleeraar en in '46 ving Huet aan zijn college's te volgen.

Professor Scholten moet op zijn leerlingen, spijt zijn dikwijls stroeve voordracht en zijn maar spaarzame welsprekendheid, een overweldigenden indruk hebben gemaakt; niemand minder dan Dr. A. Kuenen o. a. heeft daarvan dankbaar getuigd Zijn onderwijs was doordrongen van hoogen ernst en hij, hoewel volstrekt niet altijd de baanbreker of ontdekker van nieuwe werelden, doorleefde in zelfstandig denken, na- en overdenken, zóózeer

alle aandoeningen der pioniers die hij op den voet volgde, dat zijn tocht óók een ontdekkingsreis werd en hijzelf de gids, die met de helderheid van een volkomen ingewijde zijn volgelingen de gevaren wees en deed trotseeren en de heerlijkheid van het doel als met de oogen aanschouwen.

Het is moeilijk, zoo niet onmogelijk voor den leek op 't glibberig terrein van de theologie, te zeggen, welk van de door Scholten nagelaten werken zijn voornaamste is; een deskundige bij uitnemendheid, de heer Kuenen, noemt als zoodanig „De Leer der Hervormde Kerk"; mij kwam als hoogstbelangwekkend en boeiend van het begin tot het einde voor „De vrije wil", naar het me toeschijnt een meesterlijk betoog. Een soort van strijdschrift tevens, vooral tegen professor Hoekstra gericht.

Als men „Huets Brieven over den Bijbel" — met zijn Machteldje gewisseld — en zijn „Kanselredenen" wil verstaan, kan men „De vrije wil" niet ongelezen laten; het beheerscht een heele periode van theologisch leven. Het boek is eerst in 1859 uitgekomen, doch de docent Scholten, dien Huet heeft gewaardeerd, leeft erin, en men gevoelt regel voor regel, hoe zulk een leermeester in dien tijd leergrage en onderzoekende geesten moet hebben geboeid. Scholtens superieure geest strijdt er met zijn edel gemoed om den voorrang en wordt men gedwongen den eersten te bewonderen, het andere krijgt men lief.

Niettemin vertrouwt men in 1911 zijn oogen nauwelijks, als men daar gedrukt voor zich ziet, dat de heer Scholten ervan overtuigd is geen dialectiek te dienen, terwijl men billijk verbaasd zit over zooveel en zulke verdienstelijke dialectiek. Het wordt u duidelijk, dat de

begaafde leerlingen niet konden blijven staan voor de grens, die de meester niet dorst overschrijden. Leefde Scholten in onzen tijd, hij zou vermoedelijk de theologie eraan geven en „psychisch monist" worden, niet om daardoor het wereldraadsel op te lossen, maar om met professor Strong te verklaren: „Ik zal de laatste zijn om te beweren, dat het psychisch monisme helder tot den bodem en ontdaan van alle moeilijkheden is. Maar het is op gezonde wijsgeerige beginselen gebaseerd; het stelt ons als geen andere hypothese in staat, de feiten te construeeren; en zijn moeielijkheden zijn wel duister, maar niet tegenstrijdig" — en met den hoogleeraar Heymans: — „Het is eenvoudiger, dan welke andere theorie ook."

* * *

Doch omstreeks 1850 leefde men te onzent in de moderne theologie; Thorbecke verdedigde zijn „christendom boven geloofsverdeeldheid"; Groen stond in zijn „isolement"; en onze hoogleeraren in de wijsbegeerte teerden nog op Kant of navolgers van den grooten Koningsberger; — maar méér dan de wijsgeerige kwesties konden vanouds de theologische de Nederlandsche gemoederen beroeren; — men heeft vergeefs getracht ze buiten de politiek te houden.

Scholten nu was en bleef theoloog; — hoe goed docent ook, hoe uitnemend literator, met welken zin voor het wijsgeerige ook, theoloog was hij, en zoo trachtte hij zijn leven lang en altijd met groot talent zijn geloof met de moderne wetenschap te verzoenen — wat de Génestet, de dichter-theoloog, een „recht geloovig knoeien" heeft

genoemd. Scholten was een onvermoeid strijder voor het *determinisme.*

God de onzichtbare geest, bepaald en beperkt door den aard van zijn goddelijk wezen en dáárdoor alleen, werkend in alles en overal naar vaste noodzakelijkheidswetten, openbaart zich het sprekendst in den mensch, die zich bewust werd van zijn menschelijkheid en als zoodanig één in denken en willen en doen wordt met God zelf; — de hoogste en reinste godsopenbaring is de mensch Jezus Christus.

God zonder heelal is niet denkbaar, evenmin een heelal zonder God. Hij *is* echter niet 't heelal, zijn *persoon* is in het heelal, van alle eeuwigheid in der eeuwigheid. Men heeft niet te vragen *waarom*, noch waarom dien omweg ter openbaring in en door en langs zooveel onvolmaakts in onze oogen, want er is in werkelijkheid niets onvolmaakts; — dat lijkt ons maar zoo. Nog niet overal en altijd openbaart God zich, doch dat is Gods, niet der menschen zaak; eenmaal zal God alles zijn in allen.

Zoo kwam Scholten er toe, niet alleen te gelooven dat de modernen — en hij was een der eersten, zoo niet de eerste, als daarvan ooit sprake kan zijn — in de Hervormde Kerk wel degelijk thuis hooren, maar zelfs dat het modernisme de hoogste en jongste godsopenbaring was, logisch en consequent voortgekomen uit het eerste christendom, door het Roomsche en het Calvinistische heen; des te meer dus de consequentie der Hervorming, logisch, goddelijk. Precies zooals Rome thans het modernisme beschouwt „mit ein Bischen anderen Augen".

Een om zoo eens te zeggen „volmaakte moderne" was

volgens Scholten eigenlijk een incarnatie van het Godswezen in tijdelijke verschijning, — een moderne Jezus Christus. En deze leer — in hoofdzaak aangestipt — was volgens Scholten een *wetenschap*.

Voor een hel of duivel is er geen plaats in; scheiding tusschen ziel en lichaam verwierp hij: de ziel is niets zonder lichaam, in het lichaam manifesteert zich de Geest Gods als ziel. Maar 't is volstrekt niet onmogelijk, dat de eigenlijke mensch, zijn wezen, één der openbaringen van Gods wezen, zich transformeert na 's menschen zoogenaamden dood tot een wezen van hooger orde, een engel b.v. — zooals uit de rups een vlinder geboren wordt, anders van gedaante maar in wezen één met de rups.

Van wonderen en mirakelen echter wil hij ook niet weten: alles wat is, was, wezen zal, is, en was en zal zijn volgens vaste goddelijke logische wetten naar Gods wil.

* * *

Wordt men onder de aandachtige lezing van Scholtens ernstigen arbeid onwillekeurig herhaaldelijk herinnerd aan allerlei wijsheid uit vele eeuwen en luchten, van die der Upanishads af tot die van Moleschott toe, — noch een Woudwijze, noch een Moleschott is hij. De eindindruk van de lectuur is op mij ongeveer, en in 't kort, aldus geweest: mannen en broeders, laat ons aannemen dat alles wat is, onvermijdelijk zóó wezen moet; dat alles wat gebeurt, noodzakelijk zóó gebeuren moet, en dat dit alles is goed, omdat de Alwijze God het zoo wil, gewild heeft en willen zal.

En laat ons daarbij gelooven, dat er voor den modernen mensch, tot volkomen bewustheid en inzicht gekomen, geen geluk is dan door de deugd. Het geweten richt ons, in God, en veroordeelt het ons, dan is dat onze hel; zijn we deugdzaam, dan volgt er na onzen aardslichamelijken dood mogelijk een soort van reïncarnatie van hooger orde. In Jezus Christus bezitten we den door God geschonken volmaakten mensch als model en voorbeeld — en naar hem noemen we ons Christenen, een eerenaam.

In hoofdzaak waren dit ook de divageerende denkbeelden van Huet, toen deze in April 1851 als predikant aan de waalsche gemeente te Haarlem werd verbonden. Hij was ingenomen met Scholten, voornamelijk om diens methode van onderwijs, die zijn leerlingen tot zelfwerkzaamheid en critischen arbeid verplichtte en hen, krachtens zijn diepgewortelde overtuiging, tot individualisten maakte in christelijken zin, het geloof geïncarneerd, afkeerig van alle kerkelijk geloofsgezag.

Wat Huet betreft is dit doel bereikt voor zoover het mogelijk was, — ja, zóó bereikt, dat weldra blijken moest hoe deze leerling, voortwerkend naar den eisch van zijn rusteloos werkenden geest, terwijl hij de geloofsverschillen en twistpunten, het onzekere en twijfelachtige ook, uit de studeer- en collegekamer overbracht naar concertzaal en straat, midden onder de menschen, op voor ieder toegankelijk terrein, zich weldra in onderscheidene opzichten *tegenover* zijn meester plaatste. Echter maar tot diens matige stichting.

In hetzelfde jaar dat Huet te Haarlem beroepen werd, verbond de Fransche predikant A. Réville zich aan de waalsche gemeente te Rotterdam, en deze werd, stellig

op aanstichting van Scholten, eenige jaren later, in 1862, honoris causa gedoctoreerd, terwijl Huet, in dat zelfde jaar wederom, de Kerk verliet en daarbij met schuine oogen werd aangekeken; sommigen maakten gebaren van afschuw en riepen hem wat na. Van een doctoraat was voor hem heelemaal geen sprake. Réville was door zijn trouw aan Scholtens denkbeelden en zijn krachtige verdediging van het door Huet onverdedigbaar genoemde, door de moderne theologie gered. Huet, zoo men hem niet aankefte, werd met den rug aangezien, en als Kuenen later van zijn oordeel met ingenomenheid melding maakt, dan geschiedt dit onder de veelzeggende beperking van geldigheid alleen in „Kunstzaken".

En toch had Huet inderdaad getracht, heel ernstig, een Christen-predikant te *zijn* zooals hij dien *preekte* — maar al preekend alleen datgene wat hij verantwoorden kon, was hem voosheid en onoprechtheid gebleken, en daarvan had hij onomwonden allerwegen gewag gemaakt. De practijk die hem had moeten redden, openbaarde hem aan zichzelf als een draaier en leugenaar, — een „pasteibakker die zijn eigen pasteitjes niet lustte" — zooals Multatuli spotte. De voornaamste uitkomst omtrent Jezus Christus was voor hem, dat hij hem voortaan een „dweper" en een „onpractisch mensch" noemde.

* * *

Omtrent zijn persoon en werk, zijn denkbeelden, zijn groei en zijn strijd, bezitten we, behalve de kleine polemische of periodieke geschriften van zijn hand — alle

ontstaan gedurende of kort na zijn werkzaamheid als dominee te Haarlem: Huets brieven, een getuigenis van Quack, en een van Naber, die hem toen gekend hebben, en een allerbelangrijkste brochure, die onder de kleinere geschriften een afzonderlijke vermelding en bespreking verdient.

Ruim acht jaar heeft hij te Haarlem als jonggezel geleefd, tot October 1859. Toen is hij getrouwd met de 31-jarige Anna Dorothée van der Tholl, — het latere Hasselaartje! — een eenigszins teere vrouw, echter even uitstekend van geest als van gemoed. Relatief, in andere tijden, was haar pseudoniem wèl gekozen. Zij is voor Huet de zon van zijn leven geworden. Die beeldspraak moge wat verouderd schijnen, ze is juist: wat in somberheid van ideaalloosheid dreigde onder te gaan, Huets haast wanhopende ziel, heeft zij door haar geest en gemoed weten op te richten in een nieuw en klaarder licht, weten te koesteren in een restaureerenden gloed.

De uitgevers zijner „Brieven" hebben gemeend uit de jaren 1849—'56 maar één brief te moeten opnemen, van Juli 1853, gericht aan zijn toen a.s. zwager Van Deventer; een felicitatie en tevens een priesterlijk- broederlijke vermaning naar aanleiding van diens verloving met Huets zuster Marie. In dien tijd bearbeidde Huet zijn „Groen en Rijp", dat in 1854 onder den pseudoniem Thrasybulus verschenen is. Thrasybulus zou zoowat Coenraad beduiden in 't Grieksch.

De geest der schetsen onderscheidt zich — daar het meest omwerkingen zijn van vroeger werk — in velerlei van den brief aan Van Deventer, die wat den toon aangaat zich rechtstreeks schijnt aan te sluiten bij dien van

1849 aan L'Ange, uit welken brief ik in het vorige hoofdstuk citeerde, en beide brieven zijn volmaakt in overeenstemming met Scholtens theologische geschriften. Alleen schijnen ze ons toe iets sentimenteels te hebben, wat geheel vreemd is aan het werk van den professor. Scholten was, schoon niet zonder gemoed, voor alles een verstandsmensch, en Huet ook; daarom hebben die brieven iets „onechts, iets gemaakts", wat op rekening dient gebracht van Huets „onechte positie" en jonggezellenstaat.

Stellig hebben de uitgevers maar één brief uit dit tijdvak opgenomen dáárom èn omdat deze ééne volkomen jùist de stemming en den geest aanduidt, waarin hij verkeerde en werkte — een stemming en geest die we terugvinden in de „Brieven over den Bijbel", zoowel als in de „Schetsen en verhalen", — welke laatste in 1858 als „Overdrukjes" verschenen en de aanleiding werden tot Huets kennismaking met Potgieter, die hem tot dien tijd volslagen onbekend was gebleven, — schoon al 25 jaren redacteur van „De Gids".

Huet gaat volkomen in zijn arbeid op, tenminste hij *wil* het zoo. Hij *wil* gelooven in de „herscheppende en hartvernieuwende" kracht des evangelies .... Al waren al hunne zonden rood als scharlaken, ze zullen wit worden als sneeuw, — ziedaar een belofte des Hemels, waar de student nog niet van doordrongen was en waar de Haarlemsche leeraar zich meer en meer van tracht te doordringen. Geen menschelijke drogredenen, geen vertrouwen op den heilzamen invloed der maatschappij, geen „jeune homme qui se range", geen George Sandsche of Victor Hugosche „réhabilitation pour l'amour", maar een paulinisch: „Heer, wat wilt gij dat ik doen zal?" maar een

petrinisch: „Heer, tot wien zouden wij heengaan? Gij hebt woorden des eeuwigen levens!" maar een Johannéisch: „indien iemand gezondigd heeft, wij hebben een voorspraak bij den Vader, Jezus Christus, den Regtvaardige." "

Deze Paulus ducht nog niet de vraag: „waarom verraadt gij mij?" — tot één der niet-genoemde jongeren gericht in droever ure.

* * *

Deze paulinisch-petrinisch-johannéische woorden doen rechtstreeks denken aan den ijverigen dominee van Meerkerk, later professor. Van belang is het echter onmiddellijk daarnaast te plaatsen, wat Huet dertien jaren later — in 1866 — schreef: — „Noemden *de moderne theologen* niet slechts sommige menschen en sommige dingen, maar alle dingen en alle menschen bij hun waren naam, zij zouden leeren dat de persoon van Jezus, aan wien de verschillende christelijke kerkgenootschappen ten onregte en uit erfelijk joodsch vooroordeel den naam van Christus geven, maar die daarop nooit meer aanspraak gehad heeft dan Sokrates of Spinoza; — dat die persoon, godsdienststichter geweest zijnde, in het koor der geniën of heroën tot de afdeeling *fanatici* moet gebragt worden; hetgeen dan ook in voldoende mate hieruit blijkt dat hij zich zelven voor den zoon van God en voor den uitsluitenden Zaligmaker van het menschdom gehouden heeft, zijn leven lang gewaand heeft in een tweegevecht met den Duivel gewikkeld te zijn, en gestorven is in het geloof aan zijne aanstaande wederkomst op aarde door middel

van eene nederdaling uit de wolken. Gaven de moderne theologen gulweg toe dat, krachtens hun systeem, deze de plaats is die *à travers le changement des accidents*" — woorden van Réville — „aan Jezus in de wereldgeschiedenis toekomt; voegden zij ter wille van *la continuité substantielle des choses* daarbij, dat er met dat al van dienzelfden Jezus nog altijd oneindig veel te leeren valt; dat hij aan de wereld, in weerwil van zijn onmiskenbaar fanatisme en van zijne onpractische levensbeschouwing, een schitterend voorbeeld van menschenliefde, van geloof en vertrouwen, van onversaagdheid en zachtmoedigheid nagelaten heeft: men zou erkennen dat zij het regt hadden een eigen kerkgenootschap op te rigten, zou om hunnentwil wenschen dat zij daarin slagen mochten, zou gelooven dat hunne onwederstaanbare argumenten eindigen zouden met ten slotte ook dat onwederstaanbaarste in het leven te roepen, hetwelk bij monde van Bazile door Beaumarchais vereeuwigd is."

Hier wordt Jezus alle „godsopenbaring" ontnomen en den modernen genadiglijk het recht toegekend een kerkgenootschap te stichten, zoodra zij eerlijk zichzelf zullen zijn. — Moge de stijl ook nu toch altijd nog verraden, dat het geciteerde van 1853 en 1866 uit de zelfde pen is gevloeid — men ruikt het als 't ware — de overtuigingen die hij er in heeft willen weergeven verschillen véél van de vroegere: er moet met dien man in die 13 jaren iets gewichtigs zijn gebeurd! Het geheim zal blijken te zijn, dat hij gestudeerd heeft, steun heeft ondervonden in zijn vrouw en in Potgieter, en eindelijk durft en *kan* zijn die hij *was*. Van het pogen om christen te willen zijn is zweem noch schaduw meer over; ja zelfs had Huet, in '64 al, beweerd,

dat „moderne theologen geen christenen zijn". Dat klinkt anders dan Scholten hem had geleerd.

* * *

En als men dit gelezen heeft, sla men „De Gids" van 1880 op, blz. 427 v.v., waar men een schoone hulde aan het Christendom lezen zal, door den Bataviaschen journalist Busken Huet in alle oprechtheid gebracht. Men zal zich dan misschien verbazen over de oppervlakkigheid van Hasselaar, die dikwijls zoo degelijk is maar nu niet gevoeld heeft, hoe volkomen de man Busken Huet van een eenigszins zoet dwepend idealistje, die zich zelf die zoetigheid eigenlijk maar opdrong uit een gewaand plichtsgevoel van nieuwelings-bekeerde, en Machteldbeminnende, tot een dichterlijk-realistisch kunstenaar geworden is, die alleen wat weinig kennis in zijn marsch had! en wien het een behoefte is als poëzie te huldigen, wat hij als wetenschap door voortgezette zelfstandige studie had leeren minachten.

Jammer is het alleen — en het spijt mij dat hij dit zijn vrouw zoo triumfantelijk heeft laten verkondigen — dat Huet, op Taine's voorbeeld zeker, later van de kunst, waarbinnen die „poëzie" viel te waardeeren, wederom een wetenschap heeft gemaakt, — of heeft getracht te maken, daar we kwalijk een dergelijken bluf van Taine zelfs zouden accepteeren.

Inmiddels waren we feitelijk, langs de lijn der brieven, nog maar tot 1856 genaderd. — In het begin van 1857 verloofde hij zich met mejuffrouw Van der Tholl, en onmiddellijk worden we dan getroffen door zijn neiging

om de kerk te verlaten — drie jaren ruim na zijn paulinisch-petrinisch-johannéischen brief. In Augustus 1857 schrijft hij aan zijn verloofde — Machteldje! — die hij beter Fransch wou leeren: „Je t'ai promis d'abandonner ma résolution dès que je verrais moyen de rester dans l'Eglise"; en dit middel, hoe vreemd 't ons klinkt dat er *nu al* een middel noodig is, als we de *pecunia* een moment vergeten! schijnt zich te zullen aanbieden: de waalsche gemeente te Londen zoekt een tweeden predikant en hij hoopt die te worden. Londen geeft wel niet veel meer dan 't armzalige Haarlem — privaatles in het dansen brengt meer op! — maar men kan er zich beter verstoppen en dus goedkooper leven. Ook biedt het een geschikte gelegenheid om Engelsch te leeren.

Maar 't mislukte. Zijn poging om naar Indië gezonden te worden door het Nederlandsche gouvernement, in 1861, mislukt eveneens — dat had hij ook graag gewild: men leerde veel volkeren kennen, kwam een beetje uit de misère van de Haarlemsche Zijlstraat en had spoedig pensioen: dan kon men zich heerlijk aan zijn liefhebberijstudiën wijden. — Ik zei: Huet wordt een practisch man. Men sla Göthe maar eens op: „Sprüche in Prosa."

In Januari 1862 wordt het hem in 't enge straatje, tusschen markt en gracht, te benauwd in het kleine huisje: hij neemt zijn ontslag. De heeren Enschedé bieden hem een positie aan, niet schitterend maar ten minste beter dan die van waalsch dominee te Haarlem en niet zoo benauwend. 't Klinkt den lezer der „Brieven" wat vreemd, daar hij in 't najaar van 1861 nog aan Scholten vraagt hem zijn „Kanselredenen" te mogen opdragen en hij daarbij

spreekt van zijn „liefde voor het evangelie." — En herhaaldelijk maakt hij er gewag van „met zoo'n genoegen" gepreekt te hebben.

Maar met een beetje goeden wil leert men elkander toch wel verstaan in Nederland.

* * *

Wat is dan toch eigenlijk de reden van zijn lang blijven en van zijn plotseling heengaan geweest? — Mij dunkt op het eerste deel dezer vraag dient dit als antwoord: er was tijd voor ervaring en studie noodig voor de ontnuchtering; en daarna wilden Machteld en mevrouw Huet dat hij dominee blijven zou, en hij bléef het, omdat hij geen oude schoenen wilde wegwerpen voor hij nieuwe had. Dat die — figuurlijk en niet figuurlijk — óók knellen zouden, wist hij toen nog niet.

Háár aandringen op dominee-blijven — den dominee had ze lief gekregen — verklaart veel van Hasselaars stuk. Daarin huldigt ze graag den predikant, den moralist; en van „Lidewyde" .... O, die Lidewyde! —

Onderwijl bekwaamde hij zich, al studeerend, voor literairen arbeid en liet de bittere theologie zoo zoetjesaan glippen. Potgieter dreef hem in die richting. In 1859 had hij, naar aanleiding van een critiek in „De Gids" op zijn „Overdrukjes" met dezen kennis gemaakt; hij verhaalt het zelf instantelijk in zijn „Potgieter, Persoonlijke Herinneringen" — en terstond had deze hem *en amitié* genomen: in Huet ziet hij van meet af het bijzondere talent, de hoop der vaderlandsche letteren, de toekomst schier van het vaderland zelf, dat dreigde te verdrogen

in Jan-Saliegeest. Potgieter juicht Huets letterkundige voordrachten toe, die deze in dezelfde periode te Amsterdam en elders houdt, annexeert hem voor zijn „Gids", die tot nameloos leed van zijn vader, geen gids meer was — zendt hem boeken per pakketten en moedigt hem gestadig mondeling aan. Huet heeft de enge woning in de Zijlstraat nu verlaten en een villaatje aan de Kleverlaan betrokken.

Meer en meer gaan de preeken op toespraken, de toespraken op „Spectatoriale Vertoogen" gelijken; de gemeente begint zich langzamerhand te ergeren. Vroeger waren er al die den dominee te weinig dominee vonden — nu dreigt zijn kerk te verloopen. Zijn publiek begreep hem niet, of niet meer; hij voelt het en klaagt erover. Wat 't meerendeel van zijn gemeente en haar kopstukken ook loslaten wilde, den „Persoonlijken God" niet, en bij Huet werd deze tot een kracht in de natuur, en versmolt daar ten slotte mee tot een automatische eenheid, zoodat het Godsbestaan wiskundig werd bewezen, omdat het bestaan der natuur als axioma gold, als bij Spinoza. — „Zonder het zelf te weten," schreef hij in 1866, „predikte ik het godsbegrip van Spinoza, versierd met het nieuw-testamentisch etiket: „Onze Vader, die in de hemelen zijt."

Voor jaren was hij predikant geworden en gebleven uit zwakheid; — zoetjesaan vindt hij een anderen steun en daar leert hij op vertrouwen — hij laat den eersten glippen. Blijkt het hem later dat hij het kind met het badwater heeft uitgegoten — het kind weet hij dan weer op te vangen, al bleek 't een lijkje geworden. Hij troost er zich dan mee en laat zijn vrouw belijden, dat

eigenlijk de drukte van ongeveer '60—'70 maar een storm in een glas water is geweest. De kijk op die eerste levensperiode wordt er niet fraaier door, en de vraag van den Haagschen leeraar aan Naber vindt daar tot zekere hoogte haar rechtvaardiging in.

* * *

Huet had nu derhalve een positie buiten de kerk. Hij was redacteur van het buitenlandsch nieuws der Oprechte Haarlemmer, toen nog een veel gelezen blad, met sterke neiging uitsluitend familie- en damescourant te worden. De eisch van absolute neutraliteit werd Huet gesteld — het moet hem wel eens zwaar gevallen zijn daaraan te voldoen.

Vreemd is het wederom, dat hij toch twee jaar lang op eigen handje een vrije gemeente dient. Deels zal dit waarschijnlijk aan zijn vrouw te danken of te wijten zijn geweest, deels aan den invloed van vele vriendinnen en eenige vrienden; eenigszins mogelijk ook aan geldelijk voordeel, terwijl daarbij niet mag vergeten worden, dat eenmaal zijn ideaal was geweest „Fransch kanselredenaar" te worden. Met het Fransch ging het niet meer — nu wilde hij het eens in het Hollandsch probeeren. Dat verdrong thans het Fransch geheel.

Onderwijl maakte de studie van hem een heel ander man, — het worde herhaald. Huet is wel altijd geestig geweest, wel altijd schrander, wel bezat hij aanleg om een voorbeeldig stylist te worden, maar „knap" was hij niet. „Huet besteeg aanvankelijk slechts met een geringen voorraad geleerdheid den kansel," zegt Naber, en „hij wist dit van zeer nabij."

Al preekende begon Huet eigenlijk de dingen te onderzoeken en te begrijpen, en begrijpende werd het hem ook duidelijk, dat er in hem geen wijsgeer stak als in zijn vriend Pierson, geen dichter als in zijn vriend de Génestet, en het allerminst een bedienaar van Gods Woord. De „Concordanties" en „Grieksche testamenten" verdwenen van zijn studeertafel en maakten er plaats voor Sainte-Beuve's „Lundis" en Taine's „Histoire de la littérature anglaise." Ontbrak hem iets van de warmte van den eerste, de blijgeestigheid van den laatste beurde hem op.

Sainte-Beuve nu was een scepticus in folio op het gebied van den godsdienst, Taine eigenlijk een materialist van het zuiverste water. Potgieter was in den grond een vroom man, maar anti-kerksch tot het uiterste en dominees stonden bij hem in een kwaad blaadje. Hasebroek, ja, bleef zoowat tot de vrienden behooren, maar Beets en ten Kate, Van Oosterzee en Doedes kon hij niet uitstaan. Sainte-Beuve, Taine en Potgieter namen Huet uit de wereld der theologie weg, strikt genomen letterlijk uit de wereld en sloten hem, daartoe zelf uit eigen natuur geneigd, op in zijn studeerkamer, waar hij, naar 't recept van zijn vriend de Génestet, haar door 't venster ging uitlachen.

Bij den aanvang zijner studie verdiepte hij zich, naar zijn opleiding, in de critische moderne theologie en, zelf verrast door de verkregen resultaten, ging hij ermee de markt op. Hij wond er volstrekt geen doekjes om; maar de menigte bleek voor zooiets niet rijp, terwijl de faculteit en de collega's hem om zijn stoutigheid, van zoo brutaal te klappen, met den nek begonnen aan te zien.

Hij bracht de vaderlandsche kerk in rep en roer en

verstoorde zelfs de „vriendjes", zei men, en ofschoon hijzelf in den aanvang zoodoende aan een nieuwe toekomst geloofde, deed hij feitelijk niets dan de kerk ondermijnen. Toen hem de oogen open gingen, liep hij weg.

— „In tien of twaalf jaren" schrijft hij, „heb ik middel gevonden, van onder het klankbord van een gereformeerden kansel, de gereformeerde dogmatiek hoofdstuk voor hoofdstuk in den ban te doen. Desgelijks bestreed ik beurtelings de echtheid van al de voornaamste verhalen van het Nieuwe Testament, en wederlegde in de week, in eene vrijwillig daartoe ingevoerde en verkeerdelijk aldus genaamde bijbeloefening, de brieven van Paulus. Van mijne prediking moet ik dit nog aanstippen, dat geene gelegenheid om iets klemmends te zeggen over de nietigheid van den Doop of het zuiver ceremoniëel karakter van het Avondmaal ooit door mij ongebruikt gelaten is. Hoe is dit mogelijk, zal men vragen . . ."

Het wàs mogelijk, verzekert hij, doordat hij „een christendom van eigen mengsel" liefhad en dat preekte, zijn onbewust pantheïsme met wat sentimenteele lyriek verbloemd. Wetenschap en geloof — volkomen verzoend bij den Meester — kregen het bij den leerling nu te kwaad met elkaar, en te erger naarmate de studie vorderde, en de man die *nooit* iets wezenlijks had gevoeld „voor de geopenbaarde waarheid" *moest* — van welken kant men 't ook bezie — de kerk verlaten, wilde hij eerbied voor zich zelf behouden, zoodra hij inzag dat zijn arbeid in de kerk lijnrecht inging tegen den geest dier kerk, en dat zijn daden en woorden vloekten met de eenmaal afgelegde belofte.

Scholten, Réville, Jorissen, de Keyser, Zaalberg, e. a. mochten meenen dat zij eigenlijk de ware Calvinisten

waren, Huet zag in dat deze bewering, hoe voortreffelijk ook door Scholten verdedigd, een ongerijmdheid was van belang, en hij aarzelde toen niet in dit opzicht Mr. Groen van Prinsterer gelijk te geven, die het christendom der moderne-theologen „een christendom *ad hoc*, een gelegenheids- en verlegenheids-christendom" noemde. Zelf gaat Huet zoover, dat hij de poging van den anders vereerden leermeester Scholten — om toch vooral door te gaan voor de 19de-eeuwsche consequentie van den 16de-eeuwschen Kalvijn — „een onwaardig spel" noemt.

* * *

Willen we nu nog eens vragen, of Huet dan een ongeloovige geworden was, een atheist? een materialist? een agnosticus? — Was voor hem, als voor Nietzsche b. v., God dood? — Een agnosticus in zekeren zin wèl, als men ten minste volstaan wil met zijn instemming met Piersons herhaalde en nog eens herhaalde vraag: „Wat weten ze er van?" Niets! antwoordde ook Huet — niets! Maar terecht herinnerde Naber aan Huets brief aan mevrouw Bosboom-Toussaint, 13 September 1880: — „U gewaagt van mijne ironie, doch wendt geene pogingen aan, mij van dat euvel te genezen. Is dit, omdat gij haar als een onverbeterlijk gebrek beschouwt en het boter aan de gal zou zijn? In dat geval moet U één uitzondering toelaten. Uw geloof aan eene eeuwige jeugd aan gene zijde van het graf is mij heilig. Toen in Guizot's laatste levensdagen zijne dochter op een avond, bij het heengaan als naar gewoonte hem goeden nacht kussend, zeide: „Adieu, mon père!" verbeterde hij haar met een glimlach: „Au revoir, ma fille!" Ook voor mij lost het leven zich niet

in een „Vaarwel!" maar in een „Tot weerziens!" op. Te dien aanzien verbied ik mijne wijsbegeerte den baas te spelen over mijn gemoed."

En Hasselaar herinnerde er aan, hoe hij de oude, te vroeg weggeworpen stutjes weer opzocht, naarmate hij er behoefte aan had.

Huet verliet de kerk, omdat ze hem geen behoorlijk bestaan bood; — omdat de menschen hem niet begrepen; — omdat hij tot het inzicht was gekomen er niet meer in thuis te behooren, — omdat zijn eer hem verbood haar te verlaten. Hij verdiende als dominee te Haarlem nog geen 2000 gulden.

„Hij woonde na zijn huwelijk in een miniatuurhuisje in de Zijlstraat," vertelt Quack, en hij had zoozeer behoefte aan wat ruimte. Zijn gemeente verliep. Huet ontdeed den godsdienst van al het geijkte moois, weerde alle bombast, verwierp alle mystiek, las den bijbel als een zeer feilbaar historieboek. En daar waren de menschen niet rijp voor; er vielen meer dan eens „harde woorden", zoowel tusschen zijn Kerkeraad en hem, als tusschen hem en de waalsche Synode, op de reuniedagen.

Witte das en steek lagen allang in den hoek; hij wou gekleed gaan als een gewoon mensch, hij wou preeken als een literator. Van het alleenzaligmakende kreeg hij meer en meer afkeer en meermalen kregen zijn hoorders zoo maar boudweg zijn overtuiging te verduwen, dat het er niets toe doet, of men roomsch dan wel onroomsch, kopt of mohammedaan is, als men maar oprecht meent wat men zegt en doet wat men meent: God houdt met die wissewasjes van geloofsonderscheiding en spitsvondigheden geenerlei rekening.

Als men een eenigermate juist begrip van zijn manier-van-preeken verlangt te kennen, kan men geen beter keuze doen uit „Kanselredenen" en „Toespraken," dunkt mij, dan „Vertrouwen" te lezen, een toespraak te Haarlem in de concertzaal gehouden in het begin van 1863. 't Is waar, hij *was* toen feitelijk geen predikant meer, doch dit verandert aan de zaak waar 't om gaat niets. Hij waande toen nog, dat hij, los van alle gezag preekend en in het Hollandsch, een nieuwe gemeente zou kunnen stichten. Die waan ook is hem ontglipt en de bekentenis moest hem over de lippen: „als modern theoloog ben ik mislukt;" — maar zeer deed ze hem toen niet.

* * *

— „Het godsbegrip van den bijbel", zegt hij in „Vertrouwen", „is om zoo te zeggen een huiselijk godsbegrip; de openbaringsgeschiedenis van een familie-tafereel met een vader en diens eenige zoon tot hoofdpersonen. Aldus Jezus, wanneer hij in eene zijner gelijkenissen den somberen afloop van zijne eigen lotgevallen voorspelt en schildert. Om aan te duiden in welk verband die lotgevallen stonden met de geschiedenis van het joodsche volk, en tevens met de grootsche en weldadige plannen van den God wiens afgezant hij zich bewust was te zijn, bezigt hij het aanschouwelijk beeld van een vader, tevens grondbezitter, die omstreeks oogsttijd de vruchten rekent te ontvangen van een door hem, gedurende zijne afwezigheid buitenslands, aan een zeker aantal arbeiders verhuurden wijnberg. Die verwachting wordt teleurgesteld. Nutteloos zijn en blijven de pogingen van den wettigen

eigenaar om te geraken in het bezit der hem rechtstreeks toekomende opbrengst. Eerst tot driemalen toe, en nog vele andere malen daarna, zendt hij een van zijn huisknechten om de nalatige en blijkbaar onwillige arbeiders aan hunnen plicht te herinneren. Het baat niet. De overbrengers van den last worden aangehouden, mishandeld, gesteenigd. Eindelijk sprak de landheer bij zichzelven: Ik zal mijnen zoon (want hij had een eenigen zoon, die hem zeer lief was) tot hen zenden; hem zullen zij ongetwijfeld ontzien..... Wij kennen het treurig einde der korte maar bloedige geschiedenis. Toen de wederspannigen den jongeling in de verte zagen aankomen, zeiden ze tot elkander: Deze is de erfgenaam; laat ons hem van kant maken, en het landgoed zal het onze zijn. Zoo deden zij, en wierpen zijn lijk over de heining."

Dat is de tale Kanaäns overgezet in den gemoedelijken conversatietoon met een realistisch tintje. Dat „van kant maken", die „heining", die „huisknechten", „die grondbezitter", en zoovoort, die doen het hem.

Al het „gewijde oostersche" is weg, de toga is verwisseld met een huisjasje. — En met de zware plechtigtigheid van de Statenvertaling is ook de kinderlijk-vrome eerbied verdwenen: de stellige zekerheid en het onbeperkt vertrouwen van de 17de-eeuwers zijn zoek. Huet staat nuchter-critisch tegenover die oude legenden en tracht alleen de zedelijke waarheid die erin mocht steken bloot te leggen.

— „Er gaat", zegt hij, als eerste bekentenis, „derhalve met dat huiselijke, waarvan ik daareven zeide dat het een kenmerk van het bijbelsch godsbegrip uitmaakt, iets zeer verhevens zamen". — *Derhalve* mag hij zeggen,

nadat hij erop gewezen heeft, hoe onder velerlei geslachten van allerlei volken zulke tragische tooneelen van zeldzame zelfverloochening en -opoffering zijn afgespeeld. Hoe men de wereldgeschiedenis ook bekijke, „iets verwonderlijk schoons en groots" is het, dat familiedrama tusschen Vader en Zoon, ten bate der menschheid en buiten haar om doorleden. De liefde van een God, die zich zulk een offer voor de verdorven wereld getroost, „heeft geene grenzen".

Doch, al is het geloof van een Paulus nu wel historisch te verklaren en kan men ook dat, zich in dien tijd denkend en dáárin oordeelend, waardeeren, *ons* geloof is het niet meer. Het is daarvoor te mystiek en te onpractisch. Huet wil wel een christen heeten, maar niet meer een van Paulinisch allooi. Diens geloof maakt hem nu „gemelijk", het laat hem „koel". Hij wil spreken van een ander christendom, en aanleiding daartoe vindt hij in zijn eigen lotgevallen. Hij is eenige maanden van huis geweest, naar Tübingen, om daar een operatie te ondergaan, en in dien tijd onder zulke omstandigheden heeft hij „ervaren" — „dat wij dan alleen waarlijk gelukkig kunnen zijn, en dat alle dingen, ook de smartelijke, ons, gelijk de bijbel zegt, alleen dan kunnen medewerken ten goede, indien er op den grond van ons gemoed vertrouwen ligt, en indien wij er onze eer in stellen om nimmer door eigen schuld dat heilig en zalig gevoel bij ons zelven te verstoren".

Wij vertrouwen n.l. op „de goddelijke liefde" — wier eisch is „een rein leven", met als „uitvloeisel" *zelfbeheersching* en als waarborg en onderpand „onze gemoedsrust zelve". Daarom bezitten we nog *niets* in stoffelijken zin, maar toch ook *alles*, omdat de loop der stoffelijke wereld

ons niet van streek brengen kan. Onze schrale kas wordt er niet door gevuld, we krijgen er geen mooi baantje door, pijn gaat er niet door over, den dood kunnen we er niet door ontkomen, maar „het geeft ons kracht het onmogelijke te doen, het duldelooze stil te dragen, het eindelooze en onafzienbare met eere door te komen, het bovenmenschelijke menschelijk te maken."

Wat zoekt Nietzsche dan nog naar zijn „Uebermensch"!

* * *

God geeft ons die liefde in het hart; echter, als we aan God denken, denken we hem menschelijk en zoo zien we hem feitelijk in Christus, — de vleeschgeworden goddelijke gedachte, de geïncarneerde goddelijke Logos. Wie met die liefde spot, „kruisigt niet haar maar zichzelven — zonder haar zijn we niets dan zelf een bespotting, met haar naderen we de volmaaktheid, voetje voor voetje wel, doch we naderen haar. Onverschillig voor de wereld, is ze de heerlijkheid der wereld. In haar en door haar zijn we vrij van achterklap, diep medelijdend, — we oordeelen niet, veroordeelen ganschelijk niet, zoeken verlorenen te redden. — 's Menschen voorzienigheid is zij; bij dag zijne schaduw, zijne vuurkolom des nachts."— Wel bezien is zij de Wijsheid des Upanishads, innig verbonden met de onderworpenheid van Christus in Gethsémaneh — al-gelaten, al-goed, al-lief, al-deugd, volkomen.

Wel beschouwd zijn wij het dus met Paulus toch eens: Gods liefde schenkt ons alles, ze *is* ons alles. Dat *gelooven* wij, — „wij vinden dat geloof op den bodem van ons hart" en „wie op God vertrouwt, beheerscht het lot".

Als we kwaad doen, om welke reden of uit welke drift dan ook, dan verliezen we God uit het oog — en dat doen de gemakzuchtigen, die niet voor volmaking strijden willen. Die schimpen op den godsdienst, zeggen: zie maar eens wat voor moois die godsdienst gebracht heeft! — 't Ware beter dat ze zich bekeerden. De godsdienst heeft geen schuld, maar die komt neer op hen die *woord* en *daad*, belijdenis en leven, zoo jammerlijk deden contrasteeren. Doe dat niet en verwijt niet klakkeloos, doorgrond de leer en maak de leer tot leven. Dat is de heele kunst.

— „Er is een beginsel van waanzin noodig om in deze wereld en gedurende dit leven niet te vertrouwen op eene alomtegenwoordige en almachtige liefde." — Brave menschen, *alle* brave menschen, gelooven er ook aan, ook wanneer ze haar ontkennen: dat wil dan eigenlijk zeggen, dat ze niet uw of mijn of zijn godsdienst hebben, doch een anderen die op hetzelfde neerkomt. Het *ongeloof* is „eene voorbijgaande uitzinnigheid".

— „Ik geloof in God den Vader..... Somtijds is er heldenmoed noodig om deze kinderlijke klanken na te spreken, en geenszins altoos is die taal enkel zoetheid of teederheid. Doch al komt bijwijlen onze geheele inwendige mensch, door de smart vaneen gereten, door de wanhoop verstompt, weerbarstig of onstuimig tegen haar op, toch is zij de uitdrukking van het leven onzes levens; van die kern en ziel van ons bestaan die ook dan nog zullen voortduren, wanneer dierbare vrienden onze lichamen zullen hebben te rusten gelegd in de schaduw van het kerkhof." —

* * *

Aldus, mogen we zeggen, preekte Huet, ook nog in de jaren waarin Multatuli's „Gebed van den Onwetende" zulk een opgang maakte in zekere kringen, toegejuicht door Vosmaer. Eenigermate moge ons dit verbazen, zeker zal het ons nu wel duidelijk zijn, dat Huet niet zoo maar plompverloren een „atheïst" was, of een „godloochenaar" gelijk gezegd is. De dwang der Kerk hinderde hem, haar dogmatiek vooral, en hij had een afkeer van de onoprechtheid waartoe Scholten's consequentie de moderne theologen naar zijn overtuiging leiden moest. Hij had een afkeer ook van monopolistisch geestelijk gezag, en vond de Roomsche kerk alleen logisch-consequent. Wat hem voorts als beeld en beeldspraak dienen kon, verloor als historie en wetenschap alle waarde.

„Algemeene regels zijn gebrekkige zaken," — zegt Huet in zijn „Afscheidsrede"; en jaren later zal hij Quack onder het oog brengen, dat er „geen algemeene staathuishoudkunde" kan bestaan; algemeene regels zijn eigenlijk tot niets nut. Ieder heeft voor zichzelf te bidden om „een wijs hart", dan zal hij leeren zijn eigenbelang in overeenstemming te brengen met het algemeen belang, en van het onbereikbare zal hij afzien, over onoplosbare raadsels niet meer peinzen; hij zal „leeren partij te trekken van het voorhandene, in het onvermijdelijke te berusten".

Doch heeft men het eenmaal zoover gebracht, dat men inziet hoe alles naar vaste wetten geschiedt volgens een kracht, die we maar met den ouden en geijkten naam *God* zullen noemen, dan moet men niet fatalistisch Gods water over Gods akker laten loopen, doch handelen, streven, elk naar zijn aard, elk naar zijn krachten om „zijn toestand te verbeteren" — „dem kann geholfen

werden". — Het ondraaglijke moet men draaglijk willen maken, het eindelooze bekorten.

En „op die wijze heeft men er iets aan een mensch te zijn". Het oude „du sollst" wordt verwijderd; aan het nog oudere „ge moogt niet" geen aandacht meer geschonken; er rest alleen: „ik behoor — omdat ik mensch ben — naar het hoogste te streven en in de gegeven omstandigheden zoo goed mogelijk te handelen." Wordt ons streven met succes bekroond, des te beter; slagen we niet: in Gods naam.

Niet moet de vraag zijn: wat *is* het hoogste? maar: wat is *voor mij* het hoogste *in gegeven omstandigheden?* en dat moeten we dan *doen*. De mensch blijft mensch en zijn *ik* is niet te dooden. Het zou ook gekheid zijn, dit te willen. Dat *ik* moet integendeel gelouterd worden tot het hoogste Ik, dat we ons kunnen voorstellen, want de volmaaktste egoïst is tevens de volkomenste altruïst. — Daar staan we vlak voor Nietzsche.

„Is dit streven godsdienst?" vraagt de afscheidpreekende voorganger. „In zichzelf is het dat niet, doch het leidt er toe; en wel daardoor in de eerste plaats dat het ons de godsdienst van onze medemenschen leert waardeeren zonder haar te overschatten. Wij kunnen het niet helpen dat wij aan de eene godsdienst de voorkeur geven boven de andere. Dit ligt aan onze geboorte, aan onze opleiding, aan de maat van ons doorzigt of van ons schoonheidsgevoel. Doch het is met dat al volkomen waar dat het er niet op aankomt of iemand een mohammedaan of een christen, roomsch of protestant, jood of heiden is, maar of hij ervaren is in de kunst om alzoo zijne dagen te tellen dat hij een wijs hart bekomt."

Thorbecke wordt met ingenomenheid als prediker herdacht: „er is eene godsdienst die zich boven alle godsdienstgeschillen verheven gevoelt, zich alle onvriendelijke bijnamen bedaard laat welgevallen, zich voedt met al hetgeen zij van hare gading acht, en zich eerst dan zou voelen sterven indien zij losgemaakt werd uit het zedelijk verband waarin zij wortelt." Die godsdienst is de kroon des levens, — „de vrucht des levens die rijpt eraan" — zong de Génestet van zijn „Kruis met Rozen".

De een vindt zijn geluk in zijn vrouw, de ander in zijn geld, een derde in den stoom, een vierde in zijn vee — en alles op aarde in het aardsche. — „De aarde is zoo groot; de menschen zijn zoo velen; het leven is zoo goed. Hetgeen ons hoofd doet duizelen doet ons ook in den geest de knieën buigen. Van alle onverdiende zegeningen is God de gever; van alle bedreven kwaad de hersteller."

* * *

God is onze „biechtvader" en de ontvanger onzer dankbaarheid. „Zelfs het graf maakt geene scheiding tusschen Hem en ons. Er was eens eene stad waarvan het gerucht beweerde dat men er niet sterven kon; zoo schoon was zij gelegen en zoo verkwikkelijk de lucht die men daar inademde. Een aantal door de fortuin bevoorregte menschen togen er heen, uitgelokt door het denkbeeld om op die wijze hun geluk te bestendigen. En werkelijk vonden ze hetgeen ze zochten. Doch toen zij een zeker aantal jaren in dat oord geleefd hadden, zag men ze een voor een in stilte vertrekken, ten einde in de eenzaamheid den adem te gaan uitblazen, zoo waar is het dat

ook de dood eene weldaad is, en dat zelfs die gevreesde drijver ons in de armen van onzen Schepper dringt. Doch waartoe meer gezegd? De wijsheid is uit God en voert tot God."

Met deze Spinozistische vrijmetselarij nam Huet afscheid van zijn vrije gemeente, die echter nooit een gemeente werd. En inderdaad is de in die afscheidsrede ontvouwde overtuiging — vaag vervloeiende dialectiek van een divageerend ongeloovige — in hoofdzaak zijn overtuiging gebleven.

Twee jaren later zegt hij precies hetzelfde — „nur mit ein Bischen anderen Worten", — en hij wordt niet meer moede nieuwe woorden te zoeken voor een zelfde ding. Als hij zich voor 't laatst tot de moderne theologen richt, heet dat: „De autonomie van den menschelijken geest, ziedaar het beginsel van den tegenwoordigen tijd. Daarop rust onze geheele hedendaagsche maatschappij. Geen soort van ontwikkeling, in welke richting ook, is met dat beginsel onvereenigbaar. Het is de springveer, die al onze sociale eigenschappen niet-alleen, maar ook onze zedelijke, onze intellektueele, onze artistieke natuur in beweging brengt. In de staatkunde heet dat beginsel de demokratie, in de wijsbegeerte het denken, in het leven de wet der menschelijkheid."

Dit alles klinkt niet onwelluidend, doch als ik me niet vergis, herinnert het ons wat heel kras aan Taine's invloed; — men had, onder Huet's gehoor, evenmin als in de echte kerk, de gelegenheid niet den spreker in de rede te vallen met: Stop eventjes, meneer de prediker .... de democratie, wil die de autonomie van den menschelijken geest? Vertaal dan eerst dat woord „autonomie"

alstublieft in het Hollandsch, opdat we precies weten wat u er in onze moedertaal mee bedoelt en er, zonder literatuur en oratorie, onder wilt verstaan hebben. Zooals wij 't woord nu kennen, zou men zeggen dat de democratie — ze moge dan de regeering van het demos beoogen — een kuddegeest kweekt, als de kerk, die tegen alle autonomie van den menschelijken geest ingaat, altijd als onder dit laatste woord een manifestatie van het *ik*, dus iets zuiver individualistisch is te verstaan. Wilt ge geen kudde, weg dan met die democratie..... en..... Doch men had geen gelegenheid tot vragen, en waartoe dan verder vragen gefingeerd?

Huet is in zoover zelf levenslang modern theoloog gebleven, dat hij het zelf niet verder dan tot negatie heeft gebracht. En het wordt nu de vraag, of hij in de politiek wel verder is gekomen.

V

Meer dan 1862 — het jaar waarin hij de kerk verliet; meer dan 1864 — het jaar waarin ook van de vrije gemeente werd afgezien — bracht 1865 een kentering in Huets leven, die den overgang zou vormen tot een heel nieuwen moesson. Zijn neiging om redenaar te worden was uitgesleten met zijn behagen in den kansel. Van den „Franschen prédicateur" werd niets; nu groeide zijn lust om schrijver te worden, Nederlandsch schrijver, met den dag.

De kennismaking met Potgieter en diens invloed, beslisten over zijn toekomst, voor zoover dáártusschen en zijn verleden een kloof ontstond: hij keerde de kerk den rug toe en nam koers in de richting van zijn vriends ideaal.... Wel sloeg hij later nog zijwegen in, wel leek het een poos of hij reddeloos verdwalen zou, maar ten slotte heeft hij toch het hooge lied gezongen dat zijn vriend en meester van hem hooren wou: „Het Land van Rembrand" — een studie vàn noch dóór Potgieter, doch volkomen in diens geest en in zoover door hem geïnspireerd — doch dat lied heeft de schrijver van het „Rijksmuseum" niet meer kunnen hooren; — een zevental jaren vóór het werd aangeheven stierf hij.

Tusschen 1862 en '65 verschenen achtereenvolgens in „De Gids" de studiën welke later samengevat zijn in den 1sten en 2den bundel „Litterarische Fantasien" — toen nog *Phantasien* — over Vondel, Hooft, van Woensel, Staring, enz., alle toen geschreven, een enkele echter later geplaatst. De „redactie" — ten minste haar beste deel — was bijzonder ingenomen met Huets arbeid. In het Decembernummer van 1862 van het genoemde tijdschrift verscheen het allereerste letterkundig-critische opstel van Huet, over Boxman en Starter — in den jaargang van 1863 zou hij een vaste rubriek hebben, „Kroniek en Kritiek", onder het motto: „Het oordeel gaat wijder dan de konst."

„Het is niet te veel gezegd —" verhaalt Quack, wiens oordeel hier vooral waarde heeft — „wanneer wij het uitspreken, dat hij het tijdschrift geheel en al verjongde." — Allen prezen hem en loofden zijn talent, en toch was er van meet af „iets gedwongens in de verhouding der redactie gekomen. De Gids-redactie was tot nu toe, onder Potgieters leiding, als zij te zamen kwam, haast uitbundig vroolijk, gemeenschappelijk en vriendschappelijk te werk gegaan. Er was een zeer ongedwongen omgang onder de redacteuren. Potgieters ideaal waren de schuttersmaaltijden der zeventiende eeuw, waar, onder het genot van een flinke teug wijn, liefst uit een kunstig gevormden roemer, de zaken van staat en maatschappij, van poëzie en kunst, werden besproken. De toon was eigenaardig rumoerig — en Huet trof dien toon niet."

Potgieter heeft dit zeker niet aangenaam gevonden, maar het was niet in staat zijn vooringenomenheid met den stemmigen redacteur te breidelen. — „Potgieter

juichte nu hij Huet in De Gids aan het werk zag." — Doel van Potgieter was geweest, van 1837 af, De Gids een gids te doen zijn op letterkundig gebied. — Lang vóór 1830 waren Sainte-Beuve en de mannen van „Le Globe" al opgetreden in Frankrijk! — De weg moest ook gewezen worden aan het jonge Nederland, maar te onzent moest die weg liggen in het perspectief van het roemrijke tijdperk der 17de eeuw, dat stond vast.

Niettemin moest de blik van den gids ver weiden, ver over de grenzen, doordringen tot alle landen en alle tijden waar beschaving gebloeid had of bloeide, en niet mocht de nationale dichter op navolging gespitst worden, niet mocht de vaderlandsche auteur éénoogig koning worden in het land der blinden, máár, zijn voordeel doende met al het uitstekende uitheemsche, moesten zij het eigen Hollandsch tot een kunst vermooien, waarop de nageslachten met evenveel eerbied en bewondering zouden staren als Potgieter het deed op de weergalooze 17de-eeuwsche van het „dier Holland".

Die schuttersmaaltijden — mij heeft meermalen, vooral in zijn jongste fragment, iets weerzinnigs getroffen in Quacks toon, als hij over Potgieter schreef — die schuttersmaaltijden waren maar een symbool: het bedrijvige burgerleven moest worden gewekt, dat Hollands driekleur wapperen deed op alle oceanen, waar ooit het zonlicht „de beide halfronden verguldde", — een zelfde groote geest moest heerschen in de schilderkunst, in de bouwkunst, in de letteren; men moest weer allerwegen het groote blijde mooie leven leven.

* * *

Sinds 1848, het revolutiejaar, waarin Thorbeckes dag begon te dagen, was „De Gids" meer en meer een staatkundig tijdschrift geworden van liberalen huize. Potgieter „hamerde voortdurend op het aambeeld, dat het tijdschrift meer literair, meer kritisch moest zijn. Het moest de auteurs vormen, leiden en steunen: hen afbreken als het werk niet deugde." — Zelfs een „Camera Obscura" kon hem maar matig bekoren en vooral niet in geestdrift brengen. De horizon van het boek was te eng, de auteur hing aanvankelijk te veel „aan vooroordeelen". Mejuffrouw Toussaint zocht haar heil te zeer in den vreemde: ze moest tot „Lauernesse" worden gebracht. „De Sint-Paulusrots" ontlokte hem een lange verzuchting, hoeveel mooier het had kunnen zijn.

Wat de „blauwe beul" vroeger had gedaan, kon nogmaals onder andere vormen ondernomen worden. En zie: terwijl hij zoo sprak, dacht en overpeinsde, kwam, als door den hemel gezonden, Huet hem te gemoet.

Potgieter — zoo zei men ten minste — werd geëerd door de Redactie, en ontzien; hij heette de eerste en nu, met Huet, ging hij *doen* als de eerste: voortaan zagen de overige redactieleden „De Gids" geredigeerd door Potgieter en Huet; — door „Huet alleen" mopperden de non-actieven. Huet, naar de bekende voorbeelden arbeidend, begon op zijn manier uit de kunstwerken den kunstenaar te construëeren en dien, niet naar het uitwendige als in de „Vaderlandsche Letteroefeningen" zoo lang al geschiedde, maar naar het inwendige uit te beelden en te veraanschouwelijken naar zijn aard en wezen. Niet het onnoozele „l'art pour l'art", gelijk het averechts is verstaan later, maar de kunst als rechtstreeks

uitvloeisel van de kunstenaarsziel was zijn doel, als vrucht van diens zielebloei. Zóó de man, zóó zijn kunst; bloote kunstvaardigheid werd tot de foefjes gerekend, bevallige foefjes soms, maar zonder duurzame beteekenis. Hoe *bestaat* de mensch die kunstenaar werd, dat was de vraag; *is* die groot, waar, mooi? Is hij dat, dan eerst kan zijn kunst groot, mooi, waar *worden*, indien hij namelijk den vorm weet te vinden die onafscheidelijk bij den inhoud behoort. Dit was ook Geel's ideaal. — Wat daar buiten valt, is valsch.

Daardoor moest Huet — zoo op den man af gaande — veel vijanden krijgen, dat spreekt. 't Moest schijnen, alsof hij een persoonlijken strijd aanging tegen allen, man voor man, en het ligt voor de hand dat men daarbij aan jalouzie en afgunst ging denken. In een groot land kan men elkander zoo'n beetje uit den weg gaan, doch bij ons is dit niet wel mogelijk. Huet klaagt daar herhaaldelijk over, en hoewel hij verzekert altijd met veel gematigdheid te zijn opgetreden, *men* vond dit niet en hij werd al ras door de letterkundige schrijvers óók, zoozeer gehaat, dat het hemzelf wenschelijk voorkwam nagenoeg allen omgang met anderen af te breken en zich tot Potgieter te bepalen, om zijn methode te kunnen blijven volgen.

Ook de meeste redactieleden hadden tegen Huets manier-van-doen al spoedig bezwaar, te meer daar zij hem feitelijk voor *den* redacteur hielden. Hoort men dit ook uit den mond van een man als Quack, dan staat men billijkerwijs verbaasd, wanneer men in een brief van Huet aan Douwes Dekker — 1864 — dit leest: — „Ik *heet* wel mede-redacteur van den *Gids*, doch feitelijk *ben* ik weinig meer dan mede-arbeider. Slechts bij zeldzame

uitzondering woon ik de vergaderingen der redactie bij; en om u iets te kunnen meedeelen van hetgeen er op de jongste dier vergaderingen voorgevallen is met uw *Ideën*, heb ik moeten wachten tot er zich eene gelegenheid opdeed om naar de zaak te informeeren".

Die heele brief aan Dekker is trouwens diplomatisch. Huet zegt niet te weten, of er onder de redactieleden zijn, die minder met Multatuli's werk zijn ingenomen; hem „bleek daar nooit iets van", terwijl hem *moet* bekend zijn geweest dat allereerst Potgieter allesbehalve ingenomen was met de „Ideën", en hij *moet* geweten hebben, dat Potgieter de man was, op wiens advies die „Ideën" aan Dekkers uitgever werden teruggezonden. Later bericht hij, dat er geen recensent te vinden was geweest — en hijzelf dan? En het wachten met informeeren tot zich een gelegenheid „opdeed" — bezocht Potgieter hem niet wekelijks eens of twee malen? — Vertoont zich hier voor 't eerst de diplomaat?

Hoe dit zij, Potgieter bedisselde alles met Huet, en deze werd opperkeurmeester van alle artikelen, altijd onder hoog toezicht van den maëstro; zelfs de artikelen der andere redacteurs werden door Huet betitteld. Over „staatkunde" had Huet echter te zwijgen. Daar waren de Thorbeckianen Vissering, Buijs en Van Limburg Brouwer de mannen voor.

* * *

Daar verscheen het Januari-nummer van 1865 — en Leiden was in last, het land kwam al weer in rep en roer — aan de intellectuëele oppervlakte altijd. — Buijs,

de grootmeester in liberaliteit, had er een artikel in: „De donkere dagen voor Kerstmis"; Veth schreef er in over Indië, Quack over de „Guérins", Potgieter zelf deed er zijn vertaling „Gescheiden" in opnemen — dat innig weemoedige vers werd een „omen" —; doch aan geen dezer bijdragen werd aandacht geschonken. Huets beide stukken, het een onderteekend, het ander niet: „Een avond aan het hof" en „De Tweede Kamer en de Staatsbegrooting voor 1865" — sedert in „Nalezing" opgenomen — trokken aller en alle belangstelling. Het eerste moest doorgaan voor een Koninklijke critiek op den almanak „Aurora", als op de literatuur van den dag in het algemeen; het laatste *heette* „een letterkundige critiek" op wat Multatuli het „allemansgekakel" in de Tweede Kamer had genoemd.

Niet alleen uit de omwerking der ingezonden stukken blijkt, dat Huet toch inderdaad nog onder oppertoezicht van den maëstro Potgieter componeerde, — dat dus Huet *de* redacteur inderdaad niet was —; ook treedt dit o. a. allerduidelijkst aan den dag bij de voltooiing van Huets opstellen zelf. — „Een avond aan het Hof" is door Potgieter twee, driemalen gelezen en herlezen; verschillende motieven doet deze aan de hand en wijzigingen slaat hij voor, waar Huet heel dikwijls zijn voordeel mee doet.

En heel toevallig is Potgieter de vinder geweest van de toespeling op den dood van den vroeg gestorven Maurits, wat volgens Mr. de Beaufort de Koningin het diepst moet hebben gegriefd.

Tevens zij opgemerkt, dat Quack en Zimmerman volkomen gelijk hadden met hun bewering, dat Potgieter niet alleen het ingezondene beoordeelde, maar ook, werd

er iets bruikbaars in gevonden, het omwerkte, in den laatsten tijd dan met Huets onvermoeide en krachtdadige hulp. „De verrassing van Hoey", door mevrouw Bosboom-Toussaint, is o. m. door hun hulp in velerlei opzicht gewijzigd, aangevuld en verbeterd.

Potgieter dan heeft, tegen Huets bedenkingen in, „Een avond aan het Hof" volkomen geschikt geacht voor „De Gids". — „Of de Redactie het goed zal keuren?" vraagt hij. „Het is moeielijk voor zoo heterogene elementen in te staan, maar van ergeren kan dunkt mij geene sprake zijn. Sprake! Ieder zal moeten erkennen dat Uw doel goed is, en Uw greep niet enkel vast, maar ook in vele opzichten nieuw. De Koningin geeft menig koninklijke les over kunst".

Koningin Sophie ging door voor een in alle opzichten koninklijke vrouw, Willem III werd door haar overschaduwd. — „De rijkst begaafde, de schitterendste der Oranjevorstinnen" prijst haar haar levensbeschrijfster; „ongemeen" noemt zij haar geest; haar wetenschap en smaak looft ze in uitgezochte woorden, die schier te kort schieten, als ze van den rijkdom van Sophie's hart gewagen zal. Motley eveneens komt niet over haar uitgeroemd. Op die hoogheid hebben Potgieter en Huet vertrouwd, en als ze een goedkeuring verwacht hebben — wat mij niet onwaarschijnlijk dunkt —, dan zijn ze meer dan bedrogen uitgekomen.

* * *

Huet doet haar optreden als Koninklijke kunstrechtster te midden van haar hofdames, de freules van Dedem, van Pabst, van Zuylen en van Heeckeren, om haar bijeen

op Het Huis ten Bosch. Hij beschrijft haar salon, vergeet — op Potgieters wenk dus — haar jeugdigen Maurits niet — poogt haar smaak en voorliefde, haar zeldzamen literairen talenten eer aan te doen, legt haar zijn eigen woorden in den mond, zelfs zijn aanteekeningen omtrent zijn Tübingsche reis, en kapittelt ongemakkelijk de redactie en medewerkers van Aurora.

We kunnen ons verbazen over de verregaande naïeveteit in de keuze van het onderwerp, en meer nog over het platte van sommige uitdrukkingen in den mond van de hofdame van Heeckeren; wij mogen er over versteld staan, dat noch Huet noch de anders fijner gevoelende Potgieter — die de hoofdschuldige schijnt — niet beseft hebben wat voor onkieschheid er in stak, — buiten historische karakter- of levensbeschrijving om, — de Koningin in haar intiem leven te bespieden niet alleen, maar haar daarin voor te stellen bovendien als opperrecensente van haar onderdanen; des te méér versteld staan, omdat Huet in Haarlem wonend de freule van Dedem gekend had, en te stelliger omdat hij zich zelfs niet ontziet de Koningin aardigheden te laten debiteeren op het uiterlijk van sommige kamerheeren, en den moed heeft koningin Sophie een soort van belijdenis op godsdienstig en staatkundig gebied te doen afleggen, — begrijpen kunnen we het feit ten slotte toch, als we bedenken dat Potgieter, en door hem Huet, meer en meer, ook het uiterste wilde beproefd hebben om vorstenhuis en volk tot krachtdadige inspanning van individuëele talenten te prikkelen. Er moest een einde komen aan den dommel en de laksheid, — en ze hebben op de *Reine Rouge* vertrouwd.

Wanneer we hierna de aandacht zullen vestigen o. a. op „Nederlandsche Politiek" — uit de „Nationale Vertoogen" — ter kenschetsing van Huets voldragen overtuiging, dan zal het ons gemakkelijker vallen nu reeds te verstaan, wat er verkondigd werd in het andere gewraakte stuk van „De Gids" van Januari 1865. Onder den schijn, van de welsprekendheid — met een vraagteeken van Potgieter — der Tweede-Kamerleden te kapittelen, gaat de schrijver Thorbecke te lijf. Potgieters brieven doen vermoeden, dat deze inderdaad aan niets anders heeft gedacht. Onderdehand echter verwijt Huet aan Thorbecke gebrek aan moed. Huet had zijn eigen democratie uitgevonden en valt nu den held der nieuwere staatkundige denkbeelden te onzent hard, dat deze de democratie niet aandurft. Een soortgelijk verwijt als hem later Mr. S. van Houten deed — die *nu* ook al zoo verouderd wordt genoemd. Thorbecke spreekt over volkssouvereiniteit, beweren ze, en deinst erzelf voor terug; maakt het koningschap inmiddels tot een paskwil en de volkssouvereiniteit tot iets potsierlijks.

In werkelijkheid is hier Multatuli's invloed op Huet al heel duidelijk zichtbaar, — misschien ook wel, evenals op Dekker zelf, de invloed van Alphonse Karr, schoon deze laatste naar ik meen door Huet nergens wordt genoemd en Douwes Dekker maar even van hem gewaagt in zijn brieven. Multatuli echter schuift zich van lieverlede tusschen Huet en Potgieter in, hoewel aanvankelijk geen van beiden, gevoelend dat er iets was, den duivel bij den waren naam noemt.

Huets droom van „een verlicht koningschap" — zoowat in den trant van den Haagschen „Damas" later,

den vriend van onzen betreurden Prins Willem — gaat in: de koning inderdaad koning in 18de eeuwschen trant, als de „Roi-Soleil" misschien, en het volk rond zijn troon eerbiedig en oprecht zijn wenschen kenbaar makend, doch onderworpen, eendrachtig, gehoorzaam aan zijn koning, die middelpunt en kern is van het nationale denken, willen en doen, — hand en hoofd des rijks, roem en glorie der natie.

De Tweede Kamer is een onding, een verzameling van „gepluimde slaapmutsen", en de vader onzer nog nieuwe volksvertegenwoordiging, tevens de vader van ons „constitutioneel Koningschap", wordt hem een ergernis, de Thorbeckianen worden hem tot een walg. Dat zich verstelselend liberalisme was Potgieter al een doorn in 't oog, Huet wordt het een gruwel. Thorbeckes verdienste van '48 wil hij nog erkennen, maar hij noemt hem een halfheid door gebrek aan consequentie; zijn volgelingen zijn stelselaars zonder moed of talent.

* * *

Zoo is 's mans beste overtuiging, zonder gewenschte klaarheid nog, in 1865, en onder den indruk daarvan schrijft hij de als *hulde* bedoelde verheerlijking van Hollands rijkbegaafde vorstin, en zijn terechtwijzing van den naar zijn overtuiging slecht-sprekenden en slecht-schrijvenden Thorbecke — alles er maar uitflappend.... Ja, niet zoo plat als in 1885 — zijn opstellen van '65 zijn voortreffelijk gesteld — maar wat hij te zeggen had, werd er toch in alle eenzijdigheid en scherpte en bitterheid in geproefd. Buijs, van Limburg Brouwer, Veth, Muller,

Zimmerman, de staf van Thorbeckianen, worden erin gegriefd, en daar had men de poppen aan het dansen, zóó geducht als Potgieter het in de verste verte niet had verwacht.

Van Limburg Brouwer nam dadelijk zijn ontslag uit de redactie; Muller, Zimmerman, Buijs, Veth volgen; zelfs Schimmel en Vissering willen gaan, en Quack ging mee. Potgieter en Huet stonden samen.

Quack werd aan zijn tafel, in den Haagschen Doelen, door een generaal en een kamerlid onderhanden genomen over den smaad de Koningin en Thorbecke aangedaan door een lid der redactie, waar ook hij gezegd werd toe te behooren, en als hij daar langer eten wou, had hij zich te rechtvaardigen; — de Koningin deed een niet malschen brief schrijven aan de redactie. Ofschoon „De Gids" in den Haag nauwelijks bekend was en een hofdignitaris bij Nijhoff deed informeeren „naar een of ander blaadje van dien naam" — o arme eerzucht van den ingetogen Potgieter! — stond toch de heele Haag, verontrust door de alarmeerende kranten, op stelten.

Huet was juist in dien tijd in onderhandeling met Nijgh over een positie aan de liberale N. Rotterd. Courant, doch die onderhandelingen sprongen nu opeens af: de N. R. C. kon zich niet encanailleeren.

Het eind van 't lied is bekend: Potgieter en Huet verlieten de redactie en de andere heeren bleven, om hun taak voort te zetten. Eerst boden ze Potgieter het tijdschrift aan, doch deze beschouwde dat aanbod als niet ernstig gemeend; — ook zou van Kampen wel bezwaar hebben gemaakt. Potgieter alleen had per gratie kunnen blijven, en Huet desnoods misschien ook, als hij nederig

en openlijk schuld bekend en beleden had, — maar daar kwam niets van in. Een reis naar Italië, ter bijwoning van de Dantefeesten, zou wat afleiding brengen voor de beide uitgestootenen — en aan de vaderlandsche letteren bracht ze het weergalooze „Florence".

Dit meesterstuk was een rechtstreeksch vervolg op Potgieters vroegeren arbeid: echt nationale kunst, met de bedoeling om, onder den invloed van het uitstekend uitheemsche, eigen peil van ondernemingsgeest en beschaving te verhoogen. Potgieter dacht nooit aan iets anders, — en in dit opzicht noemden we Huets „Het Land van Rembrand" het hooglied van Potgieters streven. Naber en Quack hebben het gewaagd Potgieters invloed op den talentvollen Huet verderfelijk te noemen; ook Gorter van „Het Nieuws" sprak eenmaal in dien geest. „Mij komt het voor," schrijft de eerste, „dat Potgieter in Huet alles heeft gekweekt wat besnoeid en alles besnoeid wat gekweekt moest worden."

Laat „Lidewyde" — Huets schepping tijdens het ontstaan van „Florence" — een mislukking heeten, ik voor mij geloof, dat de heeren zich deerlijk vergist hebben. Huet is door Potgieter geworden wat hij worden kon.

Terecht heeft Quack erop gewezen, dat de individualist Huet van meet af ongeschikt was voor het gemeenschapsleven in eigenlijken zin — „es bildet ein Talent sich in der Stille" —; welnu, Huets vorming had niets noodig dan een ideaal hooger-ik geïncarneerd te ontmoeten. Dit was Potgieter. Als men mij vraagt naar het sympathiekste van Huets opstellen, dan aarzel ik niet naar het voortreffelijke „Potgieter" van 1882 te verwijzen. En ik houd het met Huet, die daarin o. a. zegt:

„De ongewone verhouding" — n.l. dat er een afstand bleef naar het uiterlijk tusschen Potgieter en hem, schoon ze intimi waren — „was zoo natuurlijk, dat hare ongewoonheid eerst nu mij treft; en treft als een voorregt te meer. Reeds is het er een, eene akademische opleiding te hebben ontvangen; door het verkeer in een studentenwereld, gelijk Van der Palm in zijne redevoering over den Akademischen Leeftijd die fraai beschreven heeft, zichzelf aan den eenen kant in al zijne beperktheid, zwakheid, nietigheid, aan den anderen in zijne mogelijke kracht te hebben leeren kennen; onder den invloed te zijn gekomen van leermeesters (ik heb er zoo gehad) die, zelf wetenschappelijk gevormd, onbewust en ongemerkt een vormenden invloed op u uitoefenen en, al gingt ge naderhand zoogenaamd uw eigen weg, de vaders bleven van uw geest.

„Maar een prijs uit de loterij noem ik het voor een man, wanneer hij daarenboven, na reeds zeker aantal jaren in de maatschappij werkzaam te zijn geweest, iemand leert kennen, ouder dan hijzelf, rijper in ervaring, maar jong van hart, wiens omgang voor hem met een tweede opleiding gelijkstaat, eene nieuwe soort van hooger onderwijs, het vroegere aanvullend, uitbreidend, bezielend. Potgieter is dit voor mij geweest. Hij heeft een zoo levendige zucht naar kennis in mij gewekt; heeft het middel om die op zulke wijze te vergaderen dat anderen een deel van het genoegen smaken hetwelk ik zelf eraan beleef, mij zoo duidelijk aangewezen, dat ik honderd jaren oud zou kunnen worden, zonder ooit, uit verveling, naar den dood te verlangen."

Zóó is het: Potgieter heeft hem voor ondergang behoed, is voor Huet zulk een zegen geweest, dat hij geen

Almacht een volmaakteren had kunnen afsmeeken. Wat de heeren Naber c. s. beweerd hebben, berust op een averechtsch inzicht.

* * *

„Niet Potgieter verliet De Gids, maar De Gids hem," zegt Huet, en dit was een verlies voor het tijdschrift, niet voor de letteren. Ook Huets uittreden uit de redactie was een verlies voor het tijdschrift. Hij heeft in zijn brochure „Aan Mevrouw Bosboom-Toussaint" — 1865 — zich waardig verdedigd en zonder gejammer zijn bedoeling meesterlijk toegelicht, en daarna heeft hij maar „voortgeploeterd". Mevrouw Bosboom-Toussaint bleef den vrienden trouw; misschien had zij Huet wel gegevens verstrekt voor zijn opstel.

Zijn „Ongevraagd advies" bespraken we reeds; „Ada van Holland" vermocht niet zoozeer de aandacht te trekken, doch opnieuw schenen goden en menschen zich tegen Huet te keeren, toen zijn critiek op van Lenneps „Klaasje Zevenster" verscheen.

„Klaasje" heeft heel wat beweging gebracht in den stillen hof van onze letteren; men leze maar eens na, wat daaromtrent gepubliceerd is in de levensbeschrijving van Mr. Jacob, door diens geadelden kleinzoon. Doch het algemeene protest betrof de „zedelijkheid", waartegen zelfs de jeugdige J. N. van Hall meende te moeten opkomen. Potgieter vond het alleen gruwelijk vervelend.

Huets critiek, „Ernst of Kortswijl" — overgedrukt uit de „Dietsche Warande" van Alberdingk Thijm — raakte van Lenneps talent evenzeer als diens weinigen eerbied voor het publiek; het boek, een „slordig brouillon" ge-

noemd, werd geducht gehavend en van Lenneps talenten zouden voortaan alleen behoorlijke waardeering kunnen vinden in de keuken en bij een klompenpubliek.

Van Klaasje's dood heet het: „zij is gestorven met eene gravin aan haar hoofden- en eene gravin aan haar voeteneinde; met een jongen graaf geknield voor hare legerstede, en een eenigszins ouderen graaf schreijend in een hoek der kamer. Zoo sterven de Van Doertoghe's, indien zij sterven." Dit laatste waarop Speenhoff een soort van variatie leverde met „Ook aan tante komt een end", werd haast spreekwoordelijk in den mond van hen, die met van Lenneps veeldeeligen roman als met zijn talent in het algemeen, een loopje namen.

„Wijlen Richardson zal in het schimmenrijk loopen peinzen over een regtsgeding wegens „nadruk" van zijn befaamde *Pamela*. En toch het grofste erin is het minst slechte; het overige „meerendeels marionettenspel". De oude mevrouw van Doertoghe is „eene statige malloot", mevrouw van Eylar doet „aan eene hofjesjuffrouw" bevorderd tot „baker of keukenmeid" denken. De graaf van Eylar is „een volmaakte nul" en dankt zijn aanzien aan verraad van het nationale. Van Lennep zelf speelt voor aristocraatje van een verdacht allooi en doet den lezer erg parvenu-achtig zijn minderheid gevoelen in den kring van nullen en poenen, waar de heer van Lennep thuis en de lezer niet op zijn gemak is; — het boek is slordig, verward en oppervlakkig, een ding dat geen aandacht waard is, na „Ferdinand Huyck" een schande. En de heer van Lennep staat helaas niet boven zijn boek, waaraan hij meer dan 20 jaar zegt verspild te hebben.

Henry van Meerbeke — *W. van der Aa* — heeft o. a.

gepoogd van Lennep te verdedigen, maar daar is niet veel van terechtgekomen; „Klaasje" is naar den kelder gegaan en er behoort moed toe voor een Nederlander van onze dagen om het er uit te halen en nog eens ter hand te nemen. Het drijft, naar mevrouw Bosboom-Toussaint zei, in „van Lennep-soep." „Wansmakelijk" — gruwde Potgieter.

Schrijver dezes herinnert zich nog den tijd, dat „fatsoenlijke dames van stand" in het openbaar evenzeer gruwden van „Lidewyde" als van „Klaasje", en ze toch beiden heimelijk lazen. —

* * *

Intusschen had er vroeger bij Potgieter, en zeker ook bij Huet, een flauwe hoop bestaan, dat de gidsredactie met primo Januari 1866 het bijltje er bij neer leggen zou; want het ging treurig met het tijdschrift; en dan zouden de beide uitgetredenen hun taak weer hebben opgevat. Doch, hoewel aarzelend, de heeren bleven voortgaan.

Toen poogde Huet Potgieter over te halen, met hem de redactie op zich te nemen van een nieuw periodiek, door Loman uit te geven; maar daar was Potgieter niet voor te vinden. — „Daaraan mede te werken, zooveel ik kan, zal ik gaarne en gewillig, maar nogmaals als Redacteur op te treden, ik gevoel er geen lust toe. Hoe onpopulair ik ben, jaren lang is het mij gebleken, het gedrag van Kruseman zet er de kroon op; welnu dan, laat er mij ten minste uit leeren mij niet op te dringen. Ik zeg dit zonder eenige bitterheid, ik wensch niet populair te zijn door de middelen die men er toe moet aanwenden, maar

laat ik mij dan ook aan geen banden leggen, waarvoor niemand mij dank weet."

Van de onderhandelingen met Loman kwam toen niets. Toen zocht Huet, aangemoedigd door Potgieter, relaties in Indië, en wilde kennis maken met Tersteeg, destijds als redacteur van den „Java-Bode" met verlof in Nederland. Ook deze plannen verijdelden toen en Huet bleef aangewezen op zijn „Haarlemmer Courant", waarbij hij, volgens zijn beweren, zooveel als „bediende" was, en op eenige Hollandsche tijdschriften buiten „De Gids" — o. a. van Vlotens geruchtmakenden „Levensbode."

Van Vloten, destijds nog hoogleeraar te Deventer, aan het sedert opgedoekte Athenaeum, telde mee in die dagen als onvermoeid werker en onvermoeid strijder voor het modernste modernisme. Hij gevoelde veel sympathie voor Huet — aanvankelijk voor Multatuli — om diens breken met de kerk, wat hoogst welgevallig was aan den redacteur van het „Deventersch Weekblad", waarin hij iedereen te lijf ging die uit gewoonte zijn kinderen liet doopen, — en waarin hij zijn brieven van Mosselmans en anderen fingeerde, om ze „affaire" te nemen. Potgieter hield niet van hem; hij was hem te ongelikt, en na zijn bezoek vond hij 't een verkwikking weer eens een „fatsoenlijk man" te ontvangen.

Huet poogde inmiddels Multatuli boven water te houden. Deze was uit Holland gevlucht, na zijn vechtpartij in de Nes, en had het hard te verantwoorden in Duitschland. Huet introduceerde hem bij de Haarlemsche Courant en liet hem berichten schrijven van het oorlogsterrein, die kleurloos moesten zijn, of „overgenomen". Als veiligheidsklep vond Dekker nu zijn „Mainzer Beobachter"

uit, een nietbestaande courant, en daarin loosde hij zijn subjectiviteit. Of Huet dit *toen* al wist, dan wel 't eerst later vernam, weet ik niet, maar onder het verhalen van de grap had hij er plezier van. — De H. H. Enschedé echter lieten „door niets blijken, dat ze ingenomen waren" met Dekkers arbeid.

Multatuli ook poogde hij te doen medewerken aan den door hem verlaten „Gids", doch zooal met eenig, zeker niet met een gelukkig gevolg: in „De Gids" is nooit plaats voor Dekker geweest dan om hem af te breken, en nog later om er den kosteloozen Maecenas in te spelen, toen de man verbrand was te Gotha.

Huet zelf werd weer tot medewerking aangezocht — 1867 — door Zimmerman, doch hij toonde meer karakter dan de heeren blijkbaar bezaten: hij bedankte: „het regte oogenblik was nog niet gekomen, *tenzij* .... dat de Redactie het hem verzocht." En zie, de Redactie deed het en Huet zond zijn opstel over „Vondel" — dat evenwel op Potgieters advies teruggenomen werd: voor zulke scherpte was 't toen geen tijd, meende deze. Men stond voor de Vondelfeesten, en nu geen roet in het eten!

Welbezien was de revolutie in de Gids-redactie niets dan een storm in een glas water geweest — iets belachelijks eigenlijk — en naar 't ons nu voorkomt, scheen het lawaai eer tegen Potgieter dan tegen Huet gericht.

* * *

„Ernst of Kortswijl" was in de „Dietsche Warande" verschenen; in van Vlotens „Levensbode" werd opgenomen zijn bijtende critiek op J. J. L. ten Kate, naar

aanleiding van diens „Schepping", — tot groot amusement van Multatuli en Van Vloten en, hoe vinden ze elkaar in de vroolijkheid, van Potgieter.

Deze had *Cats* „ontvaderd", had Beets geplaagd; Huet had Tollens, tegen Beets in, danig te pronk gesteld, had van Lennep met schorpioenen gekastijd — en nu werd de zoo gevierde ten Kate onderhanden genomen. Het conservatieve, niet zeer critische Holland dier dagen had werkelijk reden om te gelooven, dat de wereld op haar eind liep, — om te gruwen in ieder geval van dezen de kerk ontvluchten dominee, voor wien niets, geen enkele patriarch, meer heilig was. Men ging hem beneden Multatuli stellen, die ten minste geen verloopen dominee, alleen een verloopen genie was.

De maat was vol, straks zal ze overloopen. Er was onder het lezend publiek geen hofjesbesje of 2de luitenant meer, hoveling noch bestedeling in de kerk of daarbuiten, die Huet niet tegen zich in het harnas had gejaagd, zeer overdrachtelijk gesproken. De eigenlijke politici, die te onzent voor de groote meerderheid, in dien tijd vooral, de literatuur negeerden, ontbraken nog aan het vijandelijk heir — min de Thorbeckianen dan —; maar ze zouden straks onder luid krijgsgeschreeuw aanrukken, aangevoerd door leedvermaak genietende literatoren.

Niemand vermoedde in die dagen iets van Potgieters arsenaal, waaruit Huet geregeld van wapenen en zelfs van ammunitie werd voorzien. En tegen ten Kate waren arsenaal en kruithuis opgepropt vol, — van 1837 af. Ten Kate was de oud-redacteur van „Braga" en de geestige rijmer van 't satyrieke „Viri pedantissimi" — de „non sunt kokki die lange messen habent", — en Pot-

gieter vergat niet licht en vergaf wel, maar onthield. Al wat nu dienen kon om bres te schieten in ten Kate's „Bilderdijkschen bombast", al wat dienen kon om zijn holheid naar behooren te doen bommen en zijn roof- en plunderzucht aan de kaak te stellen, als zijn verknoeiing en verwatering van poëzie uit schier alle beschaafde en onbeschaafde talen der wereld, werd Huet toegezonden, overgebriefd, verteld: „de onbeschaamdheid van dien kerel" moest worden te kijk gezet! — En het is meedoogenloos geschied.

* * *

Nu was er onder de hand in de vaderlandsche goudvisschenkom al weer een storm aan 't razen: de Luxemburgsche kwestie had dien veroorzaakt. Van Zuylen — die den Europeeschen vrede heet gered te hebben; Ollivier inmiddels zag de zaak anders in — Van Zuylen zag zijn begrooting verworpen in het ministerie Heemskerk — van Zuylen bood weer zijn ontslag aan. Regelmatig parlementair ware het geweest, dat Thorbecke met de vorming van een nieuw kabinet belast ware, doch dit stiet af op den tegenzin van den Koning in Thorbecke. Want Willem III, die tijdens zijn leven zoozeer is geroemd om zijn parlementaire houding, is later gebleken allesbehalve een zuiver constitutioneel Koning geweest te zijn — in parlementairen zin altoos. Z. M. verkoos het ministerie Heemskerk te behouden, en nu moest de Kamer ontbonden worden.

In dezen stand van zaken bood Multatuli zijn hulp aan Rochussen aan, zijn ouden, vaak uitgescholden beschermer. Rochussen was de schoonvader van Van Zuylen

en met dezen gekant tegen de liberaliteit in Indië. Dekker nu had, behalve van Thorbecke, als van alle „aal-liberaligheid" in 't algemeen, een diepen afkeer van alle liberaliteit in Indië. De Regent van Lebak was zijn ideaal eigenlijk — maar dan een „goeie" regent. En daarom haatte hij ook — Huet volgde — „Franssen van de Putte", die juist de man werd van het liberale Indië; — en nu hoopte Douwes Dekker door zijn steun aan te bieden aan het ministerie Heemskerk-Van Zuylen, met behulp van Rochussen, op herplaatsing in Indië, of ten minste op behoorlijke schadeloosstelling in Holland. En hij bood zich aan met te meer fierheid, daar hij hoopte het hoofd te zullen kunnen bieden, als staatsman, aan Bismarck, die allerwegen werd gevreesd en in de Luxemburgsche kwestie ook een zeer dubbelzinnige rol had gespeeld.

Rochussen, die ook Lion er boven op geholpen had, zag wel heil in Dekkers hulp; hij wist door Heemskerk diens gevangenisstraf opgeheven te krijgen en introduceerde hem bij van Zuylen en Hasselman, den aartsconservatieven minister van Koloniën. — Alles bleef echter bij praatjes; het kwam niet eens tot beloften en Dekkers luchtkasteelen bleken voor de zooveelste maal onbewoonbaar. Zijn ongeluk in die dagen echter doet zeer.

De stemming, na de Kamerontbinding, liep ongunstig voor het ministerie af en het ministerie *moest* nu aftreden, en na wat haspelens trad op het ministerie Fock-van Bosse, met De Waal als minister van Koloniën. De Waal was een aangehuwde neef van Douwes Dekker, doch niet diens vriend. — Dekker moest terugkeeren naar zijn Duitsche ellende.

* * *

In de eerste dagen echter van zijn gedroomden triomf had hij mildelijk zijn steun en voorspraak toegezegd aan Huet, wien juist in dien tijd het hoofdredacteurschap van den Java-Bode, te Batavia, werd aangeboden, waarschijnlijk als gevolg van vroegere, toen afgebroken, onderhandelingen. Huet nam dankbaar Dekkers hulp aan, hoewel het eigenlijk niet heel duidelijk is wat Dekker wilde. Ik vermoed, dat hij hem met Hasselman in aanraking wilde brengen, opdat Huet dezen zou kunnen zeggen, hoe hij Multatuli's denkbeelden voorstond, en zoodoende zou door Huet ook Multatuli's steun voor het ministerie meer waarde hebben en des te eer aangenomen worden, ook al waren Dekkers eischen misschien een beetje hoog. Inderdaad slaagde Douwes Dekker erin, door middel van Rochussen, om Huet aan Koloniën te brengen en nu gingen er dingen gebeuren — niet enkel tot volkomen ontstichting van Multatuli, — die ban en achterban tegen Huet te wapen riepen.

Wat Huet van onze koloniën wist, had hij inderdaad opgedaan bij Multatuli; diens overtuiging, dat Indië naar eigen aard en karakter, en niet naar liberaal-Hollandsche begrippen moest bestuurd worden, stond ook voor Huet zoo in 't algemeen vast. Multatuli had zich in zijn bekende brochures tegen „Vrijen Arbeid" verklaard, en ook Huet was daar tegen — veel meer was hem omtrent Insulinde niet bekend, meen ik, en heel veel dieper waren zijn speciale studiën — zoo ze er al waren — niet gegaan.

Voor Indië dus van meet af maar ook voor Holland had *het* liberalisme voor Huet afgedaan, ook al kwam hij er niet toe — weinig politiek man als hij was — openlijk met het liberalisme te breken.

Potgieter nu had ook geducht het land aan het dogmatisme en het verdogmatiseerende liberalisme, doch hij bleef liberaal. Hij geloofde nog, en bleef gelooven aan een toekomst voor de vrijzinnigheid, als er maar eens andere vrijzinnigen kwamen. De partij was nog zoo jong; de ervaring strekte zich nog over zoo weinig jaren uit; ze hadden nog zoo weinig kunnen leeren. — Huet meende, dat, evenals het modernisme de kerk ten val bracht door het negatieve, ook het liberalisme den staat ondermijnen *moest*.

Potgieter voelde den invloed van Multatuli en beweerde — als antwoord op Huets voorstelling dat het liberalisme anti-nationaal was — een vreemde enting die op de vaderlandsche stammen niet gedijen kon — dat Dekkers ideaal minstens nog dwazer wezen moest: „Multatuli wil een monarchie met onzen geëerbiedigden Koning tot hoofd en eenige geniale ministers tot leidslieden? Heeft hij die in zijn zak?" — Feitelijk verlangde Huet iets dergelijks — had hij ze in zijn zak?

Huet echter — zeker nu door behulp van Mr. Daniël Koorders, Kamerlid voor Haarlem, een zeer bekwaam maar weinig betrouwbaar man — ging een contract aan met Hasselman, zonder daarvan iets aan Multatuli te zeggen; zelfs tegen zijn intiemen vriend Potgieter repte hij er met geen woord van. Was hem stilzwijgendheid over deze zaak verzocht? Of vertrouwde hij er op, dat het wel geheim zou blijven?

Minister Hasselman schreef aan den Koning, dat 't met de Pers in Indië niet goed ging; die werd te brutaal, wat ons gezag daarginds in gevaar zou kunnen brengen. Vrijheid van drukpers is mooi, maar in de Koloniën

moet men voorzichtig zijn. De meening van den Gouverneur-Generaal was gevraagd en deze had een uitvoerige memorie ingediend, met bijlagen van gewestelijke hoofden verrijkt, doch dit had de beantwoording der vraag, hoe met de persvrijheid onder den evenaar moest gehandeld worden, niet veel nader gebracht. „Er bestaat", dus vervolgt hij, „door het vertrek eerlang van den heer C. Busken Huet naar Java, thans gelegenheid om aan het indisch bestuur de voorlichting te verzekeren van een doorkundig man, die met de journalistiek in 't algemeen, en met die van Nederland in het bijzonder vertrouwd is, wiens overtuiging geheel die van mij uitdrukt, dat de pers in Indië noodzakelijk op beter terrein moet geleid worden, en die heeft zich bereid verklaard om, tegen genot van vrijen overtogt naar Java voor zich en zijn gezin, met den zoogenaamden overlandweg, de taak op zich te nemen om, na zich ook in Indië met de journalistiek van nabij te hebben bekend gemaakt, het indisch bestuur te dienen van consideratiën en advies omtrent de vraag: welke maatregelen daar te lande van bestuurswege worden vereischt tot breideling om zijne gedachten en gevoelens te uiten en openlijk mede te deelen zonder dit meer te belemmeren dan tot verzekering der openbare orde gevorderd wordt". Dat was de beruchte „transactie".

Het voorstel wordt nu gedaan om dit contract aan te gaan en het wordt door den Koning goedgekeurd.

* * *

Wie het voorstel van den minister aandachtig leest, ziet aanstonds in, dat het heelemaal niets beduidt, òf het

bedoelt een einde te maken aan de vrijheid van drukpers daar te lande, *want* waar het oordeel over de „uitspattingen" — en of er al dan niet van zoo iets sprake is — afhangt van een volstrekt subjectief inzicht, is er niets tegen te doen, tenzij men die subjectiviteit tot wet verheft en dan is het natuurlijk met de vrijheid gedaan.

Huet was veel te schrander, dan dat hij dat niet zou hebben ingezien en heeft dus waarschijnlijk gedacht: van dat breidelen komt niets! en daarbij overwogen: die duizend of wat guldens kan ik alvast best gebruiken; men moet handelen „naar de gegeven omstandigheden".

Verheven is deze veronderstelde redeneering niet, en zijn diplomatie tegenover Potgieter wordt er evenmin door gedekt als zijn onloochenbare dubbelhartigheid tegenover Multatuli; te verklaren is ze, met zijn vroegere preeken in de hand, zeer wel. Huet haakte naar een betere positie; in Holland was hem tot nog toe alles mislukt; hij was arm en vroeg niet graag hulp; het liberalisme had voor hem niets sympathieks meer en voor Indië vreesde hij er gevaar van; van zijn opdracht zou hij zich naar vermogen kwijten en het stond aan hem te zeggen, bij nader inzien: laat alles maar blauwblauw blijven, Excellentie! van de heele zaak moet maar niets komen. Vrouw en kind, voor wie hij nu materiëel beter zou kunnen zorgen, gingen hem meer ter harte dan de liberalen; hijzelf zou zoodoende eenmaal mogelijk in staat zijn, na wat oversparens, zich uitsluitend aan zijn literaire studiën te kunnen wijden — en wien deed hij er kwaad mee?

Hoewel hijzelf soms een tientje afstond aan Multatuli, uit medelijden in diens al te barren nood; hem zelfs zijn huis aanbood om er wat uit te rusten; voor hem te strijden

of voor hem te pleiten is waarschijnlijk nooit bij hem opgekomen. Hij wou hem steunen en wat eten verzekeren — opdat hij zou kunnen schrijven! èn uit erbarmen met vrouw en kinderen. Naar zijne meening had Multatuli „bien mérité de la patrie", maar overigens vond hij hem „een onhandelbaar man" en practisch onbruikbaar. Aan een solidariteit als waarvan Dekker droomde, dacht Huet geen oogenblik en hij wist heel goed, dat er in den Haag geen Multatuli-kwestie bestond, al had het ministerie misschien wel van diens pen willen profiteeren tegen een aalmoes.

En zoo meende Huet „de transactie" te kunnen aangaan en haar te mogen verzwijgen; gelijk hij deed.

* * *

Vóór Huet Holland nog verliet echter, was Hasselman al afgetreden en kort daarna trad De Waal op als minister van Koloniën. De „transactie" lekte uit, en in October barstte de bom: De Waal publiceerde de stukken op aandrang der Kamer.

Al lang van te voren echter „liepen er allerlei praatjes". Potgieter was er ontdaan van, maar hij had nog hoop. Ik zal u die praatjes maar niet overbrieven, schreef hij; hij wilde op de „verdediging" van Huet wachten, die zou blijken, naar hij hoopte, een volkomen weerlegging te zijn. „Tot dien tijd neem ik van al de praatjes die er omgaan, geen notitie. Het zou hard zijn u met een verhaal van deze te kwellen, nu Gij voor *le coup de tête* — Koorders — en de schroomelijke onvoorzichtigheid — de passage — reeds met allerlei *déboires* hebt geboet.

„Gij weet buitendien, hoezeer wij op die punten van opinie verschillen. Als Gij, ben ik onze liberalen, die doctrinairen zijn geworden, hartelijk moede, maar, U ongelijk, zie ik noch met de katholieken, noch met de orthodoxen een beteren toestand te scheppen. Als Gij, geloof ik niet dat er een volkomen neutraal onderwijs te geven is, maar ware mij de pligt opgelegd om deel te nemen aan de zorg voor het onderwijs, ik zou nooit mijn toestemming geven voor scholen, waardoor over 20 jaren een nieuw geslacht andermaal, als het tegenwoordige, bij de naburen zou achterstaan.

„En nu nog, eer ik van dit droevig onderwerp afstap, minder een raad dan een bede, bedwing Uwe zucht alles tot het uiterste te drijven. Gij weet genoeg, dat ik niet de man ben, die verlangt dat Gij voor alles mogelijk zoudt zijn, maar maak u niet onmogelijk, door hartstogt bot te vieren, of rag te spinnen. In de onderwijsvraag zou zelfs Bulwer getuigen, dat Gij daartoe op weg zijt. Nog iets en 't is uit. Een renegaat of erger enz. De moderne theologie mag het van U zeggen, maar als Gij Uwe werken uit dien tijd aanziet, roepen zij U dan niet toe: Dat staat U niet mooi?"

De *Verdediging* kwam — en daarmee voor Potgieter de allerbitterste teleurstelling. Waar dreef Huet heen? Welke booze geest had hem zoover van huis gelokt in een niet te ontkomen labyrinth? Die verdediging had niets van een weerlegging, heelemaal niets van een vrijspraak.

Potgieter schrijft: „Ik neem het U niet kwalijk, dat Ge voor mij een geheim hebt gemaakt Uwer onderhandelingen met Hasselman — school echter in de behoefte die Ge gevoeldet dit te verheelen niet een wenk, dat de

zaak *au fond* minder pluis was? Verbazen doet het mij niet dat Gij voor U zelven vrijheid vondt, toen Gij door den naam, dien Gij U hadt verworven en wiens aard ik U niet behoef te schetsen, toen Gij, onafhankelijk vrijzinnig man, de redactie van een bekend liberaal blad op U naamt, niet slechts aan een vlaag van humeur gingt toegeven, door de aanbeveling van *the turncoat* Koorders met zijne twijfelachtige antecedenten, maar U bovendien compromitteerdet door de aanneming *d'un cadeau funeste.* Het zou onedelmoedig van mij zijn, bitter als Gij er voor boet, hier verwijtingen over te doen — ik verwijt mijzelven slechts dat ik eenige uitdrukkingen van Mevrouw Huet, toen zij ons na de historie-Koorders bezocht, niet ernstiger heb opgenomen; het ware dan nog tijd tot waarschuwen geweest. Maar zij beweerde zoo fier geenerlei toespeling op .... te dulden; hoe weinig politicus ik ben, had ik het vermoed, het zou niet gebeurd zijn. Doch dit alles is ijdel, het eenige wat den vriend overblijft is te beproeven, in hoeverre hij behulpzaam zijn kan U uit den doolhof Uwer eigen meeningen vrij te maken, — tot Gij weder vasten grond onder Uwe voeten hebt.

Dat Gij het parlementarisme moede waart, dat Gij een krachtiger bewind wenschtet dan het tweede Ministerie Thorbecke, — dat Gij, om de uitvoering eener groote gedachte, in Bismarcks zege, zelf de vrijheid prijs gaaft, dat was mij bekend, maar dat Gij uit weerzin in flauwheid tot nog flauwer kamp zoudt overgaan, dat wilde er bij mij niet in, daaraan twijfel ik nog zoo gaarne. Laat Multatuli dweepen met een goeden (?), genialen (?), besten (?) Koning, Groen met de Dordtsche Synode, Alberdingk met ik weet niet welke Synode, daar kunnen,

hoezeer Gij hunne wenschen eerbiedigt, hunne regten tot op zekere hoogte erkent, daar kunnen uwe sympathiën niet zijn. Het zou mij zeer verwonderen als Gij er niet reeds genoeg van hadt — ik zou er geen woord meer over schrijven, als ik de wolk der missie niet in het verschiet zag opdoemen. Gij beweert er geen te hebben ontvangen, het *Dagblad* zegt het te kunnen bewijzen, Lion zou ook in dit opzigt voor mij slechts een logenaar zijn; maar nu broeder Charles spreekt van brieven van U aan Rochussen, van Zuylen *e tutti quanti. Que diable alliez-vous faire dans cette galère?*"

Deze vraag mocht Potgieter herhalen en herhalen — het antwoord bleef in wezen negatie, de jaren door. In werkelijkheid was voor Huet de heele zaak geldelijk voordeel en literatuur — met beleid behartigd, met wijsheid gezocht, zonder eenige booze bedoeling. Dieper dan zijn verdediging aangeeft, gevoelde hij deze dingen niet.

* * *

Huet was „un homme conspué", en is dit voor de liberale politici gebleven. Van zijn persoonlijke verantwoording aan Potgieter weten we nog niets en zullen we niets te weten komen vóór 1925. Aan Douwes Dekker, tegenover wien hij toch ook beslist schuldig stond, schreef hij een brief die niets van een verantwoording heeft; het schijnt eer een uitnoodiging aan dezen, heel diplomatisch gesteld, om een brochure te schrijven waardoor Huets positie in Indië zou worden versterkt. Men beriep zich daar n.l. op Multatuli tegen Huet, en nu moest Dekker maar eens een nieuwe brochure schrijven, waarin

zijn eensdenkendheid met Huet helder uitkwam. Dekkers minder gunstige stemming voor Huet laat zich heel wel verklaren.

Later, aan zijn zwager van Deventer die zich blijkbaar ongunstig had uitgelaten over de „transactie" — de heele familie was eenigzins verontwaardigd — schrijft Huet: „Gij vindt het niet bewonderenswaardig, dat ik mij, voor het bekomen van een vrijen overtogt herwaarts, belast heb met het zamenstellen van een rapport, en nog wel (dubbel hagchelijke taak voor een aanstaand dagbladschrijver) van een rapport over de Indische drukpers. Ik ook niet. Doch aan den anderen kant zie ik niet in, waarom ik gehouden zou zijn, eene onafgebroken reeks van bewonderenswaardige daden te verrigten."

Dat heet cynisme. Gelukkig zijn die woorden pas bekend geworden na Huets dood. Wie er zich echter over te verbazen hadden, niet de Haarlemsche gemeente: deze had hem zulk een moraal hooren preeken; Potgieter zei ook er zich niet over te verbazen. Wij willen er alleen van zeggen, dat, had een ander ze gebezigd ter beoordeeling van Huet: wee zijn gebeente!

Uit dien brief blijkt voorts dat Huets motieven geen andere zijn geweest dan we hiervoor weergegeven hebben, — en het oppervlakkig oordeelende en veroordeelende „plebs, met inbegrip van het Bildungspöbel" krijgt er danig van langs. Overigens had Hasselaar reeds de gevatheid te verwijzen naar hetgeen Huet in 1870 schreef ter verdediging van Sainte-Beuve, wien men evenzoo draaierijen en windvaanpolitiek verweten had.

„Er hapert iets", schreef ik (Huet) in den *Gids* van 1863, „aan de terminologie dergenen, door wie Sainte-Beuve

beschuldigd wordt van karakterloosheid. Karakterloosheid kan met reden ten last worden gelegd aan de zoodanigen, die niets ter wereld vertegenwoordigen, wier leven gelijkt naar het grasveld, waarop nu eens de zonnestralen spelemeien en waarover dan weder de schaduwen der zomerwolken heenglippen. Doch waar ter plaatse men Sainte-Beuve's werken ook opensla, overal vindt men denzelfden man terug, denzelfden geest, dezelfde persoonlijkheid. Nooit heb ik iets van hem gelezen, waarin hij ontrouw scheen te worden aan zijn ik. En nu gaat het toch inderdaad niet aan, tot iemand te zeggen: Gij zijt een type, altijd en overal zijt gij uzelf, tot in uw gebreken toe blijft gij u trouw; doch hoewel wij genoodzaakt zijn te erkennen, dat gij tot hiertoe uwe goede hoe danigheden nooit verloochendet, is het nogtans jammer dat gij niet een weinig karakter hebt."

Neen, dat gaat inderdaad niet aan. Nederland mocht het zich voor gezegd houden. Intusschen — schoon ik voorshands niets wil afdingen op zijn karakteristiek van Sainte-Beuve, en evenmin Huet van „verraad" beschuldig, waar eenvoudig zijn *ik* groeide — als „karakter-hebben" geen andere beteekenis heeft dan desnoods ook „consequent-karakterloos zijn", dan zullen er heelwat tuchthuizen gevuld zijn met karakters, vrees ik.

VI

Huet bevond zich dan in Indië. Den 19den Mei 1868 had hij Europa verlaten, was per boot van Marseille naar Alexandrië vertrokken, van daar naar Kaïro, van Kaïro naar Suez, waar hij aan boord van de *Hoogly* ging, met vrouw en zoon, en naar Batavia stoomde. Den 21sten Juni stapte hij daar aan wal; den 1sten Juli aanvaardde hij zijn betrekking aan den *Java-Bode*.

Vóór zijn vertrek had hij nog de laatste hand kunnen leggen aan *Lidewyde*; de revisie corrigeerde Potgieter, die trouwens zijn oogen over het geheel had laten gaan. Er was veel in het boek dat Potgieter bewonderde, doch zelfs op de valreep sommeerde hij Huet toch nog het een en ander te wijzigen. — „Het is nu of Ge, heengaande, er genoegen in vindt ons nog even in het gezigt te slaan" — schreef hij hem den 1sten April.

Angstvallig wordt door Potgieter het oor te luisteren gelegd, of hij ook iets vernemen mocht over „Lidewyde," en al wat hij vernam wordt nauwgezet naar Batavia overgebriefd. Potgieter — toen nog onbekend met de „transactie" — leeft onder den indruk der scheiding, en zijn brieven krijgen iets weeks. Een spoedig weerzien, na

twee drie jaren, troost hem alleen, bij de gedachte dat daarginds mogelijk genoeg voor Huet zal te verdienen zijn om zich een onafhankelijk bestaan voor de toekomst te verzekeren. En dan!.... dan zal de wereld nogeens werken zien en resultaten van arbeid!

Jammer genoeg verneemt hij niets dan kwaads van „Lidewyde;" — het toen opkomend heir van critici, dat sedert een staand leger is geworden, weerde zich dapper. De eenigen die er een woord van lof voor overhebben zijn Sietske Abrahamsz en Schaepman; de laatste onder de roos.

„Verstandige moeders van zes kinderen" zouden zich schamen het haar dochters ter lezing te geven, „brave vaders" vinden het voor hun zonen een verderfelijk boek. Alberdingk Thijm gooit het in een hoek, en allen vinden de groote fout: totaal gemis aan verheffing. Er is geen perspectief in — behalve in de luchten — alles is even begrensd plat, en grijs en vies. „Beestachtig" was 't goede woord. Gelezen wordt het boek: men wil graag huiveren te onzent, natuurlijk, maar een waardeerend woord durft nauwelijks iemand spreken. Men zegt, dat de veege van Lennep zich gewroken gevoelde.

Ons oordeel over het boek is al gezegd: het is geen roman; hoogstens een psychologisch recept ervoor. Dat niemand in die dagen zoo'n boek schrijven kon .... van Admiraal tot Schimmel toe, niemand .... is waar, maar het zegt niet veel. Verbazen doet ons Potgieters oordeel over Lindo, die in den „Spectator" betoogd had, dat er in „Lidewyde" eigenlijk heelemaal geen hartstocht voorkomt, alleen gepraat over harstocht.

Dit komt ons volkomen juist voor. Potgieter moet er

zich blind op gestaard hebben. Dat het boek zou gered zijn, als Huet er wat meer relief van deugd in gebracht had, betwijfel ik ten zeerste; Huets subjectieve beschouwingen over de gevolgen en werkingen van den hartstocht waren er niet door verholpen; en zinnelijkheid blijft zinnelijkheid. Hasselaartje heeft dit goed ingezien. Om iets te kunnen voortbrengen van wezenlijke beteekenis moest Huet reageeren, 't zij op 't aanschouwde, 't zij op het gelezene of 't door anderen gedachte. Hij was een lens die stralen opving en doorliet, tevens kleurend met eigen kleur en buigend in eigen richting: men zag daarna hetzelfde anders. En die lens was scherp — maar een zelfscheppend licht was hij niet.

Gelukkig waren even vóór „Lidewyde" ook de eerste bundels „Litterarische Fantasien" verschenen en deze bezwoeren den storm over het eerste wel niet, doch vestigden voor goed zijn naam als criticus van goeden smaak en scherpen blik. Echter bij een ander en meer beperkt publiek. Potgieter troostte er zich mee over het échec van „Lidewyde" en liet, vooral daarna, niet af er bij Huet op aan te dringen, dat deze toch meer tijd geven zou aan de letteren, en meer critieken zou schrijven. Hij ging voort hem stof te verschaffen; hij zond hem kisten met boeken, schreef voor hem schetsen, maakte uittreksels en ontwerpen, en prikkelde hem voortdurend tot meer en aanhoudender inspanning.

* * *

De rampzalige „transactie" deed hun vriendschap kraken; maar wat kraakt, breekt niet, zeggen de Holland-

sche jongens, die 't ijs kennen. Ook hun vriendschap brak niet. Zeer heeft het Potgieter gedaan en al Huets redekunst is niet in staat geweest den vriend met de „verkeerde zaak" te verzoenen. Hij blijft den draak steken met Huets gewaand conservatisme, en als hij ergens een paar malle „conservatiefjes" kan ontdekken, stelt hij ze te pronk in zijn hartelijke, geestige, mopperende brieven. Uit allerlei schrijvers, uit velerlei kranten in allerlei talen haalt hij citaten, om vooral duidelijk te maken aan de Batavianen, dat 't conservatisme lijdende is, sterft, doodgaat, eindelijk zoo dood als een pier is.

Huet verweert zich, scheldt Potgieter voor „een geboren dominee" — een nieuw talent! antwoordt deze vroolijk — en tracht den ouderen vriend tot zijn inzichten over te halen. Dan bromt de oude leeuw geducht en strekt de geklauwde pooten naar voren, grijnst en laat de tanden zien. — Voortdurend tikt hij Huet op de vingers, als hij een „ketterij" meent ontdekt te hebben en onafgebroken dringt hij aan op „positieven" arbeid. Conservatiefje, ge breekt af, ge maakt belachelijk, heel goed, maar laat nu eens zien wat gijzelf wilt, ontwerp eens een program, een regeeringsprogram, of wat het zou kunnen zijn. — Zoo'n program is echter niet verschenen.

Hebben deze beide uitstekende menschen, deze vrienden, elkaar wel begrepen?

Na de restauratie van 1813 was het „Réveil" gekomen, met den nasleep van de Romantiek. Beide waren vreemde planten, die te onzent eigenlijk nooit recht hebben willen tieren. Beets was een poosje de eerste vertegenwoordiger der Romantiek, die al heel spoedig is gaan kwijnen — zelfs in den „Zwarten tijd" nooit tot

behoorlijken wasdom is gekomen — en het Réveil, eigenlijk een antwoord op de mislukte Revolutie en het Napoleontische régime tegelijk, ontwikkelde zich te onzent aristocratisch, of verliep tot de anti-revolutionnaire partij, die godsdienst en politiek ineen deed vloeien en haar talentvollen vertegenwoordiger vond in Groen van Prinsterer. Bilderdijk, da Costa en de Clercq bleven maar nagalmen als eindelooze hymnen „God zij met ons." —

Het Réveil nu was zuiver aristocratisch geweest in wezen en in openbaring, en het daaruit geboren anti-revolutionarisme werd in naam democratisch, doch was in wezen reactionnair, en beoogde feitelijk niets dan een herleving van het vóór-revolutionnaire. Nationaal mocht het heeten, omdat het inderdaad alle vreemde ideeën en toepassing van vreemde ideeën wilde weren.

Dr. A. Kuyper was in 1870 nog in zijn opkomst en diens neo-calvinisme — door de massa zijner volgelingen niet doorzien — verbonden met zijn democratische neigingen, hebben van het uit mysticisme geboren anti-revolutionarisme heel iets anders gemaakt dan in Mr. Groens bedoeling lag.

Jonger dan het Réveil is het eigenlijke liberalisme, dat naast het anti-revolutionarisme groot is geworden, en het laatste werd pas sterk na eenige jaren practijk in het regeeren van het eerste. Thorbecke was de groote man van het liberalisme. Hij was een uiterst bekwaam man, maar heerschzuchtig. Ik dien niet, zei hij, men dient mij. Hij is te onzent de schepper van het constitutioneele koningschap — een onding en wangeboorte, naar Groens overtuiging.

Ook het liberalisme noemde zich democratisch, doch het deel van het volk dat mee zou doen aan het invloed-oefenen op de regeering, door het parlement, was uiterst

gering. Later is dat deel onder den drang der veranderende omstandigheden voortdurend uitgebreid — en men dringt allerwegen thans op nog verdere uitbreiding aan —; *toen* bleef het beperkt tot de gegoede burgerklasse. Groen wou altijd „een gulden lager gaan" in den belastingcensus dan Thorbecke, omdat de groote meerderheid van de protestanten was gewonnen voor de anti-revolutionnaire partij, die voornamelijk sterk is geworden door het verzet der liberalen tegen de Afgescheidenen en tegen „de bijzondere school"; — de liberalen verzwakten hun invloed ook door de emancipatie van de roomschen in 1853, waartegen het thans met dezen verbonden anti-revolutionarisme toen sterk gekant was, en bovendien door het drijven van den sterk anti-papistisch gekleurden Dr. Kuyper in de periode daarna.

Nu was Thorbecke *het* liberalisme geworden, hij de groote „doctrinair" en prof. Buys was zijn min of meer zelfstandige apostel. Wel begonnen er stemmen op te gaan tegen de alleenheerschappij van den grooten meester; — Fransen van de Putte o.a. bestreed Thorbecke's koloniaal beleid, „'t zwakke punt" van den grooten Thor; doch voor velen, voor Potgieter o.a. — die trouwens zich zelden of nooit met politiek afgaf — bepaalde zich het verzet tot mopperen en tot steeds weer mopperen. 't Zou wel eens beter worden, hoopte Everhardus Johannes, hoezeer 't tweede ministerie van J. R. hem ook had teleurgesteld.

Na Thorbecke's dood kwam de misère eerst recht, zoodat veler ontevredenheid met den dag wies; Potgieters dood, in 1875, was voor hemzelf eigenlijk een soort van uitkomst, spijt zijn levenslust ten laatsten toe. „Waar blij-

ven de jongeren?" vroeg hij, herhaalde hij, dag aan dag, maand voor maand, — de jongeren in de letteren, in den handel, ter zee, in de politiek, die ons Oud-Holland, het „Holland van weleer" zouden teruggeven. Waar bleven de jongeren?

Wanneer men niet tevreden wil zijn met een phrase, nietszeggend door haar algemeenheid, is het ook niet gemakkelijk te definieeren wat Potgieter eigenlijk verlangde. Hij, man der vrijheid, was b.v. voor de emancipatie der Roomschen en juichte Thorbecke toe, die ze door wist te drijven, maar.... de Roomschen moesten niet te veel praats krijgen. Zij mochten zeggen, dat onze vrijwording van Spanje eigenlijk een formele opstand tegen het wettig gezag was geweest — *hij* zei dat óók; maar tevens hadden ze levendig te beseffen, dat Holland een protestantsch land behoort te blijven.

De liberalen die verflauwing der grenzen wilden en een zoetsappige verdraagzaamheid voorstonden, niet meer over de eigenlijke kwestie wilden spreken en het kind niet meer bij den waren naam dorsten noemen, haatte hij onverzoenlijk. De Roomschen hadden te erkennen, dat Holland door dien opstand Holland en groot geworden was en dat het met onderwerping aan het wettige gezag zou gestikt zijn. Zijn vriend Alberdingk Thym behoefde niet te vlaggen op 1 April 1872 — den Geuzendag — maar hij moest niet fulmineeren tegen het revolutionnaire Holland van anno 1600 — niet te keer gaan tegen vrijheid van godsdienst en vrijheid van onderzoek allerwegen. Koningschap, goed, maar onderdanen als in de Republiek; orde en tucht, goed, maar onbeperkte vrijheid, en voorts libertijnsche energie.

Busken Huet dacht anders, ging verder. Den eerbied voor de 17de eeuw hadden ze gemeen; de vrijheid van onderzoek en critiek, de liefde van het volkomen individualisme, verlicht egoïsme, hadden ze ook gemeen; doch Huet stond niet tegenover het Katholicisme: hij stelde het minstens gelijk met het geloovig Calvinisme, — en zelf stond hij boven beide. Als men eenmaal gelooven wou, goed — hij geloofde op zijn manier, quasi-wijsgeerig, — maar dan stond het Katholicisme hem nog het naast. Het modernisme was hem een niets geworden, een negatie.

Het doctrinaire haatten beiden met dezelfde innigheid in de politiek, doch Huet liet de leus „toch liberaal" los — en werd niets, al koos hij ook een naam pour le besoin de la cause. Afkeer van partijblindheid hadden ze gemeen, maar bij Huet leidde dit tot minachting van alle partijen, lood om oud-ijzer. Dat hij „conservatief" heette, gold eigenlijk maar alleen voor de Koloniën, en daar was hij „Multatuliaansch" — wat welbezien heelemaal niets beteekende in de praktijk.

Wat het „constitutioneele Koningschap" aangaat, Potgieter hield eraan vast; *hoe* was hem, anders helder bij uitnemendheid, zelf niet volkomen duidelijk. Willem III moest „constitutioneel" Koning zijn en zelfs „parlementair", máár... hij moest optreden tevens alsof hij een Frederik Hendrik ware geweest en met diens initiatief en vrijheid; hij moest strikt genomen ook Jan de Wit zijn, die kranige burger... Die constitutie, nu ja — die moest er ook zijn, maar een Koning die zich zijn afkomst bewust is, staat daar toch eigenlijk boven en treedt overal vóóraan; mits hij maar niets onderneemt tegen de constitutie en het parlement...

Het volk moet regeeren, ten minste deel hebben aan de regeering, natuurlijk; Potgieter was democraat, maar... uitbreiding van kiesrecht, lieve hemel... Nòg méér Jan Hagel? — Daar was hij tegen. 't Was mooi genoeg zoo. Allerlei beunhazen en nulliteiten staan den nationalen tijd te verbabbelen in de Tweede Kamer en er gebeurt niets. Hij was een *verstandig* democraat, zeker, maar... tegen de dwaze democratie.

In Indië? — Daar moest Jan Compagnie zaken doen, doch er moest liberaal geregeerd worden. Vrijheid bovenal. De Javanen moeten leeren zich te ontwikkelen in westerschen geest; het „batig slot" moest verdwijnen, met het Cultuurstelsel; wat daar onder den evenaar niet naar behooren is, moest daar, evenals hier, in orde komen door een liberaal bewind. En Janmaat moest de zee schoon vegen, Jan Salie naar een hofje. Wie de vrijheid nog niet verdragen kon, moest het maar leeren. Superieure menschen van Potgieters allooi, dichters heeten ze ook in dit geval, komen niet tot klaarheid in politieke aangelegenheden.

Huet was wel een superieur mensch, doch geen dichter; doch superieure menschen als Huet, critici noemt men ze ook, verliezen in de politiek het vermogen iets op te bouwen: Sainte Beuve heeft het zelf gezegd.

* * *

Vroeger verwees ik al naar zijn opstel „Nederlandsche Politiek", in de *Nationale Vertoogen;* thans kom ik daar op terug. Geen beter opstel is mij bekend, om ineens en voor goed Huets overtuiging te leeren kennen. — Voor

de „transactie" was zijn overtuiging misschien nog niet rijp, maar dan toch sterk „gelende". Het was voor Huet alleen van belang er stil tusschen uit te knijpen, zonder lesje van den in-eerlijken Potgieter, die „altijd zijn gulden wichtig sloeg" en een afkeer had van diplomatie. Wezenlijk veranderen van overtuiging behoefde Huet niet.

Het genoemde opstel nu is geschreven naar aanleiding van Mr. J. P. A. graaf van Zuylen van Nyevelt's brochure: „De staatkundige partijen in de Tweede Kamer" 1875. Van Zuylen was ook een overgeloopen „conservatiefje."

Graaf van Zuylen wenschte de conservatieve partij — een tiental kamerleden tellend te dier tijd — te doen samensmelten met de liberalen, om gezamenlijk de „Ultramontanen" te kunnen bestrijden. Hij zei het Gambetta na: „Le cléricalisme, voilà l'ennemi." Cléricalisme nam hij synoniem met ultramontanisme, wat het, voor zoover het de roomschen insluit, ook is. Na den graaf von Hoensbroeck heeft Dr. Cannegieter dit nog eens overtuigend uiteengezet.

Daar komt Huet tegen op. Neen, roept hij uit, in een zijner warmste artikelen, neen, neen! Het is niet de vraag: „Voor of tegen Rome!" — de vraag is: „Voor of tegen Oranje!" De leus van Heemskerk in 1866.

„De Tweede Kamer is het verderf van den Nederlandschen Staat," — dat staat vast. Die Tweede Kamer moet naar huis gezonden worden. Oranje moet voor het „veelhoofdig gewawel één gedachte in de plaats stellen." Wil Nederland herleven, dan moet die ellendige Tweede Kamer worden opgedoekt, desnoods uit elkaar geranseld, zooals Napoleon het indertijd het Directoire deed. Een Oranjevorst, een Willem III, als 't kon, moest onbeperkt monarch

worden — het constitutioneele is ons opgedrongen en anti-nationaal. Het eenige wat nog nationaal is gebleven, is onze Koloniale Staatkunde.

„Het eenige zuiver nationale wat wij in 1830 veroverden, was onze koloniale staatkunde; doch het stond geschreven, dat wij ook te dien aanzien het nationaal gevoel zouden trachten uit te schudden; en sedert 1848 zou die toeleg gelukt zijn, ware het niet dat de Nederlandsche staatshervormers, hoe druk zij het over hunne beginselen plegen te hebben, toch nog meer waarde hechten aan millioenen dan aan ideën.

„Ziedaar het onwraakbaar getuigenis der historie. Een Oranjevorst, die zich aan de spits der natie tegenover en boven de Tweede Kamer stelde, zou niets anders doen dan de onzichtbare keten der gebeurtenissen, aan een verbroken telegraafkabel gelijk, herstellen op de plaats der breuk zelve. De geschiedenis van het volk, de overlevering van zijn geslacht, de wijsbegeerte der gebeurtenissen, de uitspraak van het regt, de zin der grondwet, alles zou op zijn hand zijn; en met de weldaad van zijn bestuur, ingerigt naar oudvaderlandschen trant en in die inrigting de waarborgen van veerkracht, fierheid en vrijheidsliefde aanbiedend, brak voor het Nederlandsche volk een nieuw tijdperk van stoffelijke welvaart en zedelijke grootheid aan."

Wie zoo iets kon schrijven behoorde feitelijk tot geen partij meer; hij was zelf een partij, de „radicaal-conservatieve". De kwestie waar het om ging, was, volgens Mr. de Beaufort, in 1868 al voor goed beslist.

* * *

Onze verhouding tot Rome? — Malligheid. Hoe verhouden we ons tot België? dàt moet de vraag zijn. Onze staatslieden moeten alléén streven naar hereeniging der 17 provinciën; nergens anders naar. Een Oranjevorst moet den smaad van 1831 uitwisschen. De Koning van België, wie het ook zij, zal zich vrijwillig uit de voeten maken voor den volkswil: dat is hij aan zijn oorsprong en naam verplicht. Elke Belg begrijpt dit. Maar dan moet Nederland zijn anti-papistische neigingen laten varen, ze met kracht onderdrukken. Willem I heeft er België door verloren; dat moet ongedaan gemaakt worden, liever vandaag dan morgen.

En dan! — „Het rijk der vrijheid, door hartstogtelijke vaderen met de stichting eener anti-roomsche staats-kerk verward, door kortzigtige zonen met de zegepraal van Fransche modebegrippen vereenzelvigd, zal in geen ander land van Europa zoo nadrukkelijk eene werkelijkheid zijn, als in de herboren Vereenigde Nederlanden, wanneer de volksschool, ontheven van den druk van het gouvernements-dilettantisme in zake van paedagogiek en katechisatie, bloeijen zal onder den blooten hemel, gelijk het hart der ouders dit verlangt en het heil der kinderen het eischt; de volksvertegenwoordiging, door de toepassing van het algemeene stemregt, in Zuid en Noord aan alle nationale aspiratiën de gelegenheid zal hebben opengesteld om tot haar regt te komen; de volkstaal wederzijds door leenen en ontleenen zal zijn verrijkt met nieuwe vormen, de Hollandsche met Vlaamsche, de Vlaamsche met Hollandsche; de vaart op Indië, door de hulpbronnen van den zuidnederlandschen bodem en de zuidnederlandsche industrie, eene nieuwe vlugt zal

hebben genomen, onafhankelijkheid brengend door welvaart, en nationale kracht door nationalen rijkdom; de zonen van één Nederlandschen volksstam in Indië en in Europa strijden zullen onder ééne Nederlandsche vlag; de geleerdheid van het Noorden zich zal laten bezielen door den kunstzin van het Zuiden, en de hartelijkheid van het Zuiden met de degelijkheid van het Noorden ineen zal smelten; dezelfde Oranjevorst waken zal voor de eerbiediging van ieders regten en de ontwikkeling van ieders aanleg, voor orde binnenslands en aanzien naar buiten; als de bekwaamste mannen uit beide deelen van het rijk hem terzijde zullen staan en, nevens de Kamer van Gedeputeerden, waarin de vrije volksstem wordt vernomen, eene Kamer van Oudsten zetelen zal, waarin zoowel het hooger onderwijs als het leger en de vloot hunne vertegenwoordigers tellen, de oudvaderlandsche geslachten het gewigt hunner historische namen in de schaal werpen, de Roomsche prelaat den afgevaardigde der Hervormde Synode de hand reikt, en in die keurbende der vereenigde natie eene vaste burgt staat opgerigt tegen despotisme, inquisitie, guillotine en petroleum. Naar een andere buitenlandsche staatkunde, wij herhalen het, heeft Nederland niet te streven."

Daar is iets van Balduïnus in en iets van Hugo de Groot; iets van Vondel en iets van Willem van Oranje, maar met dat al is het pure literatuur, voor de Troelstra's en de Ossendorpen om kippevel van te krijgen. Potgieter zou uitgeroepen hebben: Goden en menschen!

De schrijver ervan behoort tot de staatslieden uit Ibsen's „Appelsina". Maar een feit is het: Huet kon

voor Nederland geen reden van bestaan meer vinden dan vereenigd met België; die Nederlandsche eenheid achtte hij niet minder noodzakelijk dan die van Italië. Of iemand dezen Nederlandschen Cavour in spe toejuichte? Of iemand zulk een Cromwell begeerde?

* * *

„La légalité nous tue!" — en daar *moet* een eind aan komen. — „Het Nederlandsche volk heeft geen wil" — en het *moet* leeren willen. Alleen het algemeen stemrecht kan ons uit het moeras helpen. Nu zijn de Oranjes erfelijke presidenten — de slechtste vorm van regeeren. Vorsten zijn ze niet, vorsten moeten ze weer worden. Het volk moet zeggen, dat het dat *wil* en dan heeft de Kamer te gehoorzamen. Laat het volk maar spreken. „De Leider is al gevonden": de Koning. — En Koning Willem III gevoelde veel voor zulk een staatsgreep! Oranje is populair, de Kamer niet. De Koning moet het volk oproepen en, goedschiks of kwaadschiks, ook België moet meegaan, en het zal meegaan, als de wil er maar is. En dan!.... dan moet Nederland, Groot-Nederland, niet willen zijn een protestantsche of een roomsche staat, maar een machtige — machtig in Europa en in Azië. Dit kan alleen op de aangewezen wijze en zoo *kan* het ook.

„Hoe digter Nederland het ideaal van den parlementairen regeeringsvorm genaderd is, hoe meer het inwendig is verzwakt. Nu het zoover is gekomen, dat de geringste stoot van buiten voldoende zou zijn om ons geheele staatsgebouw te doen ineenstorten en in den af-

grond verdwijnen, behoort met eene noodlottige dwaling gebroken te worden en voor den bedriegelijken grondslag een andere en vastere in de plaats gesteld te worden".

Het stuk is gedagteekend „Batavia 11 Mei 1875"; — den 3den Februari van dat jaar was Potgieter overleden: hij had het Multatuliaansche opstel niet meer kunnen lezen.

Na Potgieters dood gaat het met Huet, in hekeling en kleineering van wat modern Hollandsch was, crescendo. Den geesel van den wachter op Sion's muren vreest hij blijkbaar niet meer; het hek is van den dam; de kogel gaat door de kerk.

Indië zelf schijnt hem meer en meer te prikkelen. Hij had het daar niet gemakkelijk: met weerzin werd hij er ontvangen, met verwoedheid werd hij er bestreden. Doch — onwraakbaar getuigenis van zijn machtig talent en zijn energie — we herinneren ons den tijd nog, dat we in Indië kwamen en daar Huet geëerd zagen bij velen en zijn „Algemeen Dagblad voor Ned. Indië" hoorden prijzen als verreweg het best geschreven blad. Het werd druk gelezen ook in Java's Oosten, door de meest-ontwikkelden. Men duldde hem niet alleen, men juichte hem toe; maar — en daarop dient gelet — nooit hoorde ik hem prijzen dan om zijn letterkundige bijdragen, en die anders bedoeld waren, noemde men toch zoo. Als politicus van beteekenis beschouwde hem, naar ik me meen te herinneren, niemand.

* * *

Van 1868—72 was hij verbonden aan den Java-Bode, van de firma van Dorp, die aanvankelijk bij den „recht-

schapen" Noordendorp te Amsterdam — tot Potgieters schrik — niet veel crediet bezat. De heeren zijn door Huet in goeden doen gekomen, zoo verzekerde deze ten minste; de firma had later nog geruimen tijd een goeden naam in Indië.

Van het „rapport" aan den Gouverneur-Generaal is weinig of niets gekomen. In de kolommen van zijn blad deed Huet later het een en ander opnemen over de „Indische Pers", waarin Potgieter de copie rook van zijn „rapport" — en misschien was dit juist geroken. Er is iets ingediend bij de regeering, doch ik herinner me niet er later iets van gehoord te hebben. Men had het hem onmogelijk gemaakt er iets van terecht te brengen; men weigerde hem toegang tot de bureau's waarin zijn bronnen ontsprongen, en men onthield hem inzage van onontbeerlijke stukken. De pers in Indië is alleen gebreideld door den kleinen Gideon, die zijn moeder een veterband vroeg om zijn houten persje aan banden te leggen. Se non è vero è ben trovato.

Aanvankelijk regende het bedankjes op den Java-Bode, maar de redacteur werkte als een ezel — men versta dit niet averechts — en overwon. In den strijd met Mr. Keuchenius — den lateren minister — en den reeds genoemden Isaäc Lion, beiden redacteurs van concurreerende bladen, bleek Huet de meerdere.

Scherp waren zijn replieken, raak en doorgaans voortreffelijk van vorm. Hij was een slagvaardig dialecticus. De liberale koloniale politiek, ook door Keuchenius voorgestaan, gaf voor een handig debater te veel vat op zich, dan dat een begaafd en geoefend kampioen als Huet er niet meesterlijk partij van zou hebben getrokken.

Potgieter mocht mopperen „Twist verkwist" en had goed roepen om „het positieve", het bleef uit; en, ofschoon men, eenmaal tot een volledige uitgave van Huets geschriften komende, niet zal mogen nalaten ook den Java-Bode te exerpeeren, *iets positiefs* in politieken zin zal men er kwalijk in vinden.

Het heeft er wel iets van, of Huet met zijn poging om toch iets van dien aard te geven, niet recht gedurfd heeft — vóór Potgieters dood. Daarna kwam o. a. eerst het hierboven geciteerde artikel, waarin iets positiefs zou te ontdekken zijn, hoe onmogelijk dan ook voor 't oogenblik. En later kwam er meer van dien aard.

Maar toen had hij den Java-Bode al verlaten en had een eigen drukkerij gekregen, met een eigen boekhandel en uitgeverszaak en een eigen dagblad, het al genoemde „Algemeen Dagblad voor Ned.-Indië". Dit begon hij uit te geven 1 April 1872; de firma heette „Ernst en Co.", naar een van Huets ondergeschikten.

Zijn zetters bestonden schier uitsluitend uit Chineezen, die hun lettervaardigheid konden en moesten toonen niet alleen in het zettend ontcijferen van Huets haastig gekrabbel, doch ook van Potgieters sierlijke hieroglyphen. Want ook Potgieter werkte nu in deze eerste jaren voor de eigen zaak en zond er zelfs, behalve een gefingeerde correspondentie, een reeks van artikelen heen onder den titel van „Herinneringen en Mijmeringen". Een enkele maal werden zijn particuliere brieven zelfs geplaatst of tot een opstel omgewerkt, dat dan als „verslag" uit Amsterdam heette te komen. Kwam een vervolg-hoofdstuk uit Amsterdam soms te laat, dan phantaseerde Huet een verbindingsstuk, wat aanleiding gaf tot kluchtige tooneeltjes.

Zelf bedacht de redacteur correspondenties uit de binnenlanden, die door hem in eigen persoon werden geschreven — wat trouwens in Indië, later ten minste, vaak gebeurde — en moeite noch inspanning was hem te veel om zijn doel te bereiken: het veroveren van een zelfstandige positie. Want men behoeft volstrekt geen kwaad te spreken of te denken zelfs, van Huets ontzaglijken arbeid, wanneer men het er in weerwil van alles voor houdt, dat zijn hoofddoel is geweest een veilige toekomst te verzekeren aan vrouw en zoon en voor zichzelf nog een levenstijd om, ontheven van die dagelijksche en afmattende beslommeringen, rustig voor de letteren te kunnen arbeiden.

Mannen als Lebret van Kedawong en Birnie van Djember, Holle van Parakan-Salak steunden hem financiëel, terwijl hij in Mr. James Loudon een Gouverneur-Generaal vond die hem zeker niet ongenegen was.

* * *

Huet won het — won het ook in Holland: de Java-Bode eerst, zijn eigen courant later, werd er meer en meer gelezen, ook al bleef de stemming der politici onvriendelijk. De reden daarvan schijnt hij werkelijk nooit recht te hebben begrepen; zoo weinig, dunkt mij, heeft hij ooit aan „verraad" gedacht. Hij was in hooge mate *naief* in sommige dingen, zegt Quack.

De zaak dunkt me zóó: men heeft bij Huet eenvoudig als „satire" en „ironie" verstaan, wat ernstig gemeend was. Zelfs Potgieter heeft hem daarin niet goed begrepen. „Vaak," schreef Huet aan zijn neef Dr. L'Ange Huet, zijn correspondent eerst in Holland, zijn opvolger later

in Indië, ook een gewezen predikant, — „vaak is het mijzelven een raadsel, waarom mijn voormalige vrienden — van wie ik niet één, voor zoover ik mij herinneren kan, eenig leed heb gedaan, — zoo boos op mij zijn. In mijne oogen doe ik niet anders als ronduit mijne meening zeggen over menschen en dingen, en breng ik, gelijk voorheen de stukjes van theologen, thans die van politici uit. Doch als ik weder eens in de wereld kom, zal ik intijds mij het gebod voorschrijven: „Gij zult de booze hartstogten uwer medemenschen niet opwekken." Indien mijne bestrijders wisten, hoe kalm hunne aanvallen mij laten en hoe weinig ik hunnen haat met haat beantwoord, zouden zij zich de moeite sparen mij uit te schelden."

Toch slaat hij den spijker op den kop: Huet was eerst het „enfant terrible" der theologen en nu was hij het van de politici. Hij verkeerde daardoor des te meer in een scheeve positie; de partij zelf wier naam hij dan droeg, vertrouwde hem niet en wie daartoe niet behoorden, hielden hem voor een draaier en een phraseur. Daarbij ging het hem met het „uitbrengen" der stukjes, als 't Tijl Uilenspiegel ging bij 't uithalen: „Ze haten me," zei hij, „maar ik maak het er ook naar."

Potgieter had nog kennis kunnen nemen van „Thorbecke's Testament" — het opstel dat de „Nationale Vertoogen" opent — en met instemming voor een deel — waarin betoogd werd, dat er een dood ding, tot niets nut, overblijft als men Thorbecke uit zijn parlementaire stelsel wegneemt. Strikt genomen was dit artikel een vervolg en aanvulling van zijn aanval in 1865. — De „Nederlandsche Politiek" kon Potgieter niet meer onder de oogen komen, evenmin „Eene verkiezing te Amsterdam", waarin

hij den Amsterdammers den mantel uitklopt en de politiek der kooplui en kruideniers, dien vloek van wat groot en cordaat kan zijn, duchtig doorhaalt.

Zou hij, vraag ik me af, dit artikel bij Potgieters leven hebben durven schrijven? Ik weet het waarlijk niet, maar ik betwijfel het. — „Nederland," zoo schrijft hij, „telt niet mee, komt altoos achteraan, schiet in alles te kort, is ridikuul." Dat zou op zichzelf nog gaan, doch deze ellendige toestand is te wijten aan de kooplui-sjacheraars, aan de Bickers en Backers van Amsterdam — Multatuli werkt door! zoo men ziet — der sjacheraars en smokkelaars; hij is het gevolg der koopmans-politiek, karakterloos van aard, noodlottig in haar uitwerking. — O Potgieter! goden en menschen!

Voor den slag bij Doggersbank was wat Potgieter noemde de „dienstbare vloot" in geen 77 jaar met een vijand slaags geweest, en het klinkt bij Huet als een verwijt, Nederland is een „afleggersland" — *Klikspaan* herleeft — we hebben het overal afgelegd. „De Nederlandsche vrijheidszin is over het algemeen hierin gelegen, dat elk Nederlander het recht heeft een stumpert te zijn."

* * *

Met talent betoogt hij, dat men dien koopmansaard telkens en overal als denzelfden weervindt; toch noemt hij hem „karakterloos", wat eenigszins verbaast na zijn pleidooi voor Sainte-Beuve-Huet; verwonderd heeft het het mij ook dat hij, smalend op Gogel — en in menig opzicht terecht — geen zin had voor diens phantasie, welke zoo treffend veel overeenkomst vertoont met die

van Huet, als deze over de opnieuw Vereenigde Nederlanden doorslaat. Mij dunkt hij had iets anders dan hoon kunnen overhebben voor Gogels stoute verbeelding bij de gedroomde eenheid van Nederland, België en Frankrijk.

„De twee vereenigde naties," schreef *le citoyen Gaujel* aan den citoyen Robespierre, „Franschen en Hollanders, reeds meesteressen ter zee van de Golf van Biscaye tot ver in het Noorden; met den Rijn, de Alpen, de Middellandsche zee en de Pyreneën tot grenzen; zouden de vereenigde aanslagen der geheele overige wereld voor altijd het hoofd kunnen bieden. Beheerscheressen der zee, zouden de tirannen dan niet langer de wet stellen. De wereldhandel zou haar toebehooren, en de gelukkige bewoners van beide landen zouden het gebrek alleen bij name kennen. Het trotsche Albion, een tweede Karthago gelijk, zou zich tot een eeuwigen ondergang gedoemd zien. De Hollandsche marine, met de Fransche vereenigd, zou van stonde aan een geducht bolwerk vormen tegen de vijanden der republieken ... Wanneer eindelijk Frankrijk en Holland, met inbegrip van België, één groote Republiek vormden, dan zouden de troonen der dwingelanden, die nu reeds zoo wankel staan, dadelijk instorten; het onder het juk gebragt Karthago schreijend nederzitten op de puinhoopen zijner verloren grootheid, en dertig millioen menschen, tot één natie van broederen vereenigd, aan hunne nakomelingen een verheven geluk tot erfdeel laten, zooals de stervelingen tot heden niet gekend hebben. Fransche burgers! ziedaar onze verwachtingen, en die van een *gezond*, ofschoon nog niet aanzienlijk gedeelte van het Bataafsche volk!"

Zoo sprak een „radicaal-conservatief" op 't laatst der 18de eeuw. Onder het vertalen dezer memorie schijnt

Huet de overeenkomst met zijn enkele maanden vroeger geschreven phantasie niet gevoeld te hebben; alleen een zekere wrevel beheerscht hem — Hollander bij uitnemendheid — plus royaliste que le roi! — tegen de Amsterdamsche politici, waartoe ook Gogel behoorde.

En met zijn haat tegen die lui smelt samen zijn afkeer van de doctrinaire liberalen. Die hebben 't nog bonter gemaakt: het Hollandsche volk heeft geen levensdoel meer. Onder Willem I, den grooten Prins, zijn we iets geworden; twee eeuwen zijn we iets geweest, nu zijn we niets meer. „Wij vragen alleen, of op het oogenblik iemand zeggen kan, waartoe het Nederlandsche volk dient?"

„Of er eene Nederlandsche litteratuur bestaat, daarover is het nutteloos te redetwisten, maar nooit leest men een fraai Nederlandsch gedicht of prozawerk, of men bejammert de kennis en de kunst die er aan te kosten zijn gelegd. Alles verloren moeite, verloren tijd, verloren krachten, die ten slotte voor het algemeen nuttiger te besteden waren geweest.... De nationaliteit der jeugdige Nederlanders.... is slechts eene leerschool van bekrompenheid en eigenwaan voor de meer gegoeden, van zedelijke verbastering voor de armen. Met den besten wil der wereld brengt geen Nederlander het ooit tot de volle levensvreugde. Waar hij ook kome, overal sleept hij, gelijk de Jood volgens Heine met de broederkrankheid van het ongezond oud-egyptisch geloof doet, het gevoel zijner herkomst achter zich aan."

En verder: — „De liberale partij in Nederland heeft door hare onverdraagzaamheid, hare beginselloosheid" — men ziet het: de bordjes zijn verhangen! — „haar spinrok-

despotisme, zich in den laatsten tijd zoo gehaat gemaakt en in zulk een kwaden reuk gebracht, dat wij genoodzaakt zijn haar tegen eene eenzijdige veroordeeling in bescherming te nemen. De eenige voorname fout toch van het liberalisme, het geheim van den weerzin dien het opwekt en van het ridikule dat het over zich heeft, is dat het tegelijk van zuiver menschelijken oorsprong beweert te zijn en zich aanstelt alsof het eene openbaring uit den hemel was".

Een nationale ramp is het geworden. Wat heeft het van Nederland, in dienst der koopmanspolitiek gemaakt? — Nederland „gelijkt de stilstaande meren die zich op Java in uitgebrande kraters vormen en waarvan zij, die ze niet gezien hebben, de beschrijving bij Junghuhn vinden kunnen. Geen wonder, dat in de buurt dier sombere, onbewegelijke waterplassen niet gedanst wordt. Haar aanblik vervult den bezoeker met ontzetting, en men houdt ze voor beelden van den eeuwigen dood. Bezwijkt de rand van zulk een krater, dan heeft men modderbanjir."

Menschelijkerwijs gesproken — en zóó sprak Huet gelukkig — staan we aan den vooravond van onzen ondergang, onzen ondergang dan voor eeuwig. — Men bedenke wel, dat dit geen weloverlegde satyre is; het is sarcasme, dat werkelijk in zijn opwindingsbui uit pure overtuiging den kraterrand van zijn gemoed doet bezwijken en een salpeterbanjir overstroomt zijn krant. — De eigenlijke bui trekt echter weer voorbij, — er blijkt dan iets verwoest. De zoon van dien man kan kwalijk als Nederlander worden opgevoed — dien waagt men niet op een zinkend wrak.

* * *

Ter volkomen kenschetsing van Huets meening wordt hier nog opgenomen zijn „Gebed bij de Stembus."

„Almagtig God en Vader! Zoo noemen wij U, ofschoon wij niet volkomen van de juistheid dier benaming verzekerd zijn en wij haar met de verheven leer der natuurkeus bezwaarlijk overeen kunnen brengen. Maar wij willen daarover thans niet met U redetwisten en liever in het gunstig voorteeken roemen, zinnebeeld der naderende verzoening van de fysische en de metafysische wereldbeschouwing, dat aan den hoofdman dier keuze niet vele maanden geleden in eene der christelijke kerken van ons vaderland het akademisch eere-diploma werd uitgereikt" — *N. G. Pierson?* — „Gij gaaft ons de overwinning in den heiligen strijd bij de stembus, en dank zij Uwe goedertierenheid bezitten wij thans in de Kamer twee stemmen meer dan de roomschen, de konservatieven en de anti-revolutionnairen te samen.

„Inzonderheid danken wij U voor de verkiezing van broeder De Vries te Amsterdam en van broeder Geertsema te Arnhem, al wordt daardoor het verlies der broeders Rutgers van Rozenburg en Poort van Takvliet — wij herzeggen Tak van Poortvliet — slechts tenhalve vergoed. Wees, bidden wij U, in den jongsten dag de Sneekenaren gunstig, die door het kiezen van den voortreffelijken Moens aanspraak verwierven op den dank der natie. Vergeef het ons, zoo wij den schijn op ons laden, als wilden wij Uw naam en dien van Uwen Zoon — wij noemen hem uw zoon in denzelfden zin, als waarin alle brave menschen uwe kinderen zijn en de zeer brave uwe Zondagskinderen — zooveel mogelijk uit de volksschool weren. Uwe alwetendheid is het bekend,

dat wij moeielijk anders kunnen. Voor ons zelven zouden wij er niet tegen hebben, en ook voor de welgezinden onder onze Israëlitische medeburgers niet, dat de jeugd dagelijks op den Heer Jezus Christus gewezen werd; want hij was in veel dingen zeer liberaal en altijd een vijand van de zwarte internationalen zijner dagen.

„Maar de roomschen en de orthodoxe protestanten zijn onverdragelijk en zouden, zoo wij hun den vinger gaven, de geheele hand nemen. Beslis zelf, Gij die de eenige ware God zijt, te aanbidden in geest en in waarheid, of wij gedogen kunnen, dat de lessen der staatsscholen geopend worden met een Ave Maria? Of het aangaat, de rudimenta der natuurkunde te onderwijzen overeenkomstig het bijbelsch scheppingsverhaal, dat als poëzie waarde heeft, maar (wie weet het beter dan Gij!) niet wetenschappelijk is?

„Met schaamte belijden wij voor uw aangezicht, dat wij de beginselen onzer koloniale politiek nog steeds zeer gebrekkig in praktijk hebben gebracht. Maar gedenk hetgeen uw Zondagskind tot lof eener eerbiedige dienstmaagd zeide: Zij heeft gedaan wat zij konde! Wij hebben de agrarische wet er niet alleen doorgekregen, maar in eene gedenkwaardige avondzitting der Eerste Kamer, toen onze broeder De Waal (helaas, dat wij hem sedert moesten afsnijden als een verrot lid) die voordracht verdedigde, was uw eigen Heilige Geest in de vergadering tegenwoordig. De gouvernements-suikerkultuur, dit herinnert Gij u, hebben wij met niet meer dan twintig jaren optie uit ons midden weggedaan; en ofschoon het waar is dat onze volksvertegenwoordigers zeer onlangs de gouvernements-koffijkultuur voor een onbepaalden tijd bestendigd en

wij zulks zwijgend goedgekeurd hebben, wij beloven plegtig, ook die kultuur te zullen afschaffen, zoodra wij met de Atsjineezen en met ons budget der toekomst gereed zijn. Dan zal ook het opium-monopolie vallen, dat zweren wij U, en het zout-monopolie, en het Bankatin, en zullen wij in de eerste plaats den minister van Koloniën noodzaken, de konversie-reis van den Algemeenen Secretaris te doen hervatten.

„Wij danken U, dat aan zoovele Franschen en Belgen juist thans door U de zucht wordt ingegeven om voor Atsjin te teekenen, en wij zelven ons daardoor onverdeeld kunnen blijven wijden aan den strijd tegen de roomschen en aan de bevestiging onzer uitnemende staatsinstellingen.

„Wij vragen uwen zegen voor de veldwachters en de politie-agenten in het heerlijk Gelderland en het bevoorregt Overijssel, die met opoffering van hunne nachtrust de weggeloopen kolonialen weder aan het werfdepôt terugbrengen. Wel leerdet Gij ons door het voorbeeld van Karthago en Spanje, dat het in dienst nemen van vreemde huursoldaten voor verre krijgstochten de natiën somtijds te gronde rigt: maar wij rekenen er op dat Gij ter wille van onzen haat tegen de roomschen — die Gij immers ook haat? — ten aanzien van Nederland te eerder eene uitzondering zult toelaten, omdat tevens op die wijze eene wet van uwe geregtigheid en van uwe genade wordt vervuld.

„Wat zou er van zoovele slechte Franschen en Belgen en Duitschers en Zwitsers worden, zoo wij niet met U medewerkten aan hunne uitroeijing, en tevens hun de gelegenheid aanboden om, strijdend voor onze vlag en

lauweren plukkend voor Nederland, de smetten van hun meestal verwilderd en bedorven leven ten minste gedeeltelijk uit te wisschen? In alles, Vader, bewonderen wij de wegen Uwer ondoorgrondelijke voorzienigheid. Duidelijk zien wij in, dat de nu door ons bij de stembus behaalde zegepralen slechts eerstelingen zijn, en Gij nog veel grooter dingen voor ons hebt weggelegd.

„Geef ons slechts moed en lust om te volharden. Vernieuw telkens in ons het geloof aan de kracht onzer beginselen, die altijd met de publieke opinie, en dan ook met Uwe opinie, overeenstemmen. Vervul ons met die liefde voor onze medemenschen, welke doet verlangen dat de geheele wereld liberaal worden en in de zegeningen van het liberalisme deelen moge.

„Vergeef ons onze schulden, en neem in aanmerking dat wij geen gelegenheid ongebruikt laten om met de Indische overschotten onzen nationalen achterstand te delgen. Leid ons niet in verzoeking de gouvernementskoffijkultuur langer te handhaven dan voor ons volstrekt noodig is. Verlos ons van de kritiek die twijfel durft opperen omtrent de nuttigheid der Tweede Kamer. Want U is het konstitutioneele Koninkrijk, de grondwettige kracht en de parlementaire heerlijkheid! Amen!"

Amen wederom. — Men spreke van talent — van sarcasme zoo bitter als we ze maar even bij Multatuli aantreffen, terwijl we verder tot Vondel moeten teruggaan om er de wedergade van te vinden — maar een politiek man, die modern theoloog is geweest en zich modern verlicht blijft noemen, bidt zichzelf een ongeluk en oordeel op die manier. —

* * *

Dergelijke artikelen werden in Indië gewaardeerd als vermakelijke lectuur; aan de „kletstafels" in de societeiten werd Huet populair. Hij begeerde *zulke* populariteit het allerminst, 't is waar, doch niet minder waar blijft het: zijn blad kreeg er abonné's door. Velen lazen het als een anderen en beteren „Uilenspiegel", of een „Journal pour rire" min de schouwiteiten — die, waren ze er in geweest, zijn roem zouden hebben verhoogd. Om de politiek bekommerden zich zulke vereerders absoluut niet.

Geloovige protestanten ergerden zich geducht aan de profanie en noemden zijn „Onze Vader" godslasterlijk, ook al voelden ze sympatie voor de Geuzen-paternosters. De liberalen van alle schakeering noemden hem nu eerst recht „den verloopen dominee", dien men niet in ernst nemen moest. Een man zonder politieke of godsdienstige beginselen, en zoo hij er al had, dan vond men ze, evenals zijn mede-conservatiefjes, eenvoudig *krankzinnig*. Zelfs de anti-revolutionnairen en roomschen, wien hij in het gevlij kwam met zijn afkeer van de staatsschool, weigerden in hem een ernstig politicus te zien en citeerden hem alleen als zijn uitspraken koren op hun molen waren. Ze noemden hem een spotter met eenige gelukkige denkbeelden, een geestig *schrijver*, schoon goddeloos, dien men ontzien moest, als men niet te eeniger tijd op de kaak wilde gesteld worden.

Als Huet eenig succes van blijvenden aard heeft gehad in Indië, dan is dit geweest in den kleinen kring te Buitenzorg — waar hij tijdelijk woonde — met zijn puur literaire talenten, die hem o.a. een poosje tot de ziel maakten van een tooneelclub, met welke hij o.a. stukken van Molière vertoonde — door hem zelf vertaald

— en waarvoor hij een blijspel schreef: „Filippine", dat echter nooit is uitgegeven, naar ik meen.

Potgieter scheen er niet bijster mee ingenomen en maakte zich na de lezing er van af door te zeggen, dat hij het eerst zou moeten „gezien hebben „om er een oordeel over te kunnen vellen".

Doch met zijn courant en zijn uitgeverszaak ging het perfect. Zijn „Nieuwe Litterarische Fantasien," uitgegeven door „Ernst & Co." te Batavia, maakten opgang. Evenzoo „De Van Harens", een voortreffelijke studie, terwijl hij nog een tot een bundel vereenigde „Novellen" uitgaf, mede eerst opgenomen in zijn Dagblad — waarin ook een begin werd gemaakt met „De familie Bruce," een roman, die echter heel weinig bijval vond, ook niet toen hij later omgewerkt en voltooid werd en met „Josefine" als 't ware gecompleteerd.

Ook deed hij van 1873 af een „Reis-Bibliotheek" verschijnen, waarin 38 deelen zijn uitgekomen; van hem zelf werden daarin vertalingen opgenomen, o.a.: „Molière's *Médecin malgré lui*, Voltaire's „*Vision de Babouc*" en voorts werken van Dickens, Wilkie Collins, Sardou, Heine, etc. —

„Onvermoeid" was hij ook onder de tropen, en Quack, die 't van hooren zeggen had, prijst terecht Huets organiseerend talent. Alles leidde hijzelf; hij was de ziel van zijn onderneming. „Ernst & Co" werd een belangrijke firma te Batavia, en geen nummer haast verscheen er van zijn courant, of er was iets in te vinden van den eigenaar-redacteur zelf.

Kopstukken in Indië steunden hem; de voornaamsten noemde ik reeds; voor zijn letterkundigen dagbladarbeid stond o.a. *Harthoorn* hem een poos trouw bij, — Hart-

hoorn, de uit overtuiging weggeloopen zendeling. In 1863 reeds had Huet over dezen eerlijken man geschreven met sympathie, en te Batavia, werwaarts Harthoorn na zijn ontslagneming uit den dienst van het Zendingsgenootschap weder vertrokken was — hij was ter bespreking van zaken vroeger naar Holland gekomen — gaf dit aanleiding tot kennismaking en samenwerking, te eer en te meer daar beiden in vele opzichten eenstemmig dachten, en de laatste den eerste veel dienst kon bewijzen door zijn kennis van den Javaan en het inlandsche leven.

Doch welke hulp Huet ook moge verleend zijn en van welken aard die hulp was, het voornaamste werk heeft hij altijd dapper zelf gedaan. Den Java-Bode heeft hij er eerst bovenop gebracht, daarna zichzelf tot een onafhankelijk man gemaakt, door eigen energieken en letterkundig hoogst verdienstelijken arbeid.

Laat nu de politiek de politiek, — Huet heeft bovendien tijd gevonden voor ontzaglijke studie; hij heeft een schat van folkloristischen aard vergaderd in de tropen en er heel mooie dingen geschreven — hij heeft op jonge journalisten als Uilkens, later redacteur van het „Soerabaijasch Handelsblad" een vormenden invloed geoefend, hij heeft onzen nationalen rijkdom belangrijk vermeerderd, zoodat Potgieter zijn belagers plagen kon met te zeggen: „Onze kritiek komt tegenwoordig uit Indië." — En te gelijkertijd heeft hij de toekomst van zijn gezin weten te verzekeren.

VII

„Lichtzinnig" noemde Huet zich, in zelfbeschuldiging, gedurende zijn studententijd; als dominee schijnt hij door zijn kleeding en doordat hij van tijd tot tijd de keu nog weleens ter hand nam, soms wel ergernis te hebben gegeven; van „lichtzinnigheid" echter is er dan nooit sprake meer. Zoodra hij getrouwd is, zijn alle wilde haren er uit; hij is door en door solied geworden. De zorgen voor zijn gezin namen hem geheel in beslag.

De vraag, of hij ook zou gewerkt hebben, indien er geen dagelijksche zorgen te bekampen waren geweest, is voor wie Huet een beetje kennen, heelemaal geen vraag; hij *moest* werken. Nochtans zou hij anders gewerkt hebben, vermoed ik, waren er die zorgen niet geweest. Zeer zeker was hij dan niet naar Indië gegaan. Een „geleerde" in den gewonen schoolschen zin zou hij ook dan niet zijn geworden, want al zijn arbeid was er tevens uitsluitend op gericht, zichzelf een voorstelling van menschen en dingen eigen te maken, die hem met het leven verzoenen kon. Geen tak van wetenschap zou hij verder brengen, hij wou een compleet mensch worden en wat levensgeluk veroveren door levensinzicht. Een wijze stak erin, geen geleerde.

Hij was een subjectief man. Multatuli had precies hetzelfde, anders. Deze nam nooit de moeite van iemand of iets een studie te maken; hij greep, de stemming gunstig, aan wat hem voor de hand kwam en haalde daaruit wat hij bij voorbaat wist eruit te moeten halen. Bilderdijk was Floris V, — dien voerde hij naar de beek en slachtte hem. Bilderdijk had afgedaan. Geen betoog kon daar meer verandering in brengen. Men legge naast Dekkers boutade de onvoltooide studie van Huet uit den „Nederlandschen Spectator" van 1860 — en men moge dan niet onvoorwaardelijk daarmede ingenomen zijn, men zal moeten erkennen, dat er studie en talent om beurt uit spreken. De beide aangeduide pennevruchten kunnen eenigermate als kenschets dienen van het verschil tusschen de twee beroemde tijdgenooten.

Huet las aandachtig; hij bestudeerde inderdaad de werken van den man die hem interesseerde en bracht die doorloopend in verband met 's mans leven en karakter. Daardoor zag hij ten slotte den mensch, die „onder gegeven omstandigheden" zus of zoo handelde, en construeerde daarnaar diens karakter, meer of minder sympathiek naarmate het hem meer of minder behaagde. Zijn oordeel was een resultante; dat van Dekker een praejudicium.

Waar het echter „maatschappelijke" zaken betrof, scheen Huet gewoonlijk te vragen wat *hij* verschuldigd was aan zijn naaste betrekkingen, terwijl Multatuli ook deze debet vond tegenover hem zelf. Gevoelt men Dekker zuiver, d.w.z. zooals hij in zijn brieven leeft in gestadige onwerkelijkheid, dan betreurt men het haast met hem — als phrase! — dat er niet één van zijn gezin, Tine b.v., van ellende is omgekomen, want daardoor heeft hij — on-

fortuinlijk in alles — de kans gemist en de aandrift om Duymaer van Twist te vermoorden.

Huet waakt voor vrouw en kind, dat zij hun voet niet stooten, geen haar op hun hoofd gekrenkt worde. Douwes Dekker komt in theorie zoover, dat hij afstand doet van alle „vaderrechten" en alleen waardeering vraagt van zijn kinderen, omdat hij edel en groot was, toevallig hun vader; — de kinderen hebben tot heden verzuimd hem als zoodanig te erkennen —; Huet breekt zich 't hoofd, hoe hij zijn Gideon het levenspad effen maken zal, als vader en omdat hij vader is, — en Gideon gaat voort vurige kolen te hoopen op zijn onsterfelijk hoofd.

Multatuli's gezin lijdt schipbreuk en wordt ver van hem van kaap op blinde klip geslingerd, overgelaten aan het medelijden van vreemden, — Huet leeft ongescheiden steeds innig samen met de zijnen, en zelfs tijdelijke afwezigheid of scheiding van enkele uren valt hem zwaar.

* * *

Van beiden bezitten we enkele minnebrieven, uit hun verlovingstijd: Dekker schrijft aan Tine huiselijk, dikwijls slordig, doorgaans oprecht — voor zoover hij dit zijn *kon* — en altijd wijdloopig. Hij spint zich een idylle voor later jaren, als ze hun eerste kennismaking, hun liefdesbekentenis, hun verloving, hun trouwen zullen herdenken, omringd door de kinderen die háár aanbidden, hem vereeren zullen, en dan zullen ze zeggen: herinner je je nog .... dit .... en dat? ... Weet je nog wel ...?

en in zalig herdenken zullen ze elkaar in steeds verteederende liefde kussen.

Huet leert zijn meisje Fransch schrijven, corrigeert haar brieven en onderwijst haar in de letterkundige kunst, steeds vormelijk en gedistingueerd, hoogstens koel galant. Wanneer hij zich zinnelijk bewogen gevoelt, zoekt hij naar elegante zinswendingen om het grove te verbloemen, het platte te verfraaien. — Dekker schroomt niet zijn ridderlijk banale vrijerij met juffrouw Teunisz tot in de bijzonderheden te vermelden, ongegeneerd.

Van Dekkers idylle komt niets terecht; als zijn vrouw het later een enkelen keer waagt een „weet je nog wel"... of een „herinner je je nog"... ten beste te geven, dan wordt hij grof en snauwt haar af — ingenomen door nieuwe liefde voor nieuwe personen. Huet is de galante echtgenoot gebleven tot aan zijn dood, in het gezellige nestje door zijn zorgen gebouwd, door haar smaak gezellig versierd. — Multatuli wordt gevloekt tot lang na zijn dood, — Huet gezegend — door zijn kroost.

Voor Huet was dit maar één eenige zoon. De opvoeding van dien knaap baarde in Indië zorgen. Gideon was in 1876 zestien jaar en op de school te Salemba, in eendrachtige samenwerking met vader en moeder, met moeder vooral, behoorlijk ontwikkeld. Doch ze zagen in, dat hij Indië moest verlaten; het werd meer dan tijd. De omgeving daar te lande is zeer realistisch en gevaarlijk op den leeftijd waarop, naar Sue's gezegde, „l'homme commence à se montrer".

Er werd met Potgieter over gecorrespondeerd, in 1874 al. In het voorjaar van '74 schreef deze, in antwoord op een brief van mevrouw Huet aan Sophie Potgieter,

's dichters zuster: — „Er wordt in die letteren gevraagd, wat ik van uwe plannen voor Gideon zeg, wat me toeschijnt van een verblijf te Lausanne, waarop ge reeds in een uwer vroegeren zinspeeldet enz.

„Ik wil openhartig mijn gevoelen zeggen, als ik maar vooruit een bedinging mag maken. En die is? — Dat gij, er naar luisterend, geen oogenblik vergeet, dat het de meening van een oud vrijer is, wiens gedachten men over onderwerpen van dien aard eigenlijk niet vragen moest.

„Gideon moet naar Europa, dat lijdt geen twijfel, maar waartoe en hoe? Om zijne opvoeding te voltooijen, ten einde Nederlander of wereldburger te worden?

„In het eerste geval vrees ik, dat eene ontwikkeling te Lausanne, die dan toch later door eene studie te Leyden dient te worden aangevuld, hem iets halfslachtigs zal geven, — waarvoor geboorte en omgang, vrees ik, reeds de kiemen hebben gelegd. Historieschrijver in een algemeener taal dan de onze, — het is eene schoone gedachte, maar valt op zijn leeftijd reeds zoo beslissend een roeping te onderscheiden, dat zijne vorming er door moet worden bepaald? Op dit oogenblik moogt Gij in Indië U nog niet genoeg invloed hebben verworven, om daarvan ten zijnen bate partij te trekken, maar het moet toch in Uw streven liggen, dien over eenige jaren Uw deel te zien — dan verbeelde ik mij, dan zult Gij regt hebben hem de vruchten van Uwen arbeid te doen plukken.

Maar dit alles is misschien te veel van mijn standpunt gezien. Ge wenscht Uwen eenigen zoon gelegenheid te geven, zich vrij te bewegen, de wereld is er groot genoeg voor, mits men maar zijn tooneel wete te kiezen — *passe donc, si vous le voulez, pour Lausanne.*

„Is het nu echter wel de oud-vrijer, die bepaald de overkomst van Mevrouw afraadt? Hoe hard het U vallen moge, Gij beiden zijt bereid voor Uw kind het zware offer te brengen, maar wordt het wel gevergd, vooral, zal het hem baten? Ik heb te goeden dunk van de opvoeding door U gegeven, te goeden dunk van Gideon zelf om er eenig bezwaar in te zien, dat hij de reis alleen doe. En dit toegegeven, geloof ik, dat de ontwikkeling te Lausanne alleen beter voor hem zal zijn dan dagelijks uit de school komende zijn leed te klagen. Iedere penning heeft hare keerzijde, en mijn beste jonge vriend zal eene wijle moeten boeten voor al de geneugten zijner jeugd boven die aan duizenden gegund, hij zal zich stooten, hij zal het zich moeten doen, en het zal hem ten zegen zijn, — maar dat doe hij alleen. — Een jongen van die jaren mag niet langer aan moeders voorschoot loopen — hij leere zich voegen zonder te worden beklaagd. Brrr!

„Lang genoeg, niet te lang hoop ik, voor bedenkingen welke ik niet verzwijgen mogt, — neem ze in liefde op.

Geh fleiszig um mit deinen Kindern! habe
Sie Tag und Nacht um dich, und liebe sie
Und lasz dich lieben einzig-schöne Jahre;
Denn nur der engen Traum der Kindheit sind
Sie dein! nicht länger! Mit der Jugend schon
Durchschleicht sie Vieles bald — was du nicht bist,
Und lockt sie Mancherlei — was du nicht hast,
Erfahren sie von einer alten Welt,
Die ihren Geist erfüllt; die Zukunft schwebt
Nun ihnen vor. So geht die Gegenwart
Verlohren. Mit dem Wandertäschchen dann
Voll Nöthigkeiten zieht der Knabe fort.

Du siehst ihm weinend nach, bis er verschwindet,
Und nimmer wird er wieder dein! Er kehrt
Zurück, er liebt, er wählt der Jungfrau'n eine,
Er lebt! Sie leben, Andre leben auf
Aus ihm, — du hast nun einen Mann an ihm,
Hast einen Menschen — aber mehr kein Kind.

„Leopold Schefer moge hard schijnen, hij is waar — hij is gezond."

* * *

Er werd te Batavia overlegd en overlegd, verschoven en weer uitgesteld: Gideon alleen naar Europa? — mevrouw mee? — Of beiden mee? Eindelijk kwam het tot het laatste: in Maart 1876 verliet het drietal Batavia met de bedoeling naar Parijs te gaan en zich daar te vestigen voor de eerste jaren — als tenminste Huet niet naar Holland werd geroepen voor een eervolle staatsbetrekking. In het tweede hoofdstuk heb ik hen daar reeds geïnstalleerd.

Als redacteur van de courant in Indië trad op Huets neef, de reeds genoemde Dr. J. L'Ange Huet, terwijl Huet zelf uit Europa geregeld brieven schrijven zou. Zoo ontstonden de in 1878 voor een deel afzonderlijk uitgegeven „Europeesche Brieven" door *Fantasio*. Een vervolgbundel is daarop nooit ter perse gelegd, ofschoon Fantasio-Huet tot zijn dood toe de *Brusselsche* correspondent is gebleven.

Ten slotte heeft hij getracht van zijn Bataviasche zaak een vennootschap te maken, doch daarin is hij niet kunnen slagen; de dood heeft hem verrast, vol plannen

voor de toekomst. De zaak bleef goed gaan; ik herinner mij nog levendig welke belangstelling er bestond in de Europeesche Brieven; — en dank zij Huets talent en arbeidzaamheid heeft hij met zijn gezin in de laatste jaren te Parijs in betrekkelijke weelde kunnen leven. Zijn „avonden" werden herhaaldelijk in de Parijsche bladen vermeld: er werd goede kunst gegeven, door Hollanders ook, en de gastheer zelf was een deftig en galant, schoon Hollandsch afgemeten man.

Ongeloofelijk veel heeft Huet te Parijs gewerkt. In 1876 verschenen: „Nederlandsche Bellettrie" — overdrukjes meest van in Indië geschreven critieken; — zijn leesgezelschap, voor een groot deel door Potgieter van lectuur voorzien, verschafte hem daarginds stof; — later zijn die opstellen in de Litterarische Fantasien opgenomen; — de „Nationale Vertoogen", eveneens opstellen, zoogenaamd „politieke", uit zijn dagblad; — in 1877: „Van Napels naar Amsterdam", de reisindrukken, lessen in de aesthetica voor een groot deel, opgedaan bij zijn terugkeer uit Indië; — een hoogstbelangrijke studie over „George Sand" en „Oude Romans"; — bovendien het onvolprezen „Potgieter."

In 1878 gaf hij uit: „Parijs en Omstreken", vrucht van zijn eerste zomerverblijf te Saint-Cloud: een bevallig geschrift; — de derde reeks der „Litterarische Fantasien", vijf deelen, en de reeds genoemde „Europeesche Brieven"; — in 1879 „Het land van Rubens", reisherinneringen en beschavingsstudiën uit België; wederom een voortreffelijk boek in menig opzicht; — van 1880—'86 tien deelen „Fantasien", van 1882—'84 „Het Land van Rembrand" zijn hooglied — gezwegen nog van vertalingen en bloemlezingen.

En aan dit alles besteedde hij de uiterste zorg. Het

loont de moeite dubbel en dwars eens bedaard na te gaan, b.v., welke veranderingen Huet, zelfs bij den herdruk van eenvoudige opstellen, later bij de correctie heeft aangebracht, alle gericht op zuiverheid van taal en verfraaiïng van vorm. Bijzonderlijk treft het, hoe hij in den vreemde de vreemde woorden en uitdrukkingen uit zijn werk tracht te weren en te schrappen; — op zijn ouden dag werd hij schier purist.

* * *

De richting in de Vaderlandsche letteren, die de helden der beweging aanduiden als die „der generatie van '80", heeft hem niet bijzonder kunnen bekoren, ofschoon men zich met eenige voorliefde op Huet beriep en hij weleens een enkele bijdrage voor hun tijdschrift heeft *willen* leveren. „Huet was het tijdvak zelf" zegt de heer Kloos, sprekend over de jaren van ongeveer 1840—'80, en bij troost zich met de fatale wetenschap, dat nu eenmaal elke bloei ook in het beste moet uitloopen op verflensing, als Huet onder de „Nieuwe Nederlandsche Letteren" van 1885 geen enkel beroemd werk der grooten vermeldt. Geen naam zelfs; — het register van den heer Horn op de „Litterarische Fantasien" blijkt ook in dit opzicht niet betrouwbaar.

Al jaren vroeger trouwens had Huet er op gewezen, dat de jongere lui, de eerste fluitspelers die het groot orchest voorafgingen, zich veel te veel bezighielden met zichzelf, met droefheid over hun ontrouw meisje, met wanhoop en aanroepen van den dood, waarvan ze blijkens een gestadig voortleven en zingen geen spier meen-

den. Hij waarschuwde tegen de zelfvergoding, die in weerwil van hooge geluiden bij de vleet dan ook met een tamelijk fiasco is geëindigd.

Hij kon anders heel goed de zon in het water zien schijnen. — „Sully Prudhomme's optreden in den *Nieuwen Gids*", schreef hij o.a. aan den waarden heer ten Brink, niet zoo heel lang voor zijn plotselingen dood, „weet ik alleen te verklaren uit persoonlijke bekendheid met één of meer der redacteuren. Sommigen dier jongelui zijn regt beminnelijk. Onze neef Dr. Ch. van Deventer, de jonge arts Fred. van Eeden, staan, wat karakter en kundigheden betreft, hoog bij ons aangeschreven. Met hun werk dweep ik vooralsnog niet, en de *Lantaarn* heeft tot heden meer geest, vind ik, dan de *Nieuwe Gids*. Maar wat zal ik U zeggen? Gij en ik, en de ouderen in 't algemeen, wij *voldoen* die jongelieden blijkbaar niet. Zij zoeken iets anders en iets meer. Het beste wat wij kunnen is, een onderzoek naar onze eigen leemten in te stellen, en op onzen ouden dag aan onze zelfverbetering te gaan werken. Op die wijs zullen zij ons niet te eenemaal ontsnappen, en bestaat er kans dat zij ons hunne genegenheid blijven schenken." —

Huet heeft men die, bij monde van Kloos, van Eeden, e.a. inderdaad geschonken; voor ten Brink echter heeft men alleen spot over gehad. Deze mocht later schrijven, met Huets woorden, „ik ben een oude paraplu"; laat het daarop maar regenen, wou hij zeggen; aangenaam vond hij dien tergenden spot natuurlijk niet. Al vinden wij geen verontschuldiging voor straatjongensmanieren, de afkeer van de jongeren van Dr. ten Brink kan ons niet geheel vreemd voorkomen. Hij was een humaan en

beminnelijk man, een heel goed vrijmetselaar, doch dikwijls inderdaad al te oppervlakkig en al te hol. Huets ingenomenheid met het werk van den Leidschen hoogleeraar heeft ons meermalen verbaasd, al wisten wij de scherts te waardeeren van den Parijzenaar — tot mijn genoegen ook door Kloos *een echten Hollander* geheeten — die na kennismaking met ten Brinks lieve dochters de veronderstelling waagde, dat deze niet het minst zouden tellen op de „lijst der goede werken door hem voortgebragt".

Noemde ik ten Brink een braaf man met een edelaardig gemoed, Huet was inderdaad grootmoediger. Ten Brink, die toch waarlijk veel dwaasheden heeft geschreven over Douwes Dekker, scheen bijzonder door dezen beleedigd; hij negeerde hem of schold hem uit. Hij zat met Multatuli danig in de war, toen deze zijn beurt moest hebben in „Onze Hedendaagsche letterkundigen"; hij had er tegenzin in om over Dekker te schrijven en was er ook niet toe in staat. Huet deed anders. Het was hem heelwel bekend, hoe Multatuli hem te lijf gegaan was in zijn „Ideën" — na 1868. Van Vloten beriep zich in zijn „Onkruid onder de tarwe" op de vleiende woorden vroeger door Dekker aan Huet gewijd — en nu trok Multatuli daartegen en tegen Huet tevens van leer.

Huet schreef niettemin zijn studie over Multatuli — ten dienste van ten Brink dus eigenlijk — met groote liefde en te waardeeren onpartijdigheid. — Er bestaat een exemplaar dezer studie, aan Multatuli toegezonden, met aanteekeningen van Dekkers hand. Hij had zich voorgesteld Huet affaire te nemen, met A. C. Kruseman die de gegevens eigenmachtig had verstrekt; doch het werd uitgesteld, en door Huets dood en Dekkers sukkelen

werd dit uitstel afstel voor altijd. Misschien zou het de moeite loonen, als mevrouw de wed. Douwes Dekker dit exemplaar, met aanteekeningen en toelichtingen daarbij, te eeniger tijd nog eens wilde publiceeren.

* * *

De meeste namen der „generatie van '80" zal men te vergeefs in Huets werken en brieven zoeken. Over *Jacques Perk* zou hij, volgens Horns register, toch iets gezegd hebben. Ik herinner mij dit niet en vond het in elk geval niet op de aangewezen plaats. Wat mij voor den geest staat is een uitdrukking van Huet, door Betsy Perk bewaard en door deze in haar boek over den beroemden neef vermeld. „Jochie", zou Huet gezegd hebben, „moet voor de broek hebben."

't Is mogelijk, hoewel ik mij niet kan voorstellen, dat Huet, kennis genomen hebbende van Jacques' verzen, daarin niet heel veel zou te waardeeren hebben gehad, al ben ik er van overtuigd tevens, dat hij in Perk Jr. een ouderwetsch ethisch-irenisch man zou geprezen hebben, met heel veel kunstzin en uitbeeldingsvermogen, heel sterk onder den indruk van Hooft, — van Hooft vooral.

In 1885, toen toch al dat nieuwe licht al schitterde, had Huet van den glans nog geen zweem ontdekt. Als 't ergens uit blijken kon, zei hij, dàn uit de vaderlandsche letteren dat wij een uitgeleefd volk zijn. Misschien heeft hij van den elkaar en zichzelf — zichzelf vooral — toegezwaaiden wierook iets in den neus gekregen en dat zal hem dan onaangenaam geprikkeld hebben; — zeker is het, dat hij alles duf en dor vond. *De Gids* sloeg jaren lang

de plank mis en prees wat blaam verdiende, en wat gelaakt werd, verdiende zeker lof, zei Huet — en wat ging boven de Gids? — De dood was in den pot, herhaalde hij. *De Nieuwe Gids* beneden de *Lantaarn* en deze weldra uit: 't kaarsje was opgebrand en een nieuw bleek er niet voorhanden.

Huet had het best naar zijn zin te Parijs, waar hij een tweede studentenleven leidde, volgens zijn zeggen; doch met droefheid staarde hij van tijd tot tijd naar den verren horizon, waar beneden hij zijn vaderland al dieper en dieper zinken zag. In 1883 maakte hij zich bezorgd, dat het geheel zou verdwenen zijn voor „Het Land van Rembrand" voltooid was. Hij meende aanspraak op zooveel beleefdheid te hebben, dat hem de voltooiïng van zijn arbeid mogelijk zou blijken. — Louter scherts was dit waarlijk niet; hij geloofde niet meer aan een renaissance.

Het verheugde hem, dat hij voor Gideon geen moeite had te doen om hem als Franschman erkend te krijgen; het oude vaderland maakte het zijn zonen en naneven dier zonen gemakkelijk, binnen zijn landpalen weer te keeren. Als de émigré's — of hun verre nakomelingen — maar een bewijs konden toonen, dat zij, of hun vaderen eenmaal, onvrijwillig het land hadden moeten verlaten, was naturalisatie overbodig. Gideon had zulk een bewijs en was Franschman. Hij is het gebleven.

Onwaarschijnlijk acht ik het niet, dat Huet van zijn arbeid voor Holland eenig resultaat had verwacht, tenminste eenig bewijs van erkenning, een spoor van invloed die weeropleving beteekende. — Maar er gebeurde niets, — geen teeken van herleven. In Holland werd Huet vreemd — de nieuwe letteren na '80 plaatsten hem onder de dooden van een geheel uitgebloeid tijdperk, — de politiek kende

zijn naam niet, en als die er in genoemd werd, dan met minachting. Dat stemde hem bitter.

Het was een „dooie boel" in Holland; Jonckbloet had schitterend bewezen, dat er nooit een Hollandsche literatuur had bestaan — het hedendaagsche geslacht toonde aan, dat er nooit een komen zou. Potgieter dood, mevrouw Bosboom-Toussaint straks, Alberdingk Thym, Klikspaan, — wat rest er? In de bouwkunde beteekenen we niets: geen gebouw verrijst er van eenige beteekenis; — onze vloot bestaat uit zes zeven wrakken en halfverrotte vrachtschepen; onze generaals zijn onbekwaam, ons leger bestaat uit versleten kapotjassen — onze staatslieden zijn gezien als een rotte appel bij de groenvrouw. De regeering is versuft, de Tweede Kamer een kakelend oud-wijf; alle energie is zoek, we zijn ridicuul. Het is een verloopen zootje — de epigonen van een reuzengeslacht, — we worden zoo aanstonds begraven: Huet is bezig ons uit te luiden, als Vondel het eertijds Maurits deed, maar met minder hoop op nieuw leven daarna.

Zelfs zijn „Land van Rembrand" vond geen genade. Dr. Doornbos kleedde het uit in den *Spectator*. Men gaat voort hem te lasteren — hem, wiens eenige zedelijke fout, die zijn werken aankleefde, geweest was een te hartstochtelijke liefde voor onze letteren. Van zoo'n samenleving wil hij geen lid meer zijn; — hij schudt bij den Moerdijk het stof van zijn voeten en gaat in ballingschap — want Hollander is hij gebleven — en leed heeft hij over Hollands ondankbaarheid gevoeld tot in zijn onverwachte stervensure toe.

* * *

— „Het groote publiek in Nederland", schreef hij, „en ik, wij denken blijkbaar geheel verschillend over letteren, kunst en zedelijkheid. Zij lezen den Bijbel, lezen Homerus, Dante, Shakespeare, het Nevelingen-, het Roelandslied, Reinaert de Vos. Doch er schijnt een deksel op hunne oogen te liggen. Zoodra iemand het waagt in verstaanbaar Hollandsch aan groote kunst te doen, dan raadplegen zij alleen hun toorn. Zoo hebben de Engelschen in het begin dezer eeuw, met Southey aan het hoofd, Byron en Shelley verketterd. Zal ik daar noodeloos tegen ingaan? Heb ik met *Lidewyde* niet reeds genoeg leergeld betaald? Moet nu ook *Jozefine* nog komen?"

Er is iets averechtsch in deze voorstelling. De combinatie van *Lidewyde* en „groote kunst" klinkt heel vreemd, en — hoewel we, met Huets bedoeling in het oog — gevoel hebben voor de miskenning waaraan hij zich blootgesteld zag, — de gedachte aan neiging tot zelfoverschatting en daardoor kwalijk verborgen spijt over het niet waarnemen van eenig resultaat van eigen arbeid, dan eigen welvaart alleen, wil ons niet verlaten. De philosophie der berusting, in theorie zoo mooi, schijnt toch de meeste beoefenaars practisch in den steek te laten.

Een dankbare studie zou het inmiddels zijn, eens streng wetenschappelijk na te gaan, wat toch de gaping veroorzaakt tusschen een volk als het Engelsche en den door en door Engelschen Byron; tusschen Duitschland en den typischen Duitscher Heine; — tusschen Nederland en een man als Douwes Dekker, en een man als Busken Huet? Want Byron was noch Italiaan, noch Griek, maar Engelschman als Shelley; Heine was geen Franschman, Dekker en Huet waren Hollanders van onverdacht allooi.

Huet zelf is er niet achter, wat hij eigenlijk misdrijft. — „Niemand kan mij bewegen", schrijft hij, „iets te verzwijgen van hetgeen ik nuttig acht te zeggen; en in mijn Bataviasche courant vind ik daartoe de gelegenheid. Niemand kan beweren, dat ik mijn tijd of mijne krachten verspil aan onvruchtbare polemiek. Wat ik eigenlijk misdrijf is mij een raadsel, doch ik schijn iets te misdrijven, en blijkbaar is de ure der oplossing van het quiproquo nog niet gekomen."

Socrates zag niet liever den bloei van Athene dan Huet dien van zijn vaderland: de giftbeker was daarop het bescheid. Zoo zijn er vaders, wier liefde voor hun kinderen zich zóó hartstochtelijk en onpaedagogisch uit, dat deze hen gaan haten. Hapert er misschien iets aan die liefde zelf? Is ze in wezen een uiting van ijdelheid en zelfzucht? — Zijn ze misschien niet ongelijk aan den sportsman die uit trots op zijn paard, om het nieuwe lauweren te gunnen, het dier dood jaagt?

Het kustlicht aan het strand, hoog in de lucht, verlicht de zeeën wijd in 't rond, en zwijgt; het vraagt niets voor zichzelf, het schijnt en wijst den weg aan zoekenden. Er is niemand die het haat. Vraagt de massa van haar uitstekende tijdgenooten, dat ze zwijgende lichten zullen zijn? Gedoogt ze het afgeven op haar laagheid en dolenden geest niet? — verbittert haar het prikkelend verwijt van kruipend langs den grond te gaan?

Dichtte de menschheid niet haar ideaal in den Christus dien ze gekruisigd heeft? — en vergt het nu van hen, die na die terechtstelling gekomen zijn, een rustig en onbaatzuchtig geloof aan de wederopstanding? eischt het een vrijwillige offervaardigheid zonder schaduw van erkenning?

Huet was plus royaliste que le roi — we weten het reeds. Hij heeft in „Het Land van Rembrand" het Oranjehuis een eerzuil gesticht, zoo duurzaam als de Memnonzuil in Egypte — en hoe verklaart men nu den smaad dien zijn verontwaardiging uitstortte over het hoofd van Nederlands populairste Koningin?

Had hij erkenning van het Koningshuis verlangd? — 't Is maar een vraag. Het gaat niet aan met Quack en Naber over een vergissing, een overijling te spreken, een ontslipping van de pen. Het heeft er niets van. Waar zoo iets door een man als Huet wordt geschreven, daar verwijzen we naar zijn vulkaanmeren op Java: soms breken de wanden en dan ontstaat er een modderbanjir. Al geeft men toe, dat hij het bij volkomen zelfbeheersching niet zou geschreven hebben, men dient te beseffen dat het kenschetst wat er in het diepst van zijn ziel begraven lag.

Als men zijn brieven met aandacht leest, hoort men het onderaardsche gerommel dat de uitbarsting aankondigt. Het Nederlandsche volk egt en ploegt, schippert en sjachert, maar luistert niet naar hem; enkele literatoren erkennen hem in zijn waarde, maar ze zijn weinigen betrekkelijk, en literatoren tellen niet mee, veertig jaren her nog minder dan thans. De staatslieden nemen geen notitie van hem; de regeering schenkt hen geen aandacht. Men aarzelt eens, ja, naar het schijnt, of men Huet te Utrecht een professoraatje zal aanbieden, — waar hij niet wezen wou. „Landschapschilders van den tweeden rang decoreert men", omdat ze met een ministersdochter getrouwd zijn — hem niet. De courantiers van Vaderland, Handelsblad en N. Rotterdammer trekken den neus voor hem op en krijgen ridderordes — misschien wel dáárom.

De onmiddellijke aanleiding tot Huets uitval was n°. 14 van Mr. S. van Houten's *Staatkundige Brieven*. Daar vat *Fantasio* vuur op: — „Mag men Mr. van Houten gelooven, lid der Tweede Kamer in Nederland, dan zal eerlang het huis van Oranje in denzelfden toestand verkeeren als het huis van Orleans. De Oranjedochters zullen gewilde echtgenooten blijven voor buitenlandsche prinsen van den tweeden rang; doch in het land zelf zal de dynastie afgedaan hebben."

Van Houten was sinds 1878 beneden Huets aandacht: iemand die niet schrijven kan en, literair gesproken, de malste dingen zegt. — „Is", vraagt in n°. 14 zijner *Staatkundige Brieven* de heer Van Houten, „is, achter aan de lijn, onwillig meegesleept, de plaats van een Oranjevorst die de beste traditiën van zijn Huis in eere wil houden.

„Wel is waar voegt de schrijver er bij, dat hij het „een ongeluk voor Nederland zou rekenen, als de monarchie der Oranjes, gelijk die der Bourbons en der Orleansen, bezweek onder hare fouten". Maar niets van hetgeen hij verder zegt doet verwachten dat de monarchie der Oranjes *niet* bezwijken zal. Stilzwijgend geeft hij te verstaan, dat men Koning Willem III te beschouwen heeft als een afgeleefd man, aan het lijntje gehouden door minister Heemskerk.

„Niet al hetgeen in Nederland eigenlijk voorvalt wordt door de Nederlandsche bladen openlijk verhaald of erkend; en aangezien die kortzichtige of niet-openhartige organen het voornaamste rigtsnoer mijner lezers zijn (die bij hetgeen in Nederland voorvalt toch óók belang hebben), wil ik naar mijn beste vermogen het publiek in Indië trachten voor te lichten.

„De toestand in Nederland wordt op dit oogenblik noch beheerscht door Mr. van Houten, noch door Dr. Kuyper of door Dr. Schaepman. Evenmin door Mr. Kappeyne van de Coppello, of door Mr. Tak van Poortvliet. Nog minder wordt hij beheerscht door den minister Heemskerk of door den Koning.

„Naar waarheid geeft Mr. van Houten te verstaan, dat Koning Willem III tegenwoordig gehouden wordt voor hetgeen de Hollanders in hunne schilderachtige volkstaal eene in de pijp gebrande kaars noemen. *C'est un homme fini* zeggen ze de Franschen na. Koningin Emma heeft talrijke vijanden. Hare Duitsche afkomst is velen een doorn in 't oog. Zij kunnen het niet verkroppen dat deze berooide jonge vrouw, die zij zonder omwegen een Keulsche pottenmeid noemen, hare jeugd uit eerzucht heeft weggeworpen aan een afgeleefd man. Toen onlangs voorgesteld werd den dag van 31 Augustus, verjaardag van het prinsesje, te verheffen tot een nationalen feestdag, toen was de onverschilligheid algemeen. „In een koningsgezind land", schrijven de redacteuren van de *Nieuwe Gids*, „had het denkbeeld opgang kunnen maken; bij ons lachte men er om." Werkelijk viel de motie deerlijk in het water.

„In den minister Heemskerk ziet men een alvermogend en onmisbaar man; maar onmisbaar en alvermogend gelijk een bekwaam curator in een faillieten boedel. Mr. Heemskerk wordt geduld omdat hij de beginselloosheid als programma heeft aangenomen." — *Een conservatiefje.* — „Niemand stelt in hem het geringste vertrouwen. Ontzien wordt hij alleen in zoover hij het levend en contrasigneerend middel is, waardoor de eenen gehol-

pen kunnen worden aan een ambt, de anderen aan eene ridderorde.

„Schaepman en Kuyper worden geacht elkaar te neutraliseeren. De eene heet Kalvinist, de ander ultramontaan; doch men zou evengoed kunnen beweren dat zij beiden ultramontanen of beiden Kalvinisten zijn. Hun eigenaardigst kenmerk is dat zij elkander het licht in de oogen niet gunnen. Een onfeilbaar middel om hen onschadelijk te maken zou zijn eene concessie te doen aan den een, ten detrimente van den ander. De tijdelijke bentgenooten zouden dan terstond uiteengaan, en de bevoorrechte door den niet-bevoorrechte verslonden worden.

„Neen, wie thans in Nederland den toestand beheerscht is de socialistische liefdeprediker Domela Nieuwenhuis, de man met het belangwekkend Jezus-Christus-gezicht. Hij stelt niet alleen Tak en van Houten in de schaduw, maar overvleugelt Kappeyne in persoon.

„Nog geen half jaar geleden was de geheele liberale partij in Nederland *tegen* het algemeen stemregt niet alleen, maar tegen elke noemenswaardige uitbreiding van het kiesregt. Thans zijn de borden verhangen. Eensklaps zijn de liberale leiders tot het inzicht gekomen dat men het kiesregt voor het minst aan iederen „gezeten werkman" behoort toe te kennen. Vraag hun niet wie of wat een gezeten werkman is. Zij weten het evenmin als Gij. Het eenige wat zij weten is dat zij den gezeten werkman hebben aangenomen als leus.

„Waarom die zwenking? Enkel omdat Domela Nieuwenhuis, met zijn socialistische demonstratiën, de liberalen bang heeft gemaakt. Hetgeen noch Kappeyne, noch Tak, noch van Houten gedaan konden krijgen; hetgeen door

Schaepman en Kuyper, omdat men weet dat tusschen die twee slechts apenliefde heerscht en zij enkel krokodillentranen schreijen, niet verkregen zou zijn; datzelfde is *en un tour de main* verworven door Domela Nieuwenhuis.

„Lees *Regt voor Allen*, lees *De Opstand*, organen van Domela Nieuwenhuis! lees de geschriften van Domela Nieuwenhuis zelf; en gij zult erkennen dat die bladen en die boeken, zoo zij niet rechtstreeks nonsens of wartaal behelzen, louter gemeenplaatsen opdisschen, stellingen die sedert eene halve eeuw de ronde van Europa gedaan hebben.

„Niettemin heeft Domela Nieuwenhuis in 1885 bewerkt hetgeen in 1861 Multatuli bewerkte. Ook Domela Nieuwenhuis heeft „eene rilling door het land doen gaan". Trots zijn onzin maakte hij de verwaande en zelfzuchtige liberalen voelbaar, dat zij sedert 1848 alles ter harte hebben genomen, behalve de eigenlijke nooden van het volk, en zij voor alle kwestiën een open oog gehad hebben, behalve voor de democratische en sociale kwestie der eeuw.

„Nederland wordt kwalijk geregeerd; Nederland komt bekwame staatslieden te kort; Nederland is niet op de hoogte van zijn tijd; Nederland verbeeldt zich een modelstaat te vormen, terwijl het in waarheid niets anders doet dan zich afsluiten van de buitenlucht; Nederland is als een verwend rentenier die de gaaf verloren heeft nieuwe bronnen van welvaart op te sporen, — al deze harde waarheden komen door de dommekracht der onzinnige sociaal-democratische beweging aan het licht.

„En wanneer men bedenkt dat de gevaren, waarvan deze inzichten zwanger gaan, al te gader bezworen moeten

worden door Mr. Heemskerk, — die eigenlijk meer een ervaren trekschuitschipper dan een man van de groote vaart is — dan vindt men den toestand daarginds niet rooskleurig."

* * *

Critiek te leveren op dit gedeeltelijk plompe en gedeeltelijk onnoozele, deels rake artikel, zou thans nergens toe dienen. Het moge hier dienst doen als een proeve van Huets welverzorgden schrijftrant als politiek man, ook op zijn „ouden dag". Er is toch geen spoor van overhaasting merkbaar, waarin men verontschuldigingen heeft gezocht. Het gewraakte is slechts een uiting van Huets opgekropte bitterheid zelf, die zich een uitweg zocht, zooals zijn felste critiek op een hem mishagenden roman dit zou hebben gedaan. En, zou hij dan van zich zelf getuigd hebben — ware het hem mogelijk geweest buiten zich zelf te treden — als er van een slachtoffer van „Recht voor Allen" en van „De Opstand" sprake moet zijn, dan was in de eerste plaats dat slachtoffer Huet zelf.

Hij bleek totaal vervreemd van zijn volk; hij voelde niet meer, dat het Hollandsche volk niet van vastgestelde openbare feestdagen houdt, — gelukkig ook! — maar feestviert als 't daartoe aandrang gevoelt — en dan spontaan en hartelijk. Zoo is zijn aard.

Zoodra hij hoorde van de vervolging, ingesteld tegen zijn verantwoordelijken redacteur te Batavia, gevoelde hij berouw van zijn grofheid, zegt men. Ik neem dat aan. Hij herinnerde zich nauwelijks wat hij geschreven had, heeft men beweerd; des te erger, zeg ik.

Hartstochtelijk was hij, zei Hasselaar; welnu, een

vulkaan moet van tijd tot tijd eens uitbarsten om te toonen dat hij een vulkaan blijft. Doch een man die de pers gaat breidelen, moet zich daarvan ten minste iets blijven herinneren; een man die Oranje zoo hoog zegt te vereeren, moet Oranje niet met drek gooien — òf de menschen zeggen: zoo *is* Huet nu! Zou hij van 't een als van 't ander wel ooit iets meenen? Zijn 't geen phrasen? — Dat *dit* gevraagd werd was niet de schuld van het Nederlandsche volk, maar de zijne.

Tevens leert men inzien, hoe goed Potgieter hem in dit opzicht kende, toen hij hem toeriep: maak U niet onmogelijk! — Nu wàs hij dat inderdaad. — Aan den anderen kant leert men 's mans buitengewone zelfbeheersching waardeeren, waardoor hij er zoo herhaaldelijk en zoo lang in geslaagd is zijn tijgeraard te bezweren; — dat hij zich meestal heeft weten te vertoonen in het gala van den deftigen literator van goeden huize; — dat hij niet méér keeren zijn klauwen brullend heeft uitgeslagen naar zijn prooi om die te verscheuren, in plaats van ze met eleganten zwaai neer te leggen en met gemodereerden zwier te ontleden en op te peuzelen; — dat hij geen van Deyssel is geworden, dien van der Mey den „virtuoos onder de straatjongens" heeft genoemd in diens tijgerperiode.

Hij heeft de veroordeeling van zijn neef L'Ange Huet tot een jaar gevangenisstraf niet meer vernomen; den 1sten Mei 1886 is Busken Huet te Parijs, zonder doodstrijd, overleden. Na tafel, waar hij met vrouw en zoon nog in een belangwekkend gesprek was gewikkeld geweest over de befaamde nichtjes van Mazarin, was hij naar zijn werkkamer gegaan, en men vond hem daar

met de pen in de hand voor zijn schrijftafel, dood.

Hij is den 4den Mei op Mont-Parnasse begraven. — „Geen enkele krans uit Nederland is op het kerkhof gelegd", zegt Quack; er was geen tijd voor geweest er een te zenden.

Zoo er de tijd wel voor geweest was, zouden er veel gezonden zijn? — Ja, de heer Quack, de heer ten Brink misschien; zij zouden bloemen, „de geliefde Haarlemsche bloemen", gezonden hebben — maar overigens? Wij overdrijven nauwelijks, als we zeggen, dat Huet geen vrienden meer had in Nederland.

* * *

Toen evenmin in Indië meer. De man die daar toen als een toongever kon worden aangemerkt, was Mr. M. C. Piepers, Raad van Indië, o. a. de schrijver van „Macht tegen Recht."

Niet lang voor zijn dood had Huet een beoordeeling — of aankondiging — van die brochure geschreven; een geestig stukje, echter, als zoo dikwijls, vol sofismen, en — gezien van het standpunt dergenen die vooral een open oog hebben voor Huets tekortkomingen — aanmatigend. Daarmee is geen ander, ook de heer Piepers niet, van hetzelfde euvel vrijgepleit, doch inderdaad is Huets toon hier en daar beleedigend. — Mr. Piepers gold in Indië — in de jaren van zijn roem daar vertoefde ik op Java — voor een man van beteekenis, een man van karakter ook, al trad hij wat boud op tegen de Ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur in het algemeen.

Deze Mr. Piepers nu levert in den *Indischen Gids*

van 1886 een „Nabetrachting" — of hij ook al predikant was geweest? — en schrijft daar omtrent Busken Huet: — „Zooals men weet, is Busken Huet zich op het gebied der Indische Politiek pas gaan bewegen toen de omstandigheden hem dwongen, de redactie van een Indisch blad op zich te nemen en daarin eene bepaalde politieke richting te gaan verdedigen. Noch van politiek, noch van het Indisch land en volk had hij toen echter voldoende kennis; hij heeft die ook nooit in iets beteekenende mate opgedaan. Want niet alleen dat hij daartoe geene opleiding had genoten, en hem daardoor de wetenschappelijke basis ontbrak, hij miste ook allen aanleg, hij had er geen oog voor; hij was en bleef kunstenaar, literator.

„Wat hij dan leverde, was dan ook geen staatkunde, maar slechts het op de Indische politiek overbrengen van zijne philosophie, namelijk die van een pessimisme dat in de practijk veelal een grof materialisme medebrengt.

„Deze zijn geestesrichting is toch voldoende bekend. Al het ideale in 's menschen levensopvatting, alle gevoel van eer, deugd, moraliteit...." — Huet mocht Piepers wel waarschuwen, „dat de knaap al geboren zou zijn die hem richten zou"! — „is in zijne opvoeding blijkbaar onafscheidelijk verbonden geworden aan godsdienstig geloof. Ongelukkig werd hij godgeleerd student en later predikant in een tijd toen men dit het hevigst en met het meeste gevolg aanviel en begon af te breken; hoe zou een jonge man, van natuur met zulk eenen kritischen geest begaafd, daaraan zijn ontsnapt? Toen hij Haarlem uittrok, liet hij daar niet alleen zijn geloof als onnutte ballast op zijne verdere levensreis achter, maar daarbij ook alle moreel idealisme; een dor pessimisme had het ver-

vangen; sedert dien tijd was hij als de poedel uit den Faust: bevallig van vorm maar van binnen bewoond door den geest van het onedele.

„Wat predikte nu Mephistopheles als Indische politiek? Er is maar één levensdoel, dat om zooveel mogelijk te genieten; men heeft zich dus ook zonder schroom zooveel mogelijk te bevoordeelen. De politiek der Nederlanders zij daarom hunne macht te gebruiken om uit Indië te halen wat er te halen is; exploitatie is het eenige verstandige doel van koloniaal bezit.

„En wat hier voor den staat geldt, is ook waar voor de bijzondere personen, ambtenaren of particulieren, hun doel zij ook slechts zich te bevoordeelen. Ziedaar het stramijn waarop de speciale zoogenaamde politieke beschouwingen werden gewerkt. Alle instellingen, aan de exploitatie bevorderlijk, verdedigde hij met het meeste cynisme, ook derhalve een daartoe dienstig stelsel van het bestuur, hoe nadeelig voor land en volk, hoe immoreel het overigens mocht wezen.

„En zeker, menigeen was dit wel naar den smaak, maar met dat al verried hij daarbij toch steeds te veel gebrek aan staatkundige kennis en inzicht om in waarheid op dit gebied beteekenis te verwerven. De verdienste die men in hem erkende was steeds alleen de literarische. En zoo bleef het ook, nadat hij Indië wederom verlaten had. Telken male als hij zich ook nu over Indische politieke toestanden uitspreekt, verkondigt hij hetzelfde; ontwikkeling en veredeling zijn voor hem phrasen; alleen, de staat en het individu heeft maar op voordeel bedacht te zijn, en wanneer zij dit doen, op welke wijze ook, mag men hun dit niet verwijten."

't Is hard, 't is niet geheel juist — maar zoo bleef zijn naam toch leven in Indië.

* * *

In 1868 werd Huet te Amsterdam afgebeeld met een enorme geldzak naast zich: het batig slot. Zoo verwelkomde men hem in Indië zelf: een verloopen dominee, die fortuin wou maken. Zoo is men voortgegaan hier en ginds hem als een weerhaan te signaleeren, *qui prenait son bien où il le trouvait.* Voor de rest een phraseur in de politiek, een meester in het debat, een uitstekend schrijver. Zelfs aan zijn hartstochtelijke liefde voor onze grootheid en aan zijn vurig verlangen naar onze herleving heeft men niet geloofd.

Als theoloog verklaarde hij het te hebben afgelegd; als politicus nam niemand hem au sérieux; als historieschrijver vermaakt men zich met zijn onnoozelheden; als romanschrijver lachte men hem uit. Er bleef alleen te eerbiedigen de letterkundige criticus.

Als degelijke studie vond „Het Land van Rembrand" zelfs geen genade; men noemde het een ode in proza; een golving van hier en daar ongemeen fraaie phrasen; een lang uitgezongen point-de-vue-lied van een artistiek zanger, — een geestig verhaal van iemand die uitmunt in het vertellen van karakteristieke anecdoten.

Voor het overige sprak men over Huet als over „een onaangenaam mensch in den Haarlemmer Hout", zich van een titel bedienend uit een populair boek, alsof men hem zelf tot een hoofdstuk uit de literatuur wilde herleiden; — een isegrim, een man die zijn pen in louter

gal doopte en wiens gemoed het door hem zelf gebezigde beeld van een kaaimansbek vertoonde, waar de haat op fust lag. — Men heeft nooit willen bevroeden, hoe hij, naar Göthe's les aan Eckermann, het lagere nog lager drukte, om uit de diepte heimwee te wekken naar het hoogere.

Het betaamt hierbij de woorden te voegen van iemand, die hem vele jaren van nabij gekend heeft, waaraan men wel zal doen veel waarde te hechten, al is het ook dat de heer Quack het mooie weleens mooier maken wil. Deze schreef: — „Toch kan ik volmondig getuigen" — wat niet fraai is gezegd — „dat er geen plaats voor kleingeestigheid in zijn ziel was. De kleingeestigheid van anderen raakte hem ook weinig. Ik heb hem nooit waarlijk in booze, harde stemming gezien, ben zelfs dikwijls bij hem verrast door zekere gemoedelijke naïeveteit. Anderen hebben wellicht andere indrukken" — o Quack! — „maar mij zij het vergund mijn *persoonlijke* impressies mee te deelen. Hij had misschien niet genoeg „den bult" van den eerbied: hij was wellicht te snel gereed met het indienen van een protest: hij was te veel gewoon overal en achter alles vraagteekens te plaatsen: hij had te grooten afschrik van pasklare waarheden: hij was misschien wat ondeugend van geest voor ons rustig Nederland: hij was op sommige punten van ons volksleven wel wat onbegrijpelijk uitgevallen, hij de naneef van Avranche's bisschop," — geen phrasen, Mr. Quack! — „maar ik vraag op mijn beurt, heeft Holland hem ooit begrepen, begrepen wat geheel eenigen, oorspronkelijken man zij (sic) in hem bezat? Heeft Holland ooit enkele van Huets kleinere gebreken willen dulden? Heeft Holland eindelijk eerbied gehad voor het „compleete" dat er in dien man stak?

Waardeering gekoesterd voor den intellectueelen rijkdom dien hij aan Hollands geestelijk kapitaal toevoegde?"

Dit staathuishoudkundige beeld zou meer indruk maken, als op het eerste gedeelte der periode met „hij miste.... hij had niet genoeg.... hij had te veel...." een máár gevolgd was met opsomming van wat hij dan wèl had, in plaats van een máár.... gevolgd door tegenverwijten aan Holland.

Schoon toegegeven dient, dat de heer Quack zijn vragen blijkbaar wat al te zeer in der haast heeft gesteld, dacht het mij toch dienstig ze hier te citeeren als nog altijd het overdenken waard. Inderdaad geloof ik dat men Huet niet heeft verstaan en te weinig gewaardeerd, — doch dat komt in den loop des tijds terecht, — het is een gewoon verschijnsel, zooals de heer Quack zeer goed weet, dat het uitstekende niet zoo dadelijk wordt begrepen; ook den heer Quack zelf zal het zoo gaan.

Aan den anderen kant moet de heer Quack ook weten, dat niet-begrepen worden door zijn tijdgenooten nog geen bewijs ervoor heeten mag, dat men een uitstekend man van karakter is. En dat Huet waardeering heeft verwacht van een volk, dat hij jaren lang de grofste dingen in het gezicht heeft gezegd, moge een getuigenis zijn voor zijn groote liefde, maar het is nooit het middel geweest om zoo'n volk aan zich te binden.

De levende generaties plegen zulke beleedigingen niet te vergeten voor de hulde aan hun doode vaderen gebracht, evenmin als wij aan keizer Wilhelm b. v. zouden vergeven dat hij onze zelfstandigheid last deed, ter wille van zijn hulde ons voorgeslacht in De Ruyter gebracht. — Dat is menschelijk, en billijk ook.

VIII

Voor den zoo stil ontslapen Huet vond men op zijn schrijftafel liggen het zooeven voltooide opstel „Joseph Victor von Scheffel." Het is opgenomen in hetzelfde nummer van „De Gids" als dat waarin Quack zijn „persoonlijk woord" heeft geplaatst.

Het is zeker niet zijn beste opstel, doch het kan den aandachtigen lezer toch dienen als juiste proeve van Huets werkwijze, van zijn elegantie, zijn inzicht, zijn alzijdigheid en tevens van zijn... baldadigheid, zeg ik maar, omdat zijn apodictische verklaringen me soms wel een ruwer woord op de lippen brachten, dat ik echter niet uiten wil. Ik bedoel die krasse verzekeringen ook dan wanneer het hem aan voldoende kennis haperde.

Hij aarzelt b. v. niet te verklaren, mir nichts dir nichts, dat „de nieuwe duitsche letteren" — na Göthe ongeveer — „een arabische woestijn gelijken"; de zeldzame oasen erin heeten dan Heine, Freiligrath, von Scheffel. Dat is nu al te kras. Van Grillparzer tot Hauptmann het gebied der Duitsche letteren „een arabische woestijn?" Grillparzer, Fontane — ik noem maar enkele namen — Hamerling, Raabe, Klaus Groth, Reuter, Freytag, Anzengruber, Rosegger, Marie von Ebner, Busch, Ebers, Felix

Dahn, Weber — de man der „Dreizehnlinden" — Hoffmann von Fallersbeben heeft haar „Kruis" vereeuwigd als schilderij — het boek beleefde meer dan 100 drukken! — Nathaly von Eschstruth, Bertha Behrens — *W. Heimburg* — Eugenie John — *Marlitt* — Richard Wagner, de Lindau's, Lola Kirscher — *Ossip Schubin* — Kretzer, von Liliencron — waren ze niet meer dan zwervende havelooze bedouïenen?

De schim van Huet vergeve het mij, als ik dat schilderachtige groepje menigmaal bewonderd heb om de prachtige Arabiërs door hen bereden, om de schilderachtige kleuren van hun nationaal kostuum, zoo bont, zoo gloeiend, zoo harmonisch versmeltend in 't gouden avondlicht der dalende woestijnzon, — om de melodie van lied, om de poëzie van hun levenszangen. — Is dit de Arabische, of maar „een arabische" woestijn? — Ze is schooner dan menige grazige beemd.

Eer ben ik geneigd dezen flater — en ik ontken niet dat er meer zulke zijn aan te wijzen — te vergelijken met een kale zandvlakte te midden van het gebied zijner belezenheid — zoo wel bemeierd anders! — grillig neergeworpen.

Laat ons ons niet blind staren op dat dorre zand. We willen liever de pracht van gewassen zien langs den zoom, de keur van bloemen in den gaard der hoeve, de weelderige bosschen in de verte. Daar woont de nijvere en smaakvolle ontginner dezer streek, wiens arbeid welvaart schiep voor zich en de zijnen en zijn bezitting tot een lustoord maakte voor wie hem bezoeken willen, — tot een sieraad van het land zijner vaderen en een trots voor hunne nakomelingen.

Ten minste daar woonde hij. Dat hijzelf — door een man als Potgieter bemind en vereerd om zijn talenten, door een voortreffelijke vrouw bewonderd, door een veelbelovenden zoon aangebeden, door enkele uitstekende tijdgenooten hooggeschat, erkend als man van groote verdienste door een anders onwillig publiek ook — dat hijzelf, spijt véél, toch te weinig houvast in zijn wijsbegeerte gevonden heeft om zich geheel boven miskenning en het uitblijven van onmiddellijk resultaat te verheffen; — dat men een zweem van zelfgenoegzaamheid schijnt te bespeuren soms, als hij op zijn zwaren en waardevollen arbeid staarde, door hem verricht in meestal liefdevolle toewijding, het kan voor ons, die minder deden en minder zijn, geen reden wezen om niet eerbiedig den hoed af te nemen, als we langs zijn graf gaan. En we mogen dan fluisteren, in de hoop dat hij ons hoore, de mooie verzen van zijn eveneens onsterfelijken vriend:

Wie stijgt zoo hoog ook in zijn stoutste droomen,
Dat hij ons schetst wat heil de ziele smaakt,
Als niet maar schraal het zaad blijkt opgekomen,

Dat met haar zucht in steenige' akker glee',
Als heinde en veer het ruischen wordt vernomen
Der van haar lof vervulde halmenzee!

* * *

Velen hebben er over geklaagd dat men, Huets critieken lezend, er niet wijzer door wordt; ook zelfs niet door „Het Land van Rubens" — of „van Rembrand"; eigenlijk zouden volgens dezen zijne „reisbeschrijvingen" nog het meest voldoen als fraaie en eenigszins practische Baedekers.

Tot hun troost zij het herhaald, dat er gansche geslachten zijn, die nooit wijzer worden.

Hij glipt, zeggen ze, over alles heen, hij glijdt erlangs of zweeft er boven. Zij vergissen zich doorgaans. Mij doet zijn arbeid dikwijls denken aan sommige gedeelten der Italiaansche berggrenzen, waar een soort van netwerk is gespannen, waarin duizenden klokjes hangen en dat met vele schellen verbonden is: vliegt er ergens een strooper of smokkelaar in, dan luidt en schelt het wijd en zijd en de wacht wordt in het geweer geroepen.

Zoo wordt Huet door een indruk getroffen en oogenblikkelijk komt het heele vlechtwerk van zijn geest in beroering en er komt geklingel heinde en veer: de wachters van den geest worden wakker van verre en nabij en zien op en zien rond.

Maar wat positiefs beweert hij eigenlijk in zijn „slag-om-den-arm" stijl? wat heeft men er aan? wat blijft er van hangen? De man komt zelf nooit tot een resultaat. — Wie zoo vragen, bedenken niet dat Huet nooit leerboeken heeft geschreven, en dat zijn doel nooit is geweest volstrekte waarheden te verkondigen.

Alles is voor hem betrekkelijk, alles hangt aan vergelijkingen. Hij meet, vraagt, wikt en weegt, en altijd tracht hij den lezer te leeren zien, te leeren denken. Hij voert mee bergopwaarts, om de vergezichten die hij weet; niet omkijken nog, eerst klimmen. En dan opeens staat hij stil en verzoekt u 't wel te doen, om het panorama beneden u te bewonderen. Of hij slaat wat takken opzij en biedt u door de opening 't vergezicht... Ontwikkelen wil hij uw oog en uw hart, geen geleerdheid onderwijst hij; hij wil u leeren onderscheiden het smaakvolle van

het smakelooze, het bijzondere van het ordinaire, het onvergankelijke van wat doodgeboren is.

Geen schoonheidsleer biedt hij u, maar het schoone zelf, zooals hij het ziet en liefheeft. Wie hem beter wil leeren verstaan en wil weten hoe hij schrijft, bestudeere bedaard — niet meegesleept door de drift van den stijl in dat stukje — zijn opstel „Iets over het lezen" — naar aanleiding van Boissevains studie over hetzelfde onderwerp.

Een andere vraag is, of de klagers Huet *goed* gelezen hebben? — Ik heb nu minder het oog op zijn „beschavingsstudiën, — Rubens, Rembrand — dan wel op zijn critische beschouwingen. Huet heeft véél gelezen en roert, critiseerend, dat vele al schrijvend aan, precies zooals het in hem tusschen al het andere en in verband daarmee werd opgenomen. De klokjes weerklinken wijd in 't rond.

Kent men nu de opgeroepen schrijvers en hun werken niet, dan moet men tenminste de moeite nemen, — in den eersten tijd *steeds* — het erbijgehaalde te lezen. Dit houdt op, dit eischt betrekkelijk veel kennis van vreemde talen, dat vordert een goede bibliotheek in de nabijheid — het is zoo; maar het is zóózéér „één voorwaarde van kunstgenot" bij Huets lectuur, dat men er niet buiten kan. Het is een heel dankbaar werk.

Een auteur voor de groote massa is Huet niet; populair in den veralgemeenenden zin kan hij in de eerste eeuwen niet worden — „Izak op den Dam" behoeft niet jaloersch op hem te zijn, — maar Izaks taak is schoenenpoetsen en van Gend & Loos wijzen aan domme Zaanlanders; Huet is een gids voor hen die iets zoeken in de

kunstwereld en hij is er een uit duizenden; doch alléén op de genoemde voorwaarde. Wie daar niet aan kan voldoen, wende zich tot „Izak".

* * *

De redactie van „De Gids" — daags na het uitstooten uit hun midden weer aanbellend bij den uitgestootene om hulp, en steeds daarna heul bij hem zoekend — had hem verzocht een beschouwing voor haar kwijnend tijdschrift te leveren over Joseph Victor von Scheffel, naar aanleiding van diens overlijden in Februari 1886. Huet maakte eerst eenig bezwaar — omdat hij volstrekt niet op de hoogte was van de Duitsche literatuur tusschen 1840 en '80, en omdat Wolff in 1877 al een uitstekend opstel over von Scheffel had geschreven — naar hij toen ervoer. Maar de redactie bleef aandringen en Huet bezweek, en zoo geschiedde het dat er boven de jongste studie van den schrijver 1826—1886 kwam te staan, de jaartallen aanduidend van von Scheffels geboorte en dood, en tevens die van Huet zelf.

Uit alles blijkt, dat hij zich in zoo korten tijd niet voldoende op de hoogte heeft kunnen stellen van zijn onderwerp.

Adolf Bartels — van wiens werk de zesde druk in een paar jaar voor me ligt, schrijft o. a. in „Die deutsche Dichtung der Gegenwart": — „Noch zu Goethes Lebzeiten, in den zwanziger Jahren beginnt diese Bewegung," — *het realisme* n. l. — „und setzt sich zwei Menschenalter hindurch bis in die achtziger Jahre fort, während ihres Aufsteigens von dem politische Ziele

verfolgenden jungen Deutschland und während ihres Sinkens von dem eklektischen Münchertum begleitet und teilweise auch scharf bekämpft, aber dennoch eine mächtige dichterische Production zeigend. Am meisten zur Ruhe kommt der Realismus als poetischer Realismus in der Zeit nach 1850, da herrscht er, und man tut dieser Zeit daher bitter Unrecht, wenn men sie einfach als Reaktionsperiode faszt, in der eine gesunde, starke Poesie gar nicht habe aufkommen können. Im Gegenteil, keine Periode unserer neueren Dichtung hat so viele bedeutende Dichter am Schaffen, so viele hervorragende Werke entstehen sehen als gerade diese, so dasz man ihr mit einigem Recht den Ehrennamen eines silbernen Zeitalters der deutschen Dichtung dem goldenen klassischen gegenüber erteilen kann."

Als veteranen komen dan op de proppen: Arndt, Tieck, Schefer, Körner, Uhland, Eichendorff, Rückert, Zedlitz, Grillparzer, Sealsfield, Gotthelf, Alexis, Hoffmann von Fallersleben, Holtei, Scherenberg, von Horn, Heine; — in de jongere generatie: Ebert, Bauernfeld, Simrock, Moser, Möricke, gravin Hahn-Hahn, Stifter, Grün, Hahn, Laube, Vischer, Glaubrecht, Freiligrath. . . . . Nog nader aan ons staan Dingelstedt, Geibel, Hebbel, Groth, Keller en vele anderen — en dan pas volgen Putlitz, Pfau, Hartmann, Waldmüller, Meiszner, Scheffel. . . en honderd anderen, gevolgd door . . . . . Doch wat zou men er aan hebben meer namen te noemen, waar wat ik beweerde zoo overduidelijk is, dat ik niet nader heb aan te toonen, hoe Huet er zich soms met den Franschen slag af maakte, — en dat klem meende te geven door apodictisch optreden, — zich niet onbewust van de betrekkelijke onkunde

waarin te onzent redacties en lezers soms voortsukkelen.

Ook omtrent von Scheffel was hij niet op de hoogte; hij laat hem betrekkingen bekleeden die hij nooit waargenomen heeft en schrijft hem eigenschappen toe die hem vreemd waren, — en heeft niet doorvoeld hoe von Scheffel kind van zijn tijd was méér dan hij vermoedde. — „So war denn der kolossale Erfolg des Büchleins" — „*Der Trompeter von Säckingen* is bedoeld: von Scheffel, die eerst schilder wou worden, was daar *Amtsrevisor* geweest; er zijn thans meer dan 200 drukken van! — „immerhin begreiflich, obwohl man sich nicht verhehlen darf, dasz es nicht gerade ein rein künstlerischer Erfolg war: der deutsche Bourgeois jener Zeit fand gefallen vor allem an dem Kneiphumor und Burschikosen der Dichtung, das er für poetisch nahm, und seine Frau und Töchter schwelgten in der äuszerlichen Romantik und der auch nicht fehlenden Sentimentalität. — Trompeter-Opera und Trompeter-Bilder übertrieben das schon in der Dichtung vorhandene äuszerlich-Romantische und Sentimentale dann noch in ganz bedenklicher Weise, und so wurde allen feineren Naturen die ganze Trompeterei nach und nach völlig zuwider. Das wirkliche Verdienst der Scheffelschen Dichtung wurde damit aber doch nicht aufgehoben, und ein Lieblingsbuch gesunder Jugend wird sie wohl noch lange bleiben".

* * *

Doch zie nu hoe Huet zich redt door zijn talent alleen en zijn smaak.

Hij zet zich aan het lezen en wordt bekoord, — hij

voelt waar het heen moet, doordat het Duitsche gevoel en de Duitsche melodie hem opeens omgolven in zijn studeerkamer; hij drijft mee. Als herinnering aan zijn bezoek aan Capri — met Paul Heyse samen — heeft von Scheffel een allerliefst versje gemaakt:

Der Hut im Meer.

Das Sorrentiner Marktschiff trug
Orangen über Meer,
Und flog mit leichtem Möwenflug
Als wenn's ein Dampfer wär'.
Viel Volk fuhr mit; die Luft war lind
Und alles frohgemut,
Dann blies von Capri starker Wind —
— Fahr wohl, mein grauer Hut!

Bis eingerefft das Segel war
Lag Kiel und Mastbaum schief,
Der Bootsman schalt, der Weiber Schaar
Zum Sant Antonio rief.
Noch einmal mir der Freund erschien
Im Kampf mit Schaum und Flut,
Dann trieb's ihn gen Pompeji hin —
Fahr wohl, mein grauer Hut.

Hoch am Vesuviusgipfel stand
Ein Wölklein licht gekraust
Als ich den letzten Gruss ihm sandt'
Das Haar vom Wind zerzaust:
„Sohn Irion's [1]) ... im Auge quillt's...
Du warst mir weich und gut,
Einst Filz und jetzt Salzwasserpilz...
— Fahr wohl, mein grauer Hut!"

[1]) De naam der firma in den hoed.

...Graziella fuhr im Schiff wie ich,
Mein Unglück nahm sie war,
Und bot als Schutz vor Sonnenstich
Ihr Busenfürtuch dar.
Und als mein Haupt, derweil sie 's knüpft',
In ihrem Schoos geruht,
Hat mir das Herz vor Freud gehüpft
...Fahr wohl, mein grauer Hut! —

Dat versje wordt hem een ware vondst. Nu neemt hij zijn aanloop.

Freiligrath heeft in 1876 — toen Scheffel eerst *von* Scheffel werd — diens onsterfelijkheid voorspeld en het aantal herdrukken van zijn bekende werken wijst er op, dat die voorspelling uit zal komen. Zoo groot als Heine echter is von Scheffel niet; Heine alleen kent Huet, naast iets van Freiligrath; — Heine's *Atta Troll* bewondert hij.

Men moet Heine echter maar buiten rekening laten, als men over von Scheffel schrijft, want anders daalt deze te zeer. Heine is ook iets *anders*: von Scheffel is een nationaal dichter, een Duitscher bij uitnemendheid, een Duitscher van na Sadowa en Sédan.

Freiligrath — de heele wereld verzinkt voor 't overige, van von Scheffel's onmiddellijke voorgangers noch van zijn talrijke navolgers is meer sprake — Freiligrath biedt ten minste een *harmonische* tegenstelling — Huet is aanhanger van „Geel" ook. Maar Freiligrath, die zich „den *hoornblazer* der omwenteling van 1848" noemde, biedt als zoodanig het contrast met von Scheffel, wiens „*Trompeter* von Säckingen" *niets* revolutionnairs heeft.

De overgang is gewaagd spitsvondig, doch men voelt het nauwelijks, zoo ras verplaatst hij ons met dien Trom-

peter in Josephs vredelievende geschiedenis. — Voor we 't weten drijven we met den dichter op de blauwe wateren van de Golf van Napels; de *beurtman* — let er op! — de beurtman zet ons over.

Geen krijgszangen heeft Scheffel daar gedicht — als Freiligrath vroeger te Amsterdam en in Londen — maar liederen des vredes, Anacreontisch-Hooftiaansch: „Der Hut im Meer".

Dit vers wordt dan geciteerd, en Huet eindigt de eerste afdeeling zijner *Fantasie*, volkomen juist karakteriseerend en inderdaad von Scheffel zijn juiste Duitsche plaats aanwijzend naar diens aard: — „Ziedaar eene poëzie welke, méér dan eenige andere, welwillendheid en vrede ademt; en dit doen, kan men zeggen, al von Scheffels geschriften, hetzij proza, hetzij verzen. Het is alsof hij van het begin af een voorgevoel heeft gehad dat, na één geweldige binnenlandsche schudding (1866 en de gevolgen van Sadowa), na één vervaarlijke krachtsinspanning naar buiten (1870 en Sédan), er voor Duitschland een tijdperk van onderlinge verbroedering ging aanbreken, en de duitsche wereld, voor het eerst sedert 1830, weder ooren hebben zou voor het liefelijk fluisteren eener muze als de zijne.

„Gelijk aan boord van den Sorrentijner beurtman, in den schoot van Graziella, zoo heeft, dertig jaren lang, von Scheffel's hoofd in dien van Germania gerust; en Germania heeft hem toegestaan, in die vertrouwelijke houding, haar al zijne liederen voor te zingen en al zijne sprookjes te vertellen".

Nu heeft hij natuurlijk niet aldóór in dien schoot gerust, de vergelijking is geen gelijkheid — en àls hij er het hoofd in lei, zat Germania zóó, dat hij zingen kon

— een vergelijking dient alleen voor verstandigen. — En dan... dit bedenkend... 't is vernuftig, 't is elegant, en 't opent een vergezicht, bekoorlijk als in 't Salzkammergut waar zijn blanke buste, Von Scheffels buste, den reiziger verrast, schier in schaûw van den Schafberg.

* * *

Een nieuwe kijk op von Scheffel: hij is geleerd. — Nu was er in Duitschland zelf kwalijk een ander voorbeeld te vinden geweest — van beteekenis altijd — dan Hebbel of Dahn, doch geen van beiden hebben ze zich tot Huets belangstelling kunnen opwerken. De blik wendt zich tot het buitenland: Walter Scott —, Augustin Thierry. Dat daarom von Scheffel „de eerste" zou geweest zijn in Duitschland, valt bezwaarlijk te verdedigen, tenzij men uitsluitend den phantasie-roman bedoelt. Hoe dit zij: Scott put uit *Commines*, Thierry uit *Gregorius van Tours*, uit *Venantius Fortunatus* e. a., — van wie de schrijver bewijst meer te weten; von Scheffel uit de *Monumenta Germaniae Historica*, en hij doet dit voortreffelijk. „Ekkehard", „Juniperus" — een stuk maar intusschen van den niet-voltooiden roman van den „Wartburg" — en „Frau Aventiure" ontstaan.

— „Hij is zulk een geboren dichter", zegt Huet, „dat het ons niet verwondert hem de vleugelen der fantazie te zien uitslaan, en den krachtigen levenslust, die hem bezielt, onder woorden te hooren brengen. Doch evenmin staan we verbaasd dat zijne verzen somtijds eene akademische opleiding veronderstellen, en alleen personen, die ook zelf zulk eene opleiding ontvingen, er den regten smaak in kunnen vinden".

Het eerste gedeelte dezer periode getuigt van een juisten kijk op den dichter; over het laatste valt alleen te redeneeren met bevoorrechten als Huet zelf; — op anderen maken zulke bedingingen altijd een min of meer pedanten indruk.

„Gaudeamus" — een bundel van meestal „frissche" liederen — klagen de Duitschers, is noodlottig geweest in zijn gevolgen: het heeft in bedenkelijke mate den „Kneiphumor" bevorderd. Met zijn „studentenliederen" heeft von Scheffel het hart gewonnen der bierzuipende Duitsche jongelingschap zijner dagen niet alleen, maar ook dat van hen die graag luisteren naar den klank uit vroeger eeuwen, zooals die werkelijk bewonderenswaardig door von Scheffel's poëzie heenklinkt.

Op voortreffelijke wijze heeft hij het „Hildebrandslied"... geparodiëerd is het woord niet; in een nagalm van mooi rhythmisch Nieuwduitsch doen heen-leven, en zijn eigen persoonlijkheid, met zijn weerzin in het „Corpus Juris" incluis, bruist luid op in zijn liederen. De levensdartele student Scheffel, zooals die gegeurd heeft te Heidelberg, in de Burschenschaft „Franconia", is trouw in die liederen weer te vinden.

Het zal velen voorkomen, dat Huet, in een zoo afgepaste studie, te veel plaats ingeruimd heeft aan die liederen, wier geestigheid onbetwistbaar is, doch die te zeer karakteristiek Duitsch geestig zijn — om de aardige zinspelingen in die taal — dan dat ze na den studententijd elders langer bekoren kunnen.

Hooger staan naar onze meening de versjes van onzen Haverschmidt, von Scheffel's iets jongeren tijdgenoot. Met welgevallen ziet men Huet dan ook even den blik naar

het Noorden richten, om Piet Paaltjens en diens „Snikken en Glimlachjes" te gedenken, en dankbaar te gedenken. Wij moeten erkennen, dat we deze gedichten een beetje anders hebben gelezen dan Huet.

Toegegeven worde onvoorwaardelijk Haverschmidt's sentimentaliteit, gevolg van de zielsziekte der zwaarmoedigheid, die ten slotte zijn ontijdigen dood heeft veroorzaakt; — doch daarnevens en daarin hebben we, méér dan bij von Scheffel ooit, de satyre er in gevoeld, de satyre in een jonger geslacht, in reactie levend van spanning. Deze heeft Haverschmidt, met zijn tijdgenooten, evenzeer gekend als von Scheffel, of evenmin. In het jaar der Badensche revolutie is von Scheffel gepromoveerd en feitelijk stond hij zelf even nuchter er tegenover als Piet Paaltjens te onzent tegenover de vreedzame golven van de opkomende democratie. In welk opzicht hij dan bij von Scheffel moet ten achter hebben gestaan, is mij niet duidelijk. Het verschil in beider poëzie is gevolg van een verschil in temperament.

Waar is het, dat Haverschmidt bij voorkeur uit herinneringen putte en bij reminiscenties leefde, maar van *eigen* vroegere beleving wel te verstaan: — „'t Was Vrijdag en we aten visch . . ."

* * *

Huet besluit uit het feit, dat von Scheffel's studentenliederen reeds lang overal gezongen werden vóór men wist wie er de maker van was, dat hij tot de echte volksdichters behoort, die weten te vertolken wat er in hun tijdgenooten omgaat. Intusschen verschenen er veel liederen van den

student Scheffel in de „Fliegende Blätter", die geteekend waren „J. S.;" — doch wat doet dit er toe, — den geest van den volksdichter bezat hij.

Hij maakt de middeleeuwsche volkspoëzie verklaarbaar, meent Huet, wier vervaardigers eveneens onbekend bleven, en dit wordt beschouwd als een verdienste, doch men bedenke aan den anderen kant — Huet ziet altijd ook de andere kanten! — dat het opgaan in de algemeenheid der volkspoëzie in onze dagen niet heenwijst naar een sterke individualiteit. Tot zijn eer moet het dan ook gezegd worden, dat von Scheffel zich boven die algemeenheid heeft weten te verheffen. Krachtig treedt zijn persoonlijkheid naar voren in zijn ander werk.

Hij is een benijdenswaardig minnezanger in den „Trompeter von Säckingen"; — het „Behüt dich Gott!" blijft „een zielekreet" voor alle tijden, zooals we dien slaken kunnen en ook werkelijk slaken in vele omstandigheden. Hij is desnoods ook geschikt voor een draaiorgel, maar desalniettemin en evenwel nochtans echte poëzie, gelijk geboren dichters die alleen onder woorden weten te brengen.

We kunnen voorts daarlaten Huets beschouwing van „Dörpeltanzweise", waaruit hij het „verzoenende" acht weggenomen door de beide laatste strophen, en dat schijnt naar zijn meening te schaden. Het komt mij echter voor, dat het heele vers om die laatste strophen is geschreven. Daarin is, na al die opgewonden vroolijkheid, dezelfde wondertoets van den weemoed aangeslagen, dien von Scheffel alleen en altijd zoo juist heel even weet te treffen en die er de bekoring van uitmaakt; we hooren hem telkens weer in den „Trompeter"; ik denk er dikwijls aan, als ik in *Rostand* lees. — Eén moment komt er

een traan in de oogen van gevoelige zielen; dan ademen ze een oogenblik wat zwaarder, maar de lach verdwijnt, er glijdt een schaduw over alleen, als ze luisteren naar iets heel vers en zoets . . .

Doch — en hierop wilde ik ten slotte komen — onovertroffen is Huets phantasie op *Daheim!* Men neme de moeite het gedicht te herlezen bij von Scheffel, en geniete daarna van Huet en nòg ééns, en zuiverder nu, van het oorspronkelijke.

Huet schrijft: — „Schijnbaar treedt hij in *Daheim!* geheel buiten zichzelf, en heeft hij opgehouden Scheffel te zijn. Hij is de Heinrich von Ofterdingen van 1207 geworden, die den zangerstrijd van dat jaar op den Wartburg bijgewoond en onverdiend eene jammerlijke nederlaag geleden heeft; wiens genie tot heden slechts eene bron van rampspoeden voor hem was; wiens vertrouwen in de lokstem van Frau Aventiure nog nooit beloond, steeds beschaamd werd, en die evenwel niet nalaten kan, wanneer hij daarbuiten den zilveren hoorn der godin hoort klinken, telkens weder zich aan te gorden tot haren dienst.

„Van een zijner vele en moeilijke zwerftochten is de ridderlijke reizende zanger op een laten en stormachtigen voorjaarsavond teruggekomen in zijn voorvaderlijk kasteel. Voorvaderlijke bouwval, helaas, ware eene juister benaming.

„Men hoort er den keukenchef Raspkorst aankondigen dat er opgedaan is. Stalmeester Krepel gaat er over de rijpaarden. De eerewijn wordt er u aangeboden door den bottelier Regenbak, het statiekleed door den rentmeester Kaalenknap. De kamerdienaar Geldintwater, en zijn zoon

Schuldbezwaard, vragen er uwe bevelen. Met de herstelling van het gebouw is belast de architect Nooitgedaan. De torenwachter blaast een treurmarsch ten teeken van naderend bezoek. Daar komt de hardhoorige vrijheer en bijziende buurman Tijdverzuim aangereden: zijn rok heeft de gele kleur van afgevallen herfstbladeren. In donkerverwig kloostergewaad vergezelt hem zijne dochter, zijn liefste kind, jonkvrouw Naberouw. Twee tantes sluiten den trein; de geeuwende moei Verveling, en de aschgrauwgelokte Naargeestigheid.

„Dat is meer dan de levenslang-teleurgestelde goedsmoeds verdragen kan. Eén oogenblik overmeestert hem de verbittering der wanhoop, en met honenden spot gelast hij de denkbeeldige speellieden het sein te geven tot den dans. Bazuinen, schalt! Violen strijkt! Fluitisten, doet uw pligt! Laat de rei der gasten het welkom vernemen!

> Das Fest zu krönen mangelt nur die Herrin,
> Die uns solch Glück geruhte zu verleih'n,
> Ein Narr wie ich verdient auch seine Närrin:
> Frau Aventiure komm, wir harren Dein!

„Er is schijnbaar niets personeels in deze uitboezemingen, ik herhaal het. Geen twee andere lotsbestemmingen liepen in de werkelijkheid ooit verder uiteen, of vormden eene scherper tegenstelling, dan die van den populairen, door geheel Duitschland toegejuichten, in den adelstand verheven Von Scheffel, en den uitgeworpen middeneeuwschen Wartburgzanger.

„Verstaat men echter het gedicht als ingegeven door het verborgen lijden van den kunstenaar, die een ver-

heven ideaal najaagt maar zich nooit voldoen, nooit met volle teugen zijn dorst lesschen kan, — altijd zich vleiend dat hij nu eindelijk zijn tehuis gevonden en het beeld zijner droomen ontmoet heeft, altijd ontgoocheld, altijd ontwapend met een herschenschim in de armen, altijd door zijne muze op nieuwe en even doellooze ontdekkingsreizen uitgezonden — dan leert men van hetgeen von Scheffel onder kunst verstond eene hooge gedachte koesteren en verwondert zich niet dat hij vergelijkenderwijs zoo weinig voortgebragt heeft. Hem kwelde het heimwee naar het volmaakte. Het geluid van den zilveren hoorn liet hem rust noch duur."

Het eerste gedeelte van dit citaat is geen paraphrase; het is een phantasie-résumé. Doch daarin ligt de verdienste van het geheel niet zoo zeer. Een gedicht zóó aandachtig lezen echter, dat men er het zielegefluister van den dichter in zijn innigst gebed in verstaat, — een stralenkrans van geheiligd verlangen om het hoofd van den kunstenaar ziet lichten door den zielegloed van zijn woorden, dien dorst naar hooger-kunnen verklankend — dat is mannenwerk, en *kan* het werk alléén zijn van een man, wiens eigen ziel in haar beste oogenblikken versmacht van heimwee naar het rijk der schoonheid. En dat ook is Huets lauwerkrans, die nooit verdort!

Des te treffender alzoo wordt het beeld van dien kunstenaar nog voor den schetser ervan, als men dezen zelf niet vreemd weet aan de pijn van het „steeds teleurgesteld" worden; voor von Scheffel, als men bedenkt, dat hij inderdaad zuchtte onder den „Wartburg-roman", dien de Groothertog van Saksen van hem verlangde, en dien hij niet voltooien mocht.

Op deze wijze vindt men den criticus Huet een sympathiek man en men gevoelt zich geneigd, in zijn spot en smaad ook zijn liefde te gaan verstaan.

En hiermede acht ik mijn taak voorloopig afgeloopen. — „Wen Jemand lobt, dem stellt er sich gleich," staat er geschreven, en om dit te kunnen doen, zou mijn zelfkennis mij niet geleerd moeten hebben zoo hóóg tegen Busken Huet op te zien, al weet ik hem geen volmaakt man.

„De generatie van '80" heeft bij monde van den heer Kloos o. a. Multatuli boven Huet gesteld, om dezelfde reden als ze Napoleon boven Nieuwenhuijzen, den man van 't Nut, meent te moeten stellen. Zonder verdér iets af te dingen op de waarde van deze vergelijking, wensch ik te verklaren, dat ik mij aan den wijze van Weimar houd, in wiens naam mijn begin was: — „Jeder Mensch musz nach seiner Weise denken: denn er findet auf seinem Wege immer ein Wahres, oder eine Art von Wahrem, die ihm durchs Leben hilft; nur darf er sich nicht gehen lassen: er musz sich controliren; der blosze nackte Instinct geziemt nicht dem Menschen.

Sappemeer, 31 Augustus 1911.

201277_001

meer018conr01

Conrad Busken Huet